

Ungdomars virtuella rörlighet

Användningen av dator, internet och mobiltelefon
i ett geografiskt perspektiv

Eva Thulin

Göteborg 2004

Kulturgeografiska institutionen
Handelshögskolan vid
Göteborgs universitet
Vasagatan 1
405 30 Göteborg

Department of Human and Economic
Geography
School of Economics and Commercial Law
University of Göteborg
Vasagatan 1
S-405 30 Göteborg, SWEDEN

Tryckt i Sverige
Vasastadens bokbinderi
Göteborg 2004

Foto: Niclas Löfgren
Omslag: Jon Ölmeskog, IO design

ISBN 91-86472-48-8
ISSN 0346-6663

© Eva Thulin

Abstract

Thulin, E (2004) *The virtual mobility of young people – the use of computers, the Internet, and mobile phones from a geographical perspective*. Publication edited by the Department of Human and Economic Geography, University of Göteborg. Series B, no. 105. 174 pages.

This study explores how urban young people fit the use of information and communication technologies (ICT) into their everyday lives. Their virtual mobility may be lasting and have long-term effects on socio-spatial structures.

The specific aim of this thesis is to examine the actual use of ICT in young people's everyday lives, and to analyse the social and geographical dimensions of this use. The thesis focuses on the following research issues: 1) evolving patterns of access to and use of computers, the Internet, and mobile phones among young people in Sweden; 2) the Internet as a new means of communication, and how it affects the social and geographical patterns of interpersonal contacts; 3) the interplay between various forms of geographical mobility – virtual, physical, and media-related; and 4) how computer use as a new domestic leisure activity may affect how and where young people spend their free time.

The theoretical approach emphasises the role of the user and how her or his daily activity patterns shape the geographical implications of ICT. Detailed insight into actual ICT use was obtained via a longitudinal in-depth investigation of 43 high-school students. Data were collected through communication and travel diaries and in-depth interviews. Data from the Swedish National Communication Surveys, 1997–2001, cast light on the role of various ICT-based activities among young people in general.

Results show that young people spend one and a half hours per day using computers, half of this time being spent on line. Young men and people with broadband access spend more time using computers than other groups do. Our in-depth study revealed various types of users. The Internet is mainly used to communicate with people one already knows in real life and to reinforce existing contact patterns. Contacts are both geographically far-flung and very local, thus intensifying “glocal” patterns of communication. Virtual mobility and ICT-based strategies of behaviour complement, rather than replace, physical mobility and travel-based activities. ICT-based activities displace other in-home activities, such as watching television. A main conclusion is that virtual mobility has only minor impacts on the geographical locations of activities and thus on urban social and spatial structure in general.

Key words: ICT use, Internet use, young people, everyday life, virtual mobility

ISBN 91-86472-48-8

ISSN 0346-6663

Printed by Vasastadens bokbinderi
Göteborg 2004
© Eva Thulin

Distribution:
Department of Human and Economic
Geography, University of Göteborg
PO Box 630, 405 30 Göteborg, Sweden

Förord

En rad personer har bidragit till denna avhandling och några av dem vill jag passa på att rikta ett särskilt tack till. Jag vill börja med att särskilt tacka alla de 43 ungdomar som medverkat i mina undersökningar. Jag vill även tacka Thomas Bengtsson och Birgitta Törsäter, lärare på Hvitfeldtska gymnasiet, som hjälpte mig att komma i kontakt med ungdomarna.

Min handledare professor Bertil Vilhelmson har varit ett ovärderligt stöd genom hela avhandlingsarbetet. Tack för fint samarbete, vägledning, många noggranna läsningar och stort engagemang för projektet. Jag vill även rikta ett stort tack till Lotta Frändberg för kloka synpunkter på mitt slutmanus. Ett tack även till Lisette, Jerry, Jenni, Linda och Toffe för korrekturläsning av texten.

Slutligen vill jag tacka min familj. Tack mor, far och Katarina för ert fantastiska stöd. Tack till dig Jukka för alla våra diskussioner, din ihärdiga läsning av texten under de sista dagarna och för alla andra sätt som du har hjälpt mig under dessa år.

Denna avhandling har skrivits inom ramen för forskningsprojektet "Befolkningens resvanor och aktivitetsmönster" finansierat av VINNOVA.

Göteborg den 3 maj 2004

Eva Thulin

Innehållsförteckning

s.

1. Introduktion	
1.1 Problemformulering	1
1.2 Avhandlingens syfte och frågeställningar	5
1.3 Avhandlingens innehåll och disposition	6
2. IKT:s sociala och geografiska konsekvenser - hypoteser och förväntningar	
2.1 Ett avstamp i den faktiska användningen	11
2.2 Internet och de sociala kontaktnätens rumsliga uttänjning	14
2.3 Stationära eller mobila levnadssätt - relationen mellan virtuell och fysisk rörlighet	19
2.4 Datorn och fritidens privatisering	22
2.5 Slutsatser för fortsatta undersökningar	25
3. Tekniken, geografin och användarna	
3.1 Rumsöverbyggande teknik och geografiska konsekvenser	27
3.2 Från teknikdeterminism till betoning av sociala kontexter	29
3.3 Användarperspektivet	31
4. Vardagslivets teknikanvändning	
4.1 Inledning - avhandlingens undersökningsansats	35
4.2 Vardagslivet och dess geografiska aspekter	36
4.3 Ett kommunikationsteknologiskt sammanhang	38
4.4 Ett aktivitetsorienterat perspektiv	40
4.5 Vardagsliv och teknikanvändning - processer av ömsesidig påverkan	42
5. Metod och material	
5.1 Metodologiska överväganden	47
5.2 Longitudinell intensivstudie av ungdomar i Göteborg	52
5.3 Extensiv studie av IKT-innehav och användning bland ungdomar i Sverige	58
6. Innehav och användning av IKT bland ungdomar i Sverige	
6.1 Inledning	63
6.2 Svenska ungdomars tillgång till och användning av IKT	63
6.3 Innehav och användning av IKT bland de intensivstuderade storstadsungdomarna	74
6.4 Användarkategorier - datorn som medel eller mål, nytta eller nöje	88
7. Kontaktmönstrens uttänjning - hur påverkas kommunikationen socialt och geografiskt?	
7.1 Inledning	91
7.2 Datoranvändningens sociala och geografiska kontaktmönster, vem kommunicerar man med och hur långt bort?	95
7.3 Ökar virtuell social kommunikation på bekostnad av reella möten, telefonkontakt och brevskrivande?	104

8.	Virtuella handlingsstrategier - ersätter IKT behovet av fysisk rörlighet?	
8.1	Inledning	113
8.2	Virtuell och fysisk rörlighet bland ungdomar i Sverige	114
8.3	Virtuell, fysisk och medial rörlighet i de intensivstuderade ungdomarnas vardag	117
8.4	Virtuella handlingsstrategier - ungdomarnas intentioner och avvägningar	119
9.	Fritidens privatisering - vilka aktiviteter trängs undan av en ökad datoranvändning?	
9.1	Inledning	135
9.2	Tillbringar datoranvändare mer tid i hemmet?	136
9.3	Förändringar i tidsanvändningen, ökar datoranvändningen på bekostnad av andra aktiviteter?	142
9.4	Prioriteras datoranvändningen framför andra fritidsaktiviteter?	144
10.	Avslutande sammanfattning och slutsatser	
10.1	IKT - en allt mer integrerad del av ungdomars vardagsliv	149
10.2	Hur vardagen förändras till följd av IKT	151
10.3	Vad som påverkar ungdomarnas IKT-användning över tid	157
10.4	Uttänjning eller krympning?	159
	Summary	161
	Referenser	167
	Bilaga A-E	

Figurer och tabeller

Figur 2.1:	Hypoteser om internetanvändningens påverkan på sociala kontaktmönster.	17
Figur 4.1:	Möjliga relationer mellan olika former av kommunikationsteknologier.	39
Figur 4.2:	Handlingsstrategier genom olika former av teknologi.	41
Figur 4.3:	Relationen mellan IKT-användning och vardagsliv, en dubbelriktad process.	43
Figur 5.1:	Översiktlig beskrivning av studiens empiriska undersökningar och datamaterial.	49
Figur 5.2:	Exempel på hur man skriver i tidsanvändningsdagboken.	53
Figur 6.1:	Tillgång till dator, internetuppkoppling, mobiltelefon och bredband i bostaden i åldersgruppen 15-19 år, 1997 - 2001.	64
Figur 6.2:	Tillgång till internet i bostaden i olika åldersgrupper, 1997 - 2001.	64
Figur 6.3:	Tillgång till bredband i bostaden i olika åldersgrupper, 1997 - 2001.	65
Figur 6.4:	Personlig tillgång till mobiltelefon bland unga män och kvinnor i åldersgruppen 15-19 år, 1997 - 2001.	66
Figur 6.5:	Erfarenhet av dator och internet i olika åldersgrupper, 2001.	67
Figur 6.6:	Datoranvändning per person och dygn bland män och kvinnor i åldersgruppen 15-24 år, 1998 - 2001.	68
Figur 6.7:	Datoranvändning per person och dygn bland män och kvinnor i olika åldersgrupper, 2001.	68
Figur 6.8:	Datoranvändning för privata ändamål (exkl. skola och arbete) per person och dygn bland män och kvinnor i olika åldersgrupper, 2001.	69
Figur 6.9:	Datoranvändning per person och dygn kopplat till internetuppkoppling i bostaden bland ungdomar i åldersgruppen 15-24 år, 2001.	70
Figur 6.10:	Datoranvändning per person och dygn fördelat på olika ärenden, bland män och kvinnor i åldersgruppen 15-24 år, 2001.	72
Figur 6.11:	Datoranvändning (on- och offline) per person och dygn bland ungdomarna i intensivstudien, 2000 och 2002.	76
Figur 6.12:	Internetanvändning per person och dygn bland männen och kvinnorna i intensivstudien, 2000 och 2002.	76
Figur 6.13:	Kontakter med mobiltelefon per person och dygn bland männen och kvinnorna i intensivstudien, 2000 och 2002.	77
Figur 6.14:	IKT-dagar per vecka bland ungdomarna i intensivstudien, 2000 och 2002.	78
Figur 6.15:	Internetanvändning per person och dygn vid olika typer av uppkoppling, bland männen och kvinnorna i intensivstudien, 2002.	79
Figur 6.16:	Datoranvändning (online och offline) per person och dygn fördelat på aktivitetskategorier, 2000 och 2002.	80
Figur 6.17:	Mobilkontakter per person och dygn fördelat på samtal, SMS och övrigt, bland männen och kvinnorna i intensivstudien.	83
Figur 7.1:	Alla kontakter (fysiska och virtuella) fördelade på avstånd från bostad i åldersgruppen 15-24 år.	92
Figur 7.2:	Genomsnittligt kontaktavstånd (kilometer per kontakt) för olika fysiska och virtuella kommunikationssätt i åldersgruppen 15-24 år.	93

Figur 7.3:	Kontakter med telefon, mobiltelefon, brev och e-post fördelat på avstånd (i kilometer) från bostaden, i åldersgruppen 15-24 år.	94
Figur 7.4:	Användning av virtuella kommunikationssätt för social kommunikation, samt umgänge ansikte mot ansikte, per person och dygn.	105
Figur 7.5:	Social kommunikation via chatt, fast telefon och reellt umgänge per person och dygn bland ungdomar som chattar och inte chattar.	106
Figur 8.1:	Virtuell och fysisk rörlighet per person och dygn bland män och kvinnor i åldersgruppen 15-24 år.	114
Figur 8.2:	Virtuell och fysisk rörlighet fördelad på ärenden, andel av alla kontakter, i åldersgruppen 15-24 år.	116
Figur 8.3:	Virtuell, fysisk och medial rörlighet per person och dygn bland ungdomarna i intensivstudien, 2000 och 2002.	117
Figur 8.4:	IKT-, media- och resbaserade handlingsstrategier för att utföra olika ärenden, andel av all tid, bland ungdomarna i intensivstudien, 2002.	118
Figur 9.1:	Datoranvändning per dygn bland låg-, medel-, och höganvändare i intensivstudien.	138
Figur 9.2:	Användning av olika typer av massmedia fördelat på grupper av datoranvändare.	140
Tabell 5.1:	Undersökningspersoner som deltagit i den longitudinella undersökningen, bakgrundsuppgifter.	51
Tabell 5.2:	Urval och bortfall i kommunikationsvaneundersökningarna 97-01.	60
Tabell 6.1:	Regressionsanalys av privat datoranvändning, minuter per dygn (beroende variabel). Ungdomar 15-24 år, 2001.	71
Tabell 6.2:	IKT-kontakter per person och dygn i olika åldersgrupper, 2000.	73
Tabell 6.3:	Använder internet varje dag, vecka, månad eller mer sällan, andel av män och kvinnor i åldersgruppen 15-24 år, 2001.	73
Tabell 6.4:	Erfarenhet av att använda internet till olika ärenden, andel av män och kvinnor i åldersgruppen 15-24 år, 2001.	74
Tabell 6.5:	Tillgång till dator, internet, mobiltelefon (personlig) och vanlig fast telefon bland ungdomarna i intensivstudien, 2000 och 2002.	75
Tabell 6.6:	Datoranvändning (on- och offline) per person och dygn fördelat på aktiviteter, bland männen och kvinnorna i intensivstudien, 2000 och 2002.	82
Tabell 6.7:	Använder dator och internet till olika IKT-baserade aktiviteter, antalet användare bland intensivstudiens 37 unga män och kvinnor, 2000 och 2002.	85
Tabell 6.8:	Kategorier av användning och användare - en schematisk sammanfattning.	89
Tabell 7.1:	Användning av IKT för social kommunikation per person och dygn, 2000 och 2002.	104
Tabell 7.2:	Relationen mellan nya och gamla sociala kommunikationssätt.	111
Tabell 8.1:	Korrelationer mellan dagligt antal resor och antal virtuella kontakter i olika former, i åldersgruppen 15-24 år, Sverige 2001.	115
Tabell 8.2:	Intentioner med att använda IKT, samt relationer till andra handlingsstrategier.	132
Tabell 9.1:	Grupper av användare med avseende på användning av hemdator per dygn, bland männen och kvinnorna i intensivstudien, 2002.	137
Tabell 9.2:	Grupper av användare med avseende på privat datoranvändning per dygn bland män och kvinnor i åldersgruppen 15-24 år, 2001.	137

Tabell 9.3:	Tidsanvändning i bostaden bland grupper av datoranvändare, 2002.	139
Tabell 9.4:	Tidsanvändning utanför bostaden bland grupper av datoranvändare, 2002.	141
Tabell 9.5:	Tidsanvändningens förändring över tid bland ungdomar som ökar respektive minskar sin datoranvändning med minst 30 minuter, mellan 2000 och 2002.	143

Kapitel 1

Introduktion

1.1 Problemformulering

Sedan början av nittioalet har det skett en mycket snabb spridning av ny informations- och kommunikationsteknik i samhället. En övervägande majoritet av Sveriges hushåll har i dag tillgång till datorer, internet-uppkopplingar och mobiltelefoner. Tekniken har på kort tid integrerats i samhället och blivit en del av människors dagliga liv. Svenskarna ägnar i genomsnitt drygt en timma per dygn framför dataskärmen och ungefär en halvtimme åt att surfa på internet. Den virtuella kommunikationen och rörligheten ökar stadigt år för år. På motsvarande sätt som de transport-teknologiska innovationerna (t.ex. bilismen) ökat människors fysiska rörlighet är det rimligt att anta att den tilltagande virtuella rörligheten får sociala och geografiska konsekvenser. Frågan är bara vilka.

I denna avhandling studeras svenska ungdomars användning av informations- och kommunikationsteknologi (IKT). Med detta avses i första hand användningen av dator och internet och i viss mån användningen av mobiltelefon. Studien fokuserar hur den nya tekniken integreras i, men också påverkar, ungdomars dagliga liv. Jag har, med hjälp av dagböcker och intervjuer, undersökt hur fyrtio svenska storstadsungdomar använder IKT under en vanlig vecka. Detta under två perioder, hösten 2000 och hösten 2002. Kompletterat med uppgifter från nationella undersökningar av befolkningens kommunikationsvanor bildar det underlaget för min studie.

Ungdomar är en viktig grupp att studera av flera skäl. Tillgången till och användningen av IKT är relativt sett högre bland ungdomar jämfört med andra grupper i samhället och har så varit under en förhållandevis lång tidsperiod. Ungdomar tar tekniken för given och har i allmänhet även stor användarvana. Deras IKT-användning är förhållandevis bred och sträcker sig över flera av vardagslivets olika sfärer: i skola, arbete och under fritid. Utifrån ett strukturellt perspektiv, där IKT-användning ses som ett allt mer centralt inslag i vad som formar samhällsutvecklingen, är ungdomar en särskilt intressant grupp att studera. Vanor, rutiner och kontakter som etableras i ungdomen tenderar att bibehållas högre upp i åldrarna. Det är således

ungdomars vanebildningar som får långsiktiga effekter på samhällsstrukturen.

Den materiella omgivning som människor lever sina dagliga liv i har således på kort tid förändrats. I samband med informationsteknikens snabba spridning har det skapats en mängd förväntningar om hur den kommer att påverka människors levnadssätt och samhällets strukturer. IKT betraktas ofta som en central drivkraft i en pågående samhällsomvandling mot vad som brukar benämnas informationssamhället eller IT-samhället.¹ I denna avhandling studeras teknikanvändningen utifrån ett geografiskt perspektiv, vilket innebär att det främst är rumsliga aspekter och konsekvenser av en ökad IKT-användning som står i fokus. Då människors användning av det geografiska rummet är nära länkad till deras användning av tid, liksom till sociala sammanhang, är det dock flera aspekter (än de rent rumsliga) som samtidigt måste tas hänsyn till.

Den nya informations- och kommunikationsteknologin har förknippats med stora förhoppningar om ett bättre liv och samhälle, men även med en viss oro för vad som kommer hända då inte minst ungdomar ägnar allt mer tid framför sina dataskärmar. Tidigt uppmärksammades, särskilt bland geografer, IKT-användningens tänkbara konsekvenser för den fysiska rörligheten och transporterna. Genom att allt fler av vardagens ärenden och projekt via IKT kan hanteras virtuellt, från t.ex. hemmet, kan behovet av resor och fysiska förflyttningar minska. Människor går ut på nätet istället för i den fysiska omgivningen för att handla, betala räkningar, eller inhämta information. Fysisk rörlighet kan ersättas med virtuell rörlighet. Människor skulle härigenom spara tid och reskostnader samtidigt som miljön skonas och trängseln i våra storstäder minskar.

Sedan mitten av nittioalet pågår även en annan debatt som berör delvis andra och kanske mer negativa aspekter av en tilltagande virtuell rörlighet. Det handlar om hur en ökad dator- och internetanvändning kommer att påverka människors sociala liv, deras sätt att umgås, interagera och kommunicera med varandra. Även denna aspekt är kopplad till hur och var människor spenderar sin tid. Forskningen har bland annat intresserat sig för hur internet ger upphov till nya interaktiva mötesplatser, där människor kan träffas, diskutera och umgås. Framväxten av så kallade "virtuella gemenskaper" (eng. virtual communities) på internet har fått stor uppmärksamhet. Till skillnad från traditionella - platsförankrade - gemenskaper antas dessa virtuella gemenskaper vara helt frikopplade från rumsliga restriktioner och bindningar till de platser där människor bor och lever. Individer på olika platser i världen, men med gemensamma intressen (t.ex. sport, musik, mat-

---

¹ Begrepp som "informationssamhälle", "det informationella samhället", "IT-samhället", "kunskaps-samhället", "nätverkssamhället" används för att beskriva och karaktärisera den pågående samhällsomvandlingen. Begreppen är inte synonyma men vilar på åtminstone en gemensam grundtanke, att IKT utgör en central drivkraft och att den virtuella rörligheten förändrar samhället och människors liv.

lagning) eller engagemang för olika politiska frågor (som rör t.ex. miljöförstöring, globalisering) kan enkelt komma i kontakt med varandra över internet. Geografisk närhet och lokala sammanhang utgör därmed inte längre nödvändiga förutsättningar för mellanmänsklig samvaro och samhällelig gemenskap. Internet antas uppmuntra eller påskynda en trend mot att mänskliga relationer i allt högre grad baseras på individers gemensamma intressen snarare än på geografisk närhet. IKT skulle med andra ord fortsätta den geografiska uttänjning av människors kontaktmönster som särskilt bilismen (men även andra transporttekniker) medfört under 1900-talet.

Ibland beskrivs denna utveckling mot uttänjda räckvidder med stor optimism och hopp om framtiden. I ett samhälle med sviktande samhällsengagemang och minskat politiskt deltagande antas internet kunna utgöra en ny grogrund för intresseorganisationer, politiska föreningar, mm. Anonymiteten på nätet ses i detta sammanhang främst som något positivt. Människor kan förenas kring gemensamma intressen och problem som jämlikar, utan att geografiska avstånd, kön, ålder, inkomst eller etnisk tillhörighet spelar någon roll. I virtuella gemenskaper skulle människor kunna värderas enbart utifrån sitt skrivna ord, sina åsikter och kunskaper. Men utvecklingen av internet har - paradoxalt nog - även i hög grad förknippats med farhågor om en ökad social isolering. Tidigt uttrycktes en oro över att framför allt unga människor kommer att odla sina intressen och sociala relationer virtuellt, på internet, istället för att umgås med familj och vänner i den nära och "verkliga" omgivningen. Riktiga möten mellan människor (då man träffas ansikte mot ansikte) skulle få ge vika för ett liv på nätet. Mer och mer av individens tid skulle ägnas åt att interagera "online" - allt mindre tid till samvaro "offline". Aktivitet ersätts med prat och allt mindre tid blir över till att t.ex. fika tillsammans eller spela innebandy. En tilltagande virtuell rörlighet i samhället skulle alltså inte bara medföra en ny form av virtuella gemenskaper, utan också hindra människor från att mötas på riktigt och leda dem bort ifrån lokalt deltagande och engagemang. Detta skulle i sin tur försämra individens välbefinnande, fysiska och psykiska hälsa och på sikt helt och hållet underminera grunden för samhällets sociala kapital och välfärd.

Så, ur ett renodlat geografiskt perspektiv innefattar IKT:s förväntade konsekvenser två tillsynes motsatta utvecklingstendenser: uttänjning respektive krympning. Internet är ett nytt kommunikationsmedel som underlättar (virtuell) kommunikation över stora geografiska avstånd och som knyter människor på olika platser närmare varandra. Människors kontaktmönster blir allt mer uttänjda i det geografiska rummet i globaliserande riktning. Men, vardagslivets virtualisering tycks samtidigt kunna innebära en tilltagande privatisering av människors vardag med tillhörande krympning av det dagliga aktivitetsrummet. Fler funktioner kan utföras från bostaden och livet i det privata hemmet får en allt mer framskjuten plats.

Debatten om IKT:s konsekvenser för människor och hushåll fördes länge i frånvaro av substantiellt empiriskt material. Idag framstår många av de initiala förväntningarna som överdrivna och kraftigt förenklade spekulationer. De visar på svårigheten att förutse konsekvenserna av en teknologisk utveckling. Uppskruvade förhoppningar om en explosionsartad ökning av antalet distansarbetare till följd av IT-revolutionen, oron över att unga människor tillbringar all vaken tid framför sina dataskärmar, är sådana exempel.

Medan den tidiga forskningen om IKT fokuserade på virtuell rörlighet (virtuell kommunikation, virtuella gemenskaper) som radikalt alternativ till eller potentiellt hot mot fysisk rörlighet (resor, reella möten) har forskningen på senare tid allt mer intresserat sig för hur den nya tekniken kompletterar och samexisterar med traditionella kommunikationssätt, umgängesformer och tillvägagångssätt. Snarare än att drastiskt förändra människors liv antas IKT uppmuntra och underlätta redan invanda beteendemönster. Exempelvis skulle IKT kunna förstärka trenden mot ökad mobilitet i samhället, bl.a. genom att underlätta kontakter över stora avstånd, istället för att ersätta människors behov av transporter. Nya former av virtuell kommunikation kanske bara läggs till redan existerande kontakter och aktivitetsmönster.

Diskussionen kring IKT och internet har ofta genomsyrats av ett teknikorienterat och deterministiskt synsätt på hur ny teknik introduceras i samhället, vad som styr dess användning och formar dess konsekvenser. Teknikutvecklingen antas då på ett enkelriktat och förutbestämt sätt driva samhällsutvecklingen. Enskilda individer har inte särskilt mycket att säga till om. En uppenbar risk med att ensidigt fokusera själva tekniken och dess egenskaper som drivkraft för förändring är att man överdramatiserar den roll tekniken faktiskt spelar i människors liv. Man riskerar att uppmärksamma extrema användningsområden och utopiska visioner om det "virtuella livet", snarare än att betrakta det komplexa sätt på vilket ny teknik faktiskt integreras i många människors vardagsliv.

En grundläggande utgångspunkt för min studie är att forskningen om IKT behöver nyanseras och fördjupas i flera avseenden. Till att börja med behöver en omfattande tillgång till IKT i samhället inte nödvändigtvis vara det samma som en omfattande användning. Ibland använder människor dessutom ny teknik på helt andra sätt än vad som från början förväntats av t.ex. produktutvecklare, företag och framtidsforskare. Vidare är det viktigt att uppmärksamma de variationer i användningen som kan finnas mellan individer och grupper i samhället. Olika individer kan antas använda (eller avvisa) tekniken i enlighet med sina egna specifika förutsättningar och behov. Teknikutvecklingen har kommit att beröra många av vardagslivets olika sfärer, IKT kan användas för såväl studier och arbete som för social kommunikation, underhållning och förströelse. Det krävs därför en mer

nyanserad förståelse för olika användnings sätt och framför allt är det viktigt att inte bara fokusera extrema användningsområden eller extrema användare.

Ytterligare en viktig aspekt är att tillsynes motstridiga utvecklingstendenser mycket väl kan äga rum samtidigt. IKT utgör en förändringskraft i människors vardag som gör det möjligt att ordna vardagslivet på delvis nya och kanske oväntade sätt. Hur tekniken faktiskt nyttjas och används är delvis upp till individen och hennes specifika behov och önskemål, förpliktelser och förutsättningar. Tekniken behöver inte uppmuntra samma slags beteende i alla människors vardag. Olika konsekvenser kan existera parallellt och utvecklingen behöver inte gå i bara en riktning. Det lämnar också möjligheten öppen för samhället att påverka teknikanvändningen i önskad riktning, t.ex. mot ett mer demokratiskt eller miljövänligt samhälle.

Så, för att åstadkomma en mer nyanserad syn borde enligt min mening forskningen istället för att fokusera på verktygens egenskaper studera vad människor gör med sina verktyg. Detta motiverar empirisk forskning av människors faktiska användning av IKT. En fördjupad förståelse för hur datorer, internet och mobiltelefoner påverkar våra liv måste bygga på kunskaper om hur de används. Det motiverar också ett teoretiskt perspektiv där man inte stirrar sig blind på tekniken i sig, utan där tekniken och dess användning studeras i sitt sammanhang. I min avhandling studeras därför ungdomars användning av IKT med utgångspunkt i det större sammanhang som utgör människors vardagsliv.

1.2 Avhandlingens syfte och frågeställningar

Avhandlingens syfte är att genom studier av ungdomars IKT-användning ge ökad kunskap om hur tekniken infogas i och förändrar vardagslivet i ett socialt och geografiskt perspektiv. Syftet innehåller två undersökningsmoment varav det första berör själva användningen av IKT, dess omfattning, utveckling och inriktning. Att förstå användningen är en grundläggande förutsättning som leder vidare till studiens andra moment, som berör konsekvenserna av en ökad IKT-användning. Det är först när många människor spenderar mycket tid på internet och frekvent använder IKT-baserade tjänster som latenta konsekvenser på vardagslivet kan realiseras. Avhandlingen fokuserar konsekvenser rörande ungdomars sociala kontaktmönster, hur användningen samspelar med andra former av geografisk rörlighet samt hur användningen påverkar var man tillbringar sin tid. Syftet preciseras i fyra centrala frågeställningar.

Studiens *första frågeställning* berör hur mönster av innehav och användning av dator, internet och mobiltelefon utvecklas bland ungdomar i Sverige. Viktiga frågor att undersöka är: Hur ser tillgången till olika former av IKT-utrustning ut i Sverige? I vilken omfattning och till vilka ändamål används tekniken?

Hur förändras innehav och användning över tid? Finner man tydliga skillnader eller variationer i användningen?

Studiens *andra frågeställning* berör internet, dvs. den kommunikativa datoranvändningen, som ett socialt kommunikationsmedel och dess konsekvenser för ungdomarnas sociala och geografiska kontaktmönster. Centrala frågor är: Medför användningen av internet att ungdomarnas sociala kontaktmönster tänjs ut geografiskt? Ökar den virtuella kommunikationen med människor långt bort på bekostnad av reella möten i den nära omgivningen?

Studiens *tredje frågeställning* berör samspelet mellan olika former av geografisk rörlighet vid genomförande av olika ärenden i vardagen. Centrala frågor är: Ökar användningen av IKT på bekostnad av andra former av geografisk rörlighet, t.ex. fysiska resor eller användningen av media? Ersätter eller kompletterar nya IKT-baserade handlingsstrategier de traditionellt resbaserade? Förändras ungdomarnas aktivitetsmönster som följd?

Studiens *fjärde frågeställning* berör datoranvändningen som en tidskonsumerande aktivitet och dess konsekvenser för hur och var ungdomar tillbringar sin fria tid. Viktiga frågor att undersöka är: Vilka andra aktiviteter i vardagen trängs undan då mer tid ägnas framför dataskärmen? Kan man se tendenser till att allt mer tid tillbringas i det egna hemmet?

Inledningsvis är det viktigt att precisera vad som egentligen menas med informations- och kommunikationsteknologi. Med IKT avses i denna studie kommunikativ och icke-kommunikativ användning av informationsteknologi (IT). I avhandlingen studeras således både den uppkopplade (internet-) och den icke uppkopplade datoranvändningen samt användningen av mobiltelefon och vanlig fast telefon.

1.3 Avhandlingens innehåll och disposition

Avhandlingen består av 10 kapitel. I detta introducerande kapitel presenteras studiens problemställning, syfte och frågeställningar. Därefter följer tre teoretiskt inriktade kapitel. Kapitel 2 ger en kort översikt av användningens omfattning och fördelning i olika delar av världen. Större delen av kapitlet innehåller en redogörelse för den akademiska debatten kring IKT-användningens konsekvenser. Framställningen följer avhandlingens frågeställningar och diskuterar således IKT-användningens konsekvenser för sociala kontaktmönster, fysisk rörlighet och tidsanvändning. Här presenteras dels tidiga och förenklande hypoteser men också den senare tidens utveckling mot en mer nyanserad förståelse av hur IKT integreras i människors liv. Kapitlet lägger grunden för de fortsatta undersökningarna, dels genom att precisera ett antal hypoteser som sedan belyses i avhandlingens empiriska

kapitel, dels genom att visa åt vilket håll man bör gå för att utveckla kunskapen inom området, dvs. att betona användningens sammanhang och dynamik. Detta är ett spår som följs upp och utvecklas i de två följande teoretiska kapitlen.

Kapitel 3 inleds med att koppla samman avhandlingens problemställning med en geografisk idétradition genom att anknyta till centrala geografiska begrepp. Begrepp som teknisk räckvidd, mänsklig räckhåll samt tidsgeografins restriktionsbegrepp används för att diskutera hur rumsöverbryggande teknologier, däribland IKT, kan förändra människors liv och handlingsmönster genom att utvidga hennes handlingsrum. Därefter presenteras olika teoretiska ansatser till att förstå hur ny teknik påverkar samhället, bl.a. teknikdeterministiska synsätt. I avsnittet argumenteras för ett alternativt synsätt som innebär att människor genom sin användning i hög grad är med och formar den tekniska utvecklingen och dess konsekvenser. Synsättet motiverar noggranna empiriska studier av hur människor faktiskt använder IKT och det motiverar också en undersökningsansats där tekniken studeras i det vidare sammanhang som vardagen utgör.

I kapitel 4 utvecklas studiens undersökningsansats. Till skillnad från mer teknikorienterade ansatser är ambitionen att tekniken, dess användning och konsekvenser skall undersökas och förstås i kontexten av det vardagliga sammanhang där den introducerats. På ett allmänt plan innebär det att mötet mellan vardagens aktiviteter och projekt, vanor och rutiner och den nya tekniken står i fokus. Det innebär att ungdomars IKT-användning studeras utifrån ett vidare kommunikationsteknologiskt sammanhang, med utgångspunkt i ett aktivitetsorienterat synsätt satt i relation till ungdomarnas vardagsliv i övrigt. I kapitlet definieras också begreppet vardagsliv samt vardagslivets geografiska aspekter, genom begreppen aktivitetsmönster, geografisk rörlighet och sociala kontaktmönster.

Kapitel 5 är ett metodkapitel som redogör för och motiverar valet av undersökningsmetoder. Den empiriska studien omfattar en kombination av undersökningar. Betoningen på IKT-användningens sammanhang och dynamik, motiverar den huvudsakliga metod som valts för undersökningen, nämligen en intensiv longitudinell studie av ett 40-tal ungdomar. Intensivstudien omfattar dels en dagboksundersökning, där varje undersökningssperson skrivit dagbok under en vecka, och dels en intervjuundersökning med var och en av undersökningsspersonerna. Studien har genomförts vid två tillfällen med två års mellanrum, hösten 2000 och hösten 2002. Intensivstudien baseras således på totalt 80 tidsanvändningsdagböcker och 80 intervjuer.

Intensivstudien kombineras med en extensiv studie av hur ungdomar i befolkningen generellt använder IKT och hur innehav och användning förändras över tid. Här används data från den nationella kommunikations-

vaneundersökningen (KOM) som genomförs årligen i Sverige. Den extensiva studien täcker åren 1997 till 2001.

I kapitel 6, 7, 8 och 9 presenteras sedan resultaten från de empiriska undersökningarna. De fyra kapitlen följer avhandlingens fyra frågeställningar. I kapitel 6 analyseras således mönster av innehav och användning av IKT bland ungdomar i Sverige. Här fokuseras bl.a. utvecklingen över tid och skillnader mellan grupper. Kapitlet avslutas med att olika användarkategorier urskiljs. Kapitel 7, 8 och 9 är främst inriktade mot analys av IKT-användningens konsekvenser. Här studeras de tre, delvis överlappande, frågeställningarna om de sociala kontaktnätens uttjning, relationen mellan IKT och fysisk rörlighet samt hur IKT påverkar var man tillbringar sin fritid.

I kapitel 7 analyseras ungdomarnas användning av olika datorbaserade kommunikationssätt (framför allt e-post, instant messenger och chatting) för att kommunicera med vänner, familj och bekanta samt personer man har mött på internet. Framför allt diskuteras vilken typ av social kommunikation som försiggår på nätet, dvs. om internet används till att etablera kontakt med nya människor världen över eller i första hand till att upprätthålla kontakten med människor som man redan känner. Vidare studeras kontakternas rumsliga utsträckning, dvs. om de är lokala eller geografiskt vidsträckta. Ungdomarnas användning av internet som ett socialt kommunikationsmedel studeras vidare i relation till användningen av andra kommunikationssätt i vardagen, framför allt traditionella brev, telefon och reella möten (ansikte mot ansikte).

I kapitel 8 undersöks ungdomarnas användning av IKT för att genomföra olika projekt och ägna sig åt olika aktiviteter i vardagen. Särskilt behandlas frågan om samspelet mellan IKT-användning och användning av andra former av geografisk rörlighet, t.ex. transporter. Vidare diskuteras ungdomarnas användning av IKT-baserade aktiviteter, deras intentioner och avsikter med att välja IKT i olika sammanhang, i relation till alternativa tillvägagångssätt (exempelvis resbaserade eller mediabaserade aktiviteter).

I kapitel 9 studeras datoranvändning som en tidskonsumerande aktivitet. Med utgångspunkt i tidsanvändningsdagböcker studeras relationen mellan ungdomarnas datoranvändning å ena sidan och hur och var de tillbringar sin tid å den andra. Bland annat diskuteras frågan om undanträngning, dvs. vilka aktiviteter i vardagen som påverkas av en ökad datoranvändning och med vilka sociala och geografiska konsekvenser. Slutligen studeras ungdomarnas egna avvägningar, dvs. hur de själva prioriterar dator- och internetanvändning i relation till andra fritidssysselsättningar i vardagen, som TV-tittande, att umgås med familj och vänner, delta i fritidsaktiviteter utanför hemmet, osv.

I kapitel 10, som är det avslutande kapitlet, sammanfattas och diskuteras avhandlingens viktigaste resultat och slutsatser.

Kapitel 2

IKT:s sociala och geografiska konsekvenser -hypoteser och förväntningar

2.1 Ett avstamp i den faktiska användningen

Som antydde i avhandlingens introducerande kapitel har IKT-användningens påverkan på människors sätt att leva diskuterats med utgångspunkt i flera olika teoretiska infallsvinklar. Var och en av dessa infallsvinklar innefattar en mängd (delvis motstridiga) hypoteser och förväntningar kring IKT-användningens sociala och geografiska effekter. I detta kapitel kommer sådana hypoteser att diskuteras och problematiseras lite mer utförligt. Genomgången är strukturerad efter studiens fyra frågeställningar, nämligen IKT-användningens utveckling och struktur, dess påverkan på människors sociala och geografiska kontaktmönster, relationerna mellan IKT och fysisk rörlighet samt datoranvändningens påverkan på var människor tillbringar sin tid.

Man kan hävda att alla hypoteser om IKT-användningens konsekvenser bygger på ett underliggande och tillsynes oreflekterat antagande om att IKT-användningen i samhället oundvikligen och kontinuerligt ökar. Teknikhistoriska betraktelser visar att det kan vara riskabelt att göra sådana förutsägelser (Fischer 1992, Marvin 1988). Istället bör man ta avstamp i en öppen och förutsättningslös diskussion om människors användning av ny teknik och dess tänkbara konsekvenser.

För att kunna förstå och utvärdera konsekvenserna av ny teknik måste först mer grundläggande frågor besvaras, t.ex. gällande vilka som får tillgång till och använder tekniken, hur mycket tekniken verkligen används och till vilka ändamål. Sådana frågor kommer att ges ett stort utrymme längre fram i avhandlingen när empiriska studier av ungdomars IKT-användning presenteras. En översiktlig bild av existerande mönster av innehav och användning i Sverige och andra delar av världen får man av de storskaliga kvantitativa studier som numera genomförs årligen i många länder (se t.ex. Findahl 2004, SCB 2004). Även dessa innehåller intressanta hypoteser om spridningens och användningens utveckling och riktning.

På kort tid har IKT nått en allmän spridning till hushållen i stora delar av den industrialiserade världen. Enligt en amerikansk studie hade över 500 miljoner människor tillgång till internet år 2002 (Chen m.fl. 2002). Internetinnehavet i Sverige är, vid en internationell jämförelse, mycket högt. Sverige, där ca 60 procent av befolkningen har tillgång till internet, är det enda landet i världen som har en högre andel internetanvändare än USA. Höga nivåer finner man även i övriga nordiska länder, där drygt 50 procent har tillgång (Wellman & Haythornthwaite 2002). Internet är således i ökad utsträckning en rutinmässig applikation i stora delar av i-världen och inte en teknologi för en liten elit. Situationen i utvecklingsländer är helt annorlunda. I Kina har t.ex. endast 5 procent av befolkningen tillgång till internet (Findahl 2004).

Samtidigt är fortfarande en stor mängd människor utan tillgång till olika former av IKT-utrustning också i i-länderna. Inom internationell forskning talar man om den digitala klyftan (the digital divide) - inom och mellan länder (se t.ex. Loader 1998, Compaine 2001, Neustadt 2003, Martin 2003, Robinson m.fl. 2003). Det finns en oro över att existerande ojämlikheter mellan grupper i samhället ytterligare skall förstärkas, om en del av befolkningen också hamnar utanför IT-samhället. Den digitala klyftan sammanfaller med ett välbekant mönster där låginkomsttagare, lågutbildade, ensamstående, kvinnor och äldre har betydligt lägre tillgång än andra (Robinson m.fl. 2003).

Studier av svenska förhållanden visar på liknande mönster (se t.ex. Bergström 2002, Findahl 2004). Då tillgången i Sverige generellt är hög är klyftan förhållandevis liten och är framför allt åldersrelaterad. Bland de unga är innehavet mycket högt medan bara ett fåtal pensionärer har tillgång. Skillnaden mellan socioekonomiska grupper (arbetare och tjänstemän) är nästan helt utjämnad bland de yngre, medan fortfarande avsevärd bland de äldsta (Bergström 2002, Thulin & Vilhelmson 2004). Män har genomgående tillgång till datorer och internet i större utsträckning än kvinnor (SCB 2004).

Samtidigt är det viktigt att se utvecklingen ur ett tidsperspektiv. En tydlig trend är att de flesta klyftor krymper. Störst ökning har under de senaste åren skett inom de underrepresenterade grupperna. Detta gäller inte minst i Sverige. En färsk studie visar att den digitala klyftan i Sverige är mindre än i alla andra länder (Findahl 2004).

Vilka sfärer av människors liv berörs av utvecklingen? Vilka aktiviteter blir i realiteten allt mer IKT-baserade? Används internet till instrumentella, praktiska eller nyttoorienterade tillämpningsområden eller är det främst ett medel för underhållning och förströelse i hemmet? Enligt vissa bedömare är användningen först och främst kopplad till instrumentella områden, dvs. relaterade till arbete och vardagliga ärenden av nyttokaraktär (Castells 2001). Empirisk forskning har hittills främst varit inriktad på ett fåtal användningsområden för IKT där man från bl.a. politiskt och kommersiellt håll hoppats att

få se effekter, t.ex. distansarbete, telekonferenser och e-handel. Det har gällt områden som kan betraktas som "nyttiga" och som har en effektiviseringspotential vad avser t.ex. inbesparade transporter. Samtidigt visar andra iakttagelser att datorn i hög grad används till spel, underhållning och nöje (Valentine & Holloway 2001). Konsekvenserna för individens dagliga liv och för samhället i stort är naturligtvis i hög grad beroende av vilken riktning utvecklingen tar och vilka sfärer av vardagen som berörs.

Studier i olika länder är samstämmiga när det gäller att identifiera internets två primära användningsområden, nämligen e-post och informationssökning. En sammanfattning av flera stora internetanvändningsundersökningar i USA och Europa visar att runt 90 procent av alla internetanvändare använder e-post (Haythornthwaite 2001, Findahl 2004). E-post rankas också som det primära skälet för att koppla upp sig på nätet. Det andra stora användningsområdet är informationssökning (t.ex. om resor, varor, hobbies), som ungefär 80 procent använder internet till.

En svensk undersökning visar att 90 procent av internetanvändarna använder internet till informationssökning och 80 procent använder e-post (Bergström 2002). Ungefär hälften använder internetbank, läser nyheter på internet samt använder internet till förströelse eller spel. En tredjedel använder internet för e-handel (men endast en tiondel gör det återkommande flera gånger per år). En femtedel laddar ner musik och en tiondel använder internet till diskussionsgrupper eller chatt. Störst skillnader i användning finner man mellan unga och gamla och det gäller särskilt den nöjesbetonade användningen. Det är framför allt unga (15-29 år) som ägnar sig åt förströelse, spel, musik och chatting på internet. Dessa användningsområden är också mer utbredda bland arbetare än bland högre tjänstemän. Det är samtidigt intressant att se att användning bland de unga även är mer omfattande när det gäller informationssökning, nyheter och e-post. De ungas användning är således överlag bredare och omfattar flera olika användningsområden.

Internet tar tid, men hittillsvarande forskning ger väldigt olika bud om hur mycket tid det handlar om.² Amerikanska undersökningar (Chen m.fl. 2002) visar att den genomsnittlige internetanvändaren ägnar i genomsnitt 9 ½ timma per vecka (inklusive arbete) åt internet. Människor i arbetsför ålder använder internet mest, medan de yngsta och äldsta åldersgrupperna använder minst. Undersökningar i Storbritannien visar betydligt lägre siffror, runt 1-3 timmar per vecka i alla åldersgrupper (Anderson & Tracey 2002). Studier om svenska förhållanden visar en internetanvändning på i genomsnitt dryg 5 timmar per vecka (Bergström 2002).

---

² Vilket kan bero på faktiska nationella skillnader, men även på olika mätmetoder. Undersökningar som baseras på att individen gör uppskattningar om hur mycket tid de tillbringar på nätet, anger i allmänhet högre nivåer än undersökningar som baseras på tidsanvändningsdagböcker. De amerikanska studierna är skattningsundersökningar och den brittiska är en daboksundersökning.

Det finns ett antal vanligt förekommande hypoteser inom forskningen vad gäller hur IKT-användningen utvecklas över tid. En vanlig hypotes är att bredband eller fast uppkoppling medför ökad internetanvändning. Studier visar att personer med tillgång till bredband i hushållet tillbringar mer tid på nätet än de som inte har det (Horrigan 2002). Detta kan ses som en paradox eftersom det bör gå snabbare att utföra sina ärenden med fast uppkoppling. Samtidigt blir fler aktiviteter tillgängliga med bredband. Man kan dock anta att aktiviteter relaterade till underhållning och fritid ökar med fast uppkoppling.

En annan hypotes är att erfarenheten, dvs. antalet år en individ har haft tillgång till internet, är den faktor som har störst betydelse för användningens omfattning och inriktning. Ju fler år av tillgång till internetuppkoppling desto mer tid ägnas till att använda nätet. Flera studier, både svenska och internationella bekräftar denna hypotes (se bl.a. Howard m.fl. 2001, Nie & Erbring 2000, WII 2002). Även användningens inriktning tycks påverkas av erfarenheten. Erfarna internetanvändare engagerar sig i flera typer av aktiviteter än oerfarna gör. Dessutom är de erfarna användarna mindre intresserade av att surfa för skoj skull (underhållning och spel) och kopplar istället upp sig av mer specifika skäl, för personligt och professionellt arbete.

Detta kan tolkas som att internetanvändningen är en läroprocess och att det tar tid att upptäcka de inneboende möjligheterna. Då alla med tiden blir mer erfarna kan detta dessutom antyda utvecklingens riktning som helhet i samhället. Det finns dock flera reservationer. Eftersom internet fortfarande har en kort historia representerar de erfarna användarna fortfarande s.k. föregångare. De är en grupp människor som till stor del består av högutbildade män, med hög inkomst och som är mer socialt aktiva än folk i allmänhet. Gruppen är inte representativ och kan därmed inte användas för att förutsäga hur andra delar av befolkningen kommer att använda tekniken. Det återstår således att se om användningen hos eftersläntrarna (mer sentillkomna användare) utvecklas enligt samma mönster. Ett sätt att undersöka detta problem är att följa hur samma individer förändrar sin användning över tid, dvs. genom longitudinella studier.

2.2 Internet och de sociala kontaktnätens rumsliga uttjning

Spridningen av den kommunikativa användningen av datorer i samhället – genom att allt fler människor blir uppkopplade på nätet – har åtföljts av en debatt kring teknikens konsekvenser för människors sociala liv, deras sätt att umgås och kommunicera med varandra. Med internet förändras förutsättningarna för social kommunikation. Då datorbaserade kommunikations-sätt är befriade från avståndsfriktion kan man hävda att människor på olika platser i världen kommer virtuellt närmare varandra. Utvecklingen har tidvis skapat stora förväntningar kring teknikens sociala och geografiska conse-

kvenser (se. t.ex. Wellman & Gulia 1999, Haythornthwaite 2001, Sveningsson m.fl. 2003).

Framför allt har framväxten av s.k. virtuella mötesplatser och gemenskaper (eng. virtual communities) fått stor uppmärksamhet, både i den akademiska debatten och i media. Det finns många berättelser om hur särskilt unga människor träffas på nätet, chattar, spelar online spel, diskuterar intressen, flirtar med varandra, osv. (Sveningsson 2001, Axelsson 2002). Ett vanligt tema beskriver internet som en plats där människor lever ut personliga fantasier, spelar rollspel, diktar upp och experimenterar med sin identitet (Holloway & Valentine 2001). Anonymiteten på internet möjliggör att man kan låtsas vara någon annan än den man är.

Det finns uppskattningar om att antalet ämnesrelaterade diskussionsgrupper på internet så tidigt som 1998 uppgick till ca 80.000, och man kan anta att antalet stigit betydligt sedan dess (Putnam 2000). Många studier visar att internet är idealiskt just för etablerandet av intresseorienterade nätverk och gemenskaper (Castells 2001).

Det råder således inget tvivel om att internet har blivit ett betydelsefullt medel för social kommunikation, åtminstone för delar av världens befolkning. Hur tekniken egentligen påverkar människors kontaktmönster socialt och geografiskt råder det emellertid delade meningar om, liksom vad utvecklingen kan innebära för samhället på sikt. En vanlig hypotes är att internet och framväxten av virtuella gemenskaper ger upphov till geografiskt allt mer uttänjda sociala kontaktmönster. De virtuella gemenskaperna antas – till skillnad från de traditionellt platsbaserade – vara befriade från rumsliga restriktioner och från kopplingar till den plats där människor bor och vistas. Geografisk närhet utgör inte längre en nödvändig förutsättning för social samvaro, geografiska avstånd inte längre ett hinder, då människor på olika platser i världen enkelt kan mötas på nätet.

Framväxten av virtuella platslösa gemenskaper beskrivs ibland med stor entusiasm och optimism (Mitchell 1995). Individerna kan frigöra sig från de begränsade sociala sammanhang som råder på den plats där hon bor och istället komma i kontakt med likasinnade världen över. Annars betydelsefulla faktorer vid mellanmänsklig samvaro, som t.ex. kön, ålder, var man bor, inkomst, hudfärg, faller bort på internet. Kommunikationen antas även bli mer jämlik då människor bemöter varandra utifrån sina skrivna ord, kunskaper och engagemang snarare än yttre attribut. Internet skapar helt enkelt nya förutsättningar för människor att mötas och enligt vissa även en ny grogrund för samhällsengagemang (Kitchin 1998).

Samtidigt som det målas upp utopiska visioner om globala virtuella gemenskaper, där internet knyter människor närmare varandra, ser andra en utveckling mot ökad social isolering (Nie & Erbring 2000). Ett tilltagande

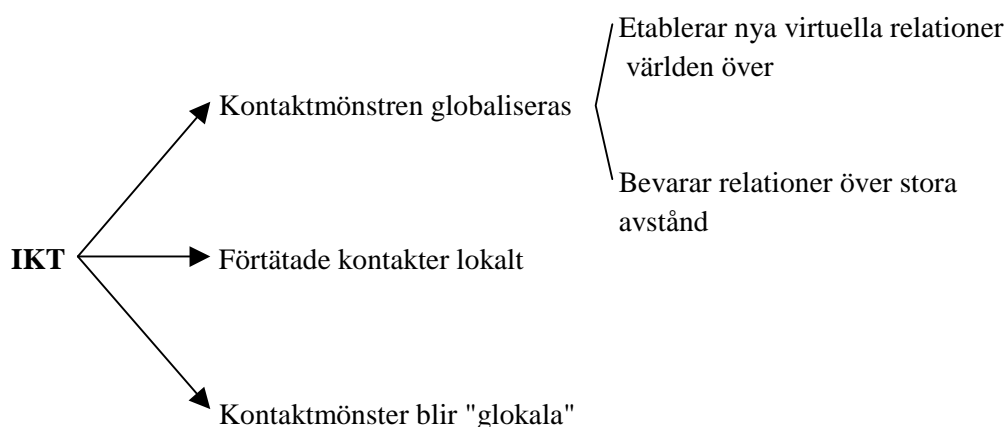
engagemang på nätet befaras leda människor bort ifrån lokalt deltagande och bort från "riktiga" mellanmännsliga möten ansikte mot ansikte. Ökad internetanvändning leder till att allt mindre tid blir över för att umgås med familj och vänner i den nära omgivningen. Då virtuella gemenskaper aldrig kan ersätta reella möten antas detta på sikt medföra försämrad livskvalitet för individen och till slut också underminera grunden för lokalsamhället (Wellman & Gulia 1999).

Diskussionen anknyter till en vidare akademisk debatt om platsens betydelse för sociala nätverk och gemenskaper. Denna diskussion har pågått under lång tid (ända sedan den första elektroniska kommunikationen) och handlar om att försöka utröna vad geografisk plats och kontinuerliga reella möten egentligen betyder för framväxten av sociala gemenskaper (Altman & Low 1992, Jordan 1996, Garvill m.fl. 2000). Enligt statsvetaren Robert Putnam (1998, 2000) är den gemensamma geografiska platsen, eller lokalsamhället av central betydelse för utvecklingen av det sociala kapitalet, vilket i sin tur är fundamentalt för hela samhällets välbefinnande och utveckling. En successiv upplösning av människors sociala, ekonomiska, kulturella och politiska bundenhet till en geografisk plats är således enligt Putnam i grunden en negativ utveckling. Sociologen Barry Wellman (1996, 1999) kritiserar emellertid föreställningen om platsbunden närhet som central för social gemenskap. Enligt Wellman utgörs och skapas sociala gemenskaper av sociala nätverk av individer. Även om dessa traditionellt har varit bundna till en plats betyder det inte att de alltid måste vara det, eller att platsen är en nödvändig förutsättning för deras existens. Sociala nätverk och gemenskaper kan enligt Wellman existera på alla geografiska nivåer. Han menar att det är en sedan länge pågående trend att sociala nätverk i allt högre utsträckning byggs upp kring individens gemensamma intressen, snarare än kopplingar till en gemensam plats. Internet är inte orsaken till denna utveckling men utgör enligt Wellman (2001) det perfekta materiella stödet till framväxten av en ny social struktur som är helt centrerad kring individen (snarare än platsen). Varje individ är en del av en mängd olika sociala nätverk, som fyller olika funktion i hennes liv och som hon ständigt växlar emellan. Dessa kan vara både lokala och geografiskt mycket vidsträckta. Wellman kallar denna nya sociala struktur för "personalized networking".

Den tidiga internetforskningen var starkt fokuserad kring "livet på nätet" (Turkle 1995). Överdrivna framtidsvisioner och skräckscenarier präglade debatten. Virtuella gemenskaper och sociala kontakter på nätet sågs, lite oreflekterat, som renodlat virtuella möten mellan människor som aldrig träffar varandra på riktigt. Internet utmålades som ett alternativ till och potentiellt hot mot reella möten ansikte mot ansikte. Tanken att internet kunde användas för kommunikation mellan människor som känner varandra i verkliga livet, kanske träffas eller ringer till varandra dagligen, gavs inte mycket utrymme. Då tiden gått och en hel del empiriska studier blivit tillgängliga framstår emellertid det senare som en central aspekt av

internetanvändningen (Castells 2001). Studier visar att internets förmodligen främsta funktion är att upprätthålla kontakter mellan vänner, släktingar, grannar och arbetskamrater (Hampton & Wellman 2001). Rädslan för att internet skall ersätta reella möten människor emellan verkar överdriven. Studier visar bl.a. att internet tycks fylla tomma stunder i människors liv när man inte kan, vill eller har tid att träffas på kaféet eller den lokala puben, snarare än att ske på bekostnad av dessa möten (Wellman 2001).

Medan den tidiga internetforskningen således utmålade virtuell kommunikation som ett alternativ till och potentiellt hot mot att träffas och umgås ansikte mot ansikte, har senare tids forskning mer och mer kommit att fokusera på hur fysiska och virtuella kommunikationsformer samexisterar och på olika sätt kompletterar varandra (se t.ex. Valentine & Holloway 2002, Wellman 2001, Haythornthwaite 2001). Därmed har även andra möjliga konsekvenser av internetanvändningen kommit att uppmärksammas (se figur 2.1).

Figur 2.1: Hypoteser om internetanvändningens påverkan på sociala kontaktmönster.

Den vanligaste förväntningen har alltså varit att internet ger upphov till en ny form av rumsligt oberoende virtuella gemenskaper och på så vis medför att människors kontaktmönster blir geografiskt uttänjda. En mindre exotisk men geografiskt intressant hypotes är att internet medför uttänjda geografiska kontaktmönster, men att detta snarare sker genom de förbättrade möjligheterna till att upprätthålla kommunikation över stora avstånd. Människor som känner varandra "på riktigt" kan enkelt kommunicera med varandra trots längre eller kortare perioder av geografisk separation. En amerikansk studie av familjer som flyttat till ny ort, visar att de med tillgång till internet var mycket bättre på att behålla kontakten med vänner och bekanta på den plats som de flyttat ifrån än de som inte hade tillgång (Hampton & Wellman 2001). Internet utgör här således ett komplement till andra former av

geografisk mobilitet som kan underlätta och möjligen uppmuntra rörligheten i allmänhet. Forskning tyder t.ex. på att ungdomars långväga resande ökar. Bland svenska ungdomar blir det allt mer vanligt att man under begränsade tidsperioder arbetar eller studerar utomlands (Frändberg & Vilhelmson 2003, Jonsson 2003). Internets funktion som komplement till en ökad fysisk, långväga rörlighet kan här antas bli mycket central. Då man under perioder kan kommunicera effektivt med hjälp av internet blir det lättare att vara mobil. Samtidigt, menar Wellman (2001), är denna kommunikation i längden inte tillräcklig. Reella möten, ansikte mot ansikte, är i längden helt nödvändiga för att upprätthålla starka sociala band. Det betyder att platsbaserad social samvaro och reella möten mellan människor faktiskt är en förutsättning för fungerande virtuella kontakter. Virtuella mellanmänniska möten utgör då inte ett hot, utan snarare förutsätter, för att vara meningsfulla, att människor till och från också träffas på riktigt, ansikte mot ansikte.

För det mesta förknippas internet med långväga kommunikation. Tekniken kan emellertid även användas till förtätade kontakter lokalt, med människor som befinner sig i den lokala omgivningen (t.ex. med lokala föreningar och organisationer, men även med vänner och bekanta) (Hampton & Wellman 2003). I samband med att olika slags tjänster och service blir tillgängliga via internet kan fler av vardagens ärenden skötas från hemmet. Detta kan allmänt uppmuntra en mer lokal tillvaro, då t.ex. tidskrävande resor kan undvikas. Istället kan människor i ökad grad ägna sig åt att interagera i den lokala miljön. Enligt Haythornthwaite (2002) är internet framför allt effektivt när det gäller att vidmakthålla mer ytliga relationer, som annars lätt går förlorade i avvägningen mellan den möda som krävs och kommunikationens värde.

Enligt Hampton och Wellman (2002) sker den geografiskt vidsträckt kommunikation över internet inte på bekostnad av lokal kommunikation. Deras studier visar att internet uppmuntrar kommunikation på alla geografiska nivåer, både lokalt, regionalt och globalt, men att ökningen är störst för långväga kontakter. Internet uppmuntrar enligt Wellman (2001) "glocalization", dvs. både lokal och global kommunikation. Han menar att internet skall ses som ytterligare ett i raden av medel för social kontakt. När avstånd försvårar telefon- och platsbaserad kommunikation så kan datorbaserade kommunikationssätt fylla tomrummet.

Virtuella globala gemenskaper mellan människor som aldrig träffas "på riktigt" upptar således inte en så dominerande plats i människors internetanvändning som många förväntade under internets tidiga år. Samtidigt skall de naturligtvis inte borträknas helt. Det förekommer en oerhörd mängd virtuella mötesplatser på internet och en stor grupp människor använder dessa kontinuerligt för renodlad virtuell interaktion.

Denna genomgång visar på behovet att socialt och geografiskt nyansera bilden av den mellanmänniska interaktion som försiggår på internet. Internet

är inte *ett* kommunikationsmedel utan omfattar snarare en mängd olika möjligheter för människor att ha kontakt med varandra, (t.ex. e-post, instant messenger, chattsidor och diskussionslistor). Dessa kommunikationssätt är olika sinsemellan. Man kan anta att de används på olika sätt och att de också kan uppmuntra till olika slags handlingsmönster i t.ex. ungdomars vardag. En kritik som bör riktas mot merparten av hittillsvarande internetforskning är det generella och onyanserade sätt på vilket man talar om internetanvändare och internetanvändningens konsekvenser. Det är rimligt att anta att det inte finns en typisk internetanvändare, utan tvärtom många olika, och därmed inte heller en typ av konsekvenser. Människors behov och levnadssituation ser mycket olika ut och tekniken kan antas påverka och t.ex. förstärka en mängd olika handlingsmönster samtidigt. Motstridiga hypoteser om användningens konsekvenser behöver därmed inte heller vara oförenliga eller utesluta varandra.

2.3 Stationära eller mobila levnadssätt- relationen mellan virtuell och fysisk rörlighet

Inom kulturgeografien har man särskilt ägnat sig åt att studera IKT-användningens effekter på dagligt resande och transporter (se t.ex. Engström & Johanson 1996, Mokhtarian & Salomon 1997, Hanson 1998, Graham 2000). Den dominerande hypotesen har varit att IKT kommer att minska människors resande genom substitution. Efterhand har hypotesen kombinerats med tankar om att IKT kanske snarare kompletterar resandet, eller t.o.m. stimulerar till ytterligare resande. Andra mer försiktiga hypoteser handlar om att resandet modifieras i viss mån eller inte påverkas alls.

Rörlighetens överordnade mål är att nå tillgång till resurser på andra platser i omgivningen. Med rörlighet åsyftas traditionellt den fysiska rörligheten, dvs. resor och transporter. Enligt Hanson (1998, 2000) skapar IKT helt nya förutsättningar för tillgänglighet "off-the-road", dvs. utan att resor är nödvändiga. Omgivningen kan således sägas bli virtuellt tillgängligare när människors möjligheter till virtuell rörlighet ökar. Allt fler av vardagens ärenden och göromål kan i princip hanteras med IKT från en och samma plats (t.ex. hemmet). Vi kan t.ex. arbeta eller studera på distans, sköta inköp och bankärenden, chatta med vänner, förströ oss med att spela spel online, ladda ner och titta på långfilm osv. Ett systematiskt nyttjande av IKT skulle därmed kunna uppmuntra till mer stationära levnadssätt. Vi kan enkelt koppla upp oss på nätet för att få grundläggande behov tillfredsställda. Aktiviteter som tidigare krävde fysisk förflyttning kan istället förläggas till hemmet och behovet av resor och dagliga förflyttningar skulle därmed kunna minska.

Men, en sådan utveckling mot stationära levnadssätt är inte självklar. Det finns även förväntningar om en motsatt effekt, dvs. att IKT på kort eller lång sikt stimulerar nya och allt längre resor. En utvidgad virtuell tillgänglighet

kan, snarare än att motverka, faktiskt uppmuntra en trend mot ett kontinuerligt ökat resande i samhället (Hanson 1998, 2000). IKT blir då ett effektivt komplement till människors allt mobilare levnadssätt. Då kontakter enkelt kan upprätthållas vid kortare eller längre perioder av geografisk frånvaro från en plats (t.ex. hemmet eller arbetsplatsen) kan IKT underlätta en mobil livsstil. Dessutom utvecklas den mobila tekniken till att omfatta allt fler funktioner (mobiltelefoner, bärbara datorer, trådlöst internet). Platsbundenhetens restriktioner reduceras genom att man kan vara tillgänglig även när man är på resande fot (Kopomaa 2000, Ling & Yttri 2002). I retoriken kring informationssamhället kan man se att tyngdpunkten sedan några år har förskjutits. Tidigare var det stationära ett ideal (t.ex. distansarbete från bostaden). Nu är det de mobila lösningarna (t.ex. mobilt arbete) som sätts i fokus.

IKT möjliggör principiellt en ökad frihet gällande var och när olika aktiviteter i vardagen kan förläggas. En tredje möjlig effekt (förutom substitution och komplement) är att IKT medför ökad flexibilitet i fråga om när och om man behöver resa. Kanske man ändrar tidpunkt för en resa i syfte att undvika rusningstid (Mokhtarian & Salomon 1997, Engström & Johansson 2000, Rapp & Skåmedal 1996). En fjärde möjlig hypotes (som knappats alls behandlas i litteraturen) är att en ökad IKT-användning inte påverkar resandet alls, varken till omfattning eller struktur. Det är ju tänkbart att IKT i första hand påverkar användning av andra virtuella kommunikationsslag, t.ex. vanliga telefonsamtal, eller traditionellt brevskrivande.

En förlängning av debatten kring relationen mellan IKT och fysisk rörlighet berör dess betydelse för samhällets bebyggelsemönster, dvs. lokaliseringen av verksamheter och aktiviteter och hur städer utvecklas. I samband med att människors liv i allt högre grad frigörs från rumsliga restriktioner och avståndsfriktionen minskar antas IKT kunna stödja en decentralisering och geografisk utspridning. Urbana områden skulle förlora sin rumsliga dragningskraft och de stora städerna på sikt komma att upplösas (Graham 2002, Kitchin 1998). IKT-utvecklingen har samtidigt förknippats med förhoppningar om växande betydelse för lokalsamhället (Höjer 1998, 2000). För individen centrala funktioner kan flyttas dit människor vill bo och leva istället för att de pendlar långa sträckor varje dag. Förvärvsarbete kan t.ex. utföras i hemmet eller på näraliggande kontorshotell. Andra bedömare menar dock att en ökad IKT-användning kommer att medföra raka motsatsen till decentralisering och istället uppmuntra en starkare geografisk koncentration och urbanisering. Storstäder blir centrala knutpunkter i globala nätverk av rörlighet och kommunikation (Dahlbom 1999, Castells 1996).

Forskningen om datorteknikens eventuella substitutionseffekter går tillbaka till 1970-talet. Energikrisen tillsammans med ökad miljömedvetenhet förklarar varför intresset för frågan uppkom vid denna tidpunkt. Förväntningar om gynnsamma effekter för samhället i termer av reducerat resande

har sedan dess drivit fram en mängd undersökningar, framför allt gällande distansarbetets eventuella påverkan på arbetspendlingen, både i Sverige och andra länder (Kitamura m.fl. 1990, Nilles 1991, Mokhtarian 1997, Mokhtarian & Varma 1998, Hendersen m.fl. 1996, Skåmedal 1999, Hickford 1998, Engström 1995, Engström & Johansson 1996 och 1997, Arnfalk 1999). Förhoppningar har även funnits kring reducerat tjänsteresande i samband med ökad användning av video- och telekonferenser liksom e-handelns påverkan på människors inköpsresor (Mokhtarian 1988, Bennison 1998, Button & Maggi 1995 Gould & Golob 1997, Tacken 1990).

Erfarenheter från dessa studier visar sammanfattningsvis (för en översikt, se Thulin 1999) att det sker en viss substitution på kort sikt, åtminstone i anslutning till distansarbete. Effekterna på samhället som helhet är dock högst marginella eftersom endast en liten andel av befolkningen distansarbetar, utnyttjar videokonferenser eller e-handlar. Mycket forskning har således ägnats åt tillämpningsområden för tekniken som hittills haft marginella genomslag i befolkningen, vilket konstateras i flera internationella studier (t.ex. Castells 1996, Salomon 1998, Mokhtarian 1998). I Sverige distansarbetar t.ex. bara ett par procent av befolkningen och inga signifikanta ökningsår äger rum över tiden (Vilhelmson & Thulin 2001, 2004). Vad gäller distansarbete finns en stor diskrepans mellan retorik och praktik, mellan förväntade och faktiska utfall (Sturesson 2000). Den erfarenheten är viktig att ha i minnet när man studerar IKT-användningens omfattning och tänkbara konsekvenser inom vardagslivets övriga sfärer.

En möjlig förklaring till de överdrivna och till synes missriktade förhoppningarna angående distansarbetets utveckling – där potentialen hos IKT uppenbarligen överskattats – är att perspektivet varit för snävt. Hypotesen bygger på att människors val mellan IKT-baserade och resbaserade aktiviteter, mellan att arbeta hemma eller på en arbetsplats, är en enkel fråga om substituerbara rumsöverbryggande teknologier, samt att reducerade transportkostnader och restider är tillräckliga incitament för att motivera människor att nyttja IKT-baserade alternativ. Det antas att människor mer eller mindre automatiskt kommer att börja använda tekniken till ärenden i vardagen p.g.a. de inneboende vinster – i tid, energi och kostnader – som detta medför.

Om perspektivet vidgas till att också omfatta hela det sammanhang där tekniken används blir frågan en annan. För individen står valet inte mellan en fysisk förflyttning å ena sidan eller en elektronisk impuls å den andra utan mellan ett nytt och ett traditionellt sätt att utföra en aktivitet på. Till skillnad från teknologierna låter sig aktiviteter inte lika lätt substitueras, eftersom de i många fall är mycket olika varandra. Studier har t.ex. visat att de potentiellt positiva effekterna av distansarbete vägs upp av negativa effekter som rör isolering, osäkerhet och förlorad arbetsgemenskap (Hanson 1998, Rognes 2000, Sturesson 2000).

Den centrala frågan gällande IKT:s förhållande till transporter är således inte om olika transport- och kommunikationsteknologier kan substituera varandra, i snäv bemärkelse. Istället är det en fråga om olika resbaserade respektive IKT-baserade aktiviteter är lätt utbytbara (t.ex. att jobba hemma respektive på en arbetsplats) och kan ersätta varandra eller om de i realiteten är kompletterande med delvis olika innehåll. En viktig slutsats för mina fortsatta undersökningar är att vidga det analytiska perspektivet till att omfatta de aktiviteter som de rumsöverbyggande teknologierna används till, dvs. att tillämpa en aktivitetsansats.

2.4 Datorn och fritidens privatisering

Forskningen har sedan länge uppmärksammat en förskjutning vad gäller hur och var människor tillbringar sin fritid. Det sägs att fritiden i det moderna samhället "privatiseras", vilket innebär att människor tycks tillbringa allt mer tid i sitt egna (eller i andra människors) hem (Oldenburg 1989, Fischer 1992, Putnam 2000, Cairncross 2001, Robinson m.fl. 2003). Den fritid som tillbringas på andra platser i samhället, som t.ex. biografen, teatrar, föreningslokaler, har således successivt minskat. Andra platser för gemenskap än bostaden och arbetsplatsen skulle därför få allt mindre betydelse. Enligt Putnam är den ökade konsumtionen av massmedier av olika slag, framför allt TV-tittandet, den förmodligen viktigaste förklaringen till denna utveckling. Den faktor som förväntas påverka människors tidsanvändning framöver är den snabba ökningen i antalet hushåll som har tillgång till hemdator (Robinson & Godbey 1997, Hampton & Wellman 2003). Med ännu en teknik i hemmet, som precis som TV:n har förmågan att effektivt konkurrera om människors tidsanvändning, finns det skäl att anta att livet i hemmet framöver kommer att få en allt mer framskjuten plats. Hemdatorn gör i virtuell mening hemmet större.

Det finns en oro i samhället över att barn och ungdomar ägnar så mycket tid vid sina datorer (t.ex. till att spela spel, chatta, eller surfa på nätet) att andra och mer "meningsfulla" fritidssysselsättningar, som att umgås med kompisar, spela fotboll eller dylikt, blir lidande. Aktiviteter utanför bostaden trängs helt enkelt undan, eller prioriteras bort, till förmån för tiden framför dataskärmen. Detta ses ofta som en negativ utveckling mot social isolering, allt för mycket stillasittande och på sikt försämrade livskvalitet för individen (Nie & Erbring 2000).

Det behöver emellertid inte i första hand vara aktiviteter utanför hemmet som blir lidande av en ökad datoranvändning. Ungdomar ägnar redan i dag mycket av sin fria tid i hemmet och där har TV-tittandet och konsumtionen av andra massmedia en central plats. Då hemdatorn i viss mån kan antas fylla samma funktion som TV:n gör (i termer av bl.a. avkoppling och underhållning) och då innehållet på internet och i de traditionella massmedierna

delvis är likartat, kan man anta att datoranvändningen i första hand ökar på bekostnad av andra medier (Gershuny 2002, Robinson m.fl. 2002). En sådan utveckling är mindre dramatisk ur ett socialt och geografiskt perspektiv, då både dator- och medieanvändningen i hög grad är knuten till bostaden. Kanske unga människor sätter sig en stund framför dataskärmen istället för i TV-soffan? Datoranvändning betraktas dessutom generellt som en bättre och "nyttigare" fritidssysselsättning än att titta på TV. TV-tittande ses ofta som en passiv och förslappande sysselsättning medan datoranvändning ofta beskrivs som en interaktiv aktivitet. Goda datakunskaper ses dessutom som nödvändiga för dagens unga, för barnens framtid, och ett av de främsta skälen till att föräldrar köper datorer till sina barn.

Det är intressant att se att forskare som istället för hemdatorn fokuserar den andra kraftigt ökande kommunikationstekniken bland ungdomar, dvs. mobiltelefonen, föreställer sig en utveckling i rakt motsatt riktning vad gäller hur och var ungdomar tillbringar sin tid. Kopomaa (2000) menar att mobilanvändningen uppmuntrar ungdomar att röra sig allt mer i staden, bestämma möten och förflytta sig mellan olika platser. Han beskriver framtidens unga som en slags urbana nomader. Unga människor kommer att tillbringa allt mer tid utanför hemmet, på gator och torg, kaféer och pubar och är således långt från några stillasittande datanördar bundna till hemmet.

Flera färska studier har med utgångspunkt i undersökningar av människors tidsanvändning försökt komma åt datoranvändningens konsekvenser. Dessa studier behandlar dock inte explicit tidsanvändningens rumsliga aspekter även om de ibland kan urskiljas indirekt. Man är främst intresserad av datoranvändningens påverkan dels på människors sociala liv och tid tillsammans med andra människor och dels på användningen av traditionella massmedier (Nie & Robinson 2002).

Studierna förmedlar en något splittrad bild. Några av dem motsäger tesen om att IKT medför social isolering. Tvärtom visar det sig att internetanvändare är mer engagerade i sociala aktiviteter (utanför nätet) än icke-användare (Haythornthwaite 2001, Wellman & Haythornthwaite 2002, Katz & Rice 2002). Ett par studier visar emellertid på samband mellan internetanvändning, social isolering och ensamhet (Nie & Erbring 2000, Nie & Hillygus 2002). Det gäller dock främst höganvändarna, dvs. personer som använder internet förhållandevis mycket.³ Det kan antyda att det finns en tröskel för internetanvändningen i tid räknat. Socialt skadliga effekter blir synliga först då tröskeln överskrids.

Ett flertal studier visar ett starkt negativt samband mellan internetanvändning och TV-tittande. Internetanvändare tittar i genomsnitt mindre på TV och läser också mindre än individer som inte använder nätet. Man finner ett positivt

---

³ Höganvändare ("heavy users") definieras i dessa studier (Nie & Erbring 2000, Nie & Hillygus 2002) som personer som använder dator minst fem timmar per vecka.

samband mellan internetanvändning och att lyssna på musik, vilket förklaras av att man lyssnar på musik samtidigt som man surfar eller chattar (Nie & Erbring 2002, Robinson m.fl. 2002). Detta anknyter till Livingstones (2002) hypotes om att människor inte längre delar upp sin tid mellan media-användning och annan tid, utan långa stunder både använder media och ägnar sig åt andra typer av aktiviteter. Det menar hon framför allt gäller barn och ungdomar som leker med möjligheter till samtidigt deltagande i flera olika aktiviteter.

Majoriteten av de studier som genomförts visar dock varken positiva eller negativa samband mellan datoranvändning och tidsanvändningen i övrigt (Haythornthwaite 2001, Nie & Robinson 2002). Det skulle betyda att datoranvändningen inte signifikant förändrar människors sätt att leva (Gershuny 2002). Det är också viktigt att påpeka att funna samband inte avslöjar deras riktning eller kausalitet. Det är således inte möjligt att påvisa att mycket tid på nätet faktiskt orsakar social isolering och ensamhet. Det är t.ex. fullt möjligt att redan socialt tillbakadragna människor är mer benägna att använda internet än andra (dvs. att sambandets riktning är det omvända).⁴

De refererade undersökningarna är främst baserade på amerikanska förhållanden vilka kan förmodas skilja sig från de svenska. De bygger helt och hållet på idén om "displacement" eller undanträngning. Utgångspunkt tas i den otänjbara och oundvikliga restriktion som dygnets tjugofyra timmar lägger på varje människas vardag, där tiden kan omfördelas men aldrig expandera. Då en ny aktivitet (t.ex. datoranvändning) kommer in människors dagliga tidsbudget medför detta att en annan aktivitet blir lidande, byts ut eller trängs undan. Ju mer tid som tillbringas framför dataskärmen desto mindre tid blir över till annat. En alternativ hypotes är att internet istället för att konsumera tid är en teknik som kan hjälpa till att effektivisera sysslor i vardagen. Aktiviteter kan därmed utföras på kortare tid och med mindre ansträngning, vilket istället leder till att mer tid blir över till annat.

Hypotesen om undanträngning är enkel och kraftfull i analysen av IKT-användningens påverkan på människors vardagsliv men innehåller samtidigt fallgropar. Analysen blir lätt överförenklad då man väljer att bortse från att orsakssamband ofta kan ha mer än en riktning. Tekniken antas komma in i människors liv från ingenstans och påverka vardagen. Förmodligen är det ett misstag att tro att internetanvändningen påverkar människors liv på ett så rakt och enkelriktat sätt. Enligt Anderson & Tracey (2002) måste varje form av analys som rör sambanden mellan användningen av IKT och förändringar i människors tidsanvändning, även ta andra, icke-teknologiska, processer i beaktande. Exempelvis kan andra förändringar i tidsanvändningen (exempel-

---

⁴ Valet av undersökningsmetod verkar ha en viss betydelse för undersökningens resultat. Studier där undersökningsspersoner allmänt uppskattat sin tidsanvändning visar generellt mer positiva resultat angående internetanvändningens sociala effekter, än studier som är utförda med hjälp av tidsanvändningsdagböcker (som är mer tillförlitliga när det gäller att detaljerat beskriva människors tidsanvändning) (se Nie 2001).

vis i samband med att man blir arbetslös, börjar studera, osv.) skapa ett nytt behov eller utrymme för teknikanvändningen snarare än att tekniken tränger undan andra aktiviteter.⁵ Teknikanvändningen kan påverka men alltså också påverkas av en förändrad tidsanvändning. En slutsats för mina fortsatta studier är att individens teknikanvändning och dess förändring därför bör studeras i relation till hennes samlade tidsanvändning och förstås i kontexten av andra omständigheter och förutsättningar i hennes liv. Longitudinella ansatser är därmed angelägna.

2.5 Slutsatser för fortsatta undersökningar

Sammanfattningsvis har således olika forskare, teoretiskt och empiriskt mer eller mindre välgrundat, hävdad en mängd olika och till synes motstridiga hypoteser om IKT-användningens konsekvenser för människans användning av tid och rum och samhällets rumsliga strukturer. De utgör en viktig utgångspunkt för uppläggnen (och analysen) av avhandlingens empiriska undersökningar.

Genomgången visar för det första på behovet av att nyansera bilden av både IKT-användningen och dess konsekvenser. En kritik som kan riktas mot merparten av forskningen kring IKT och internet är det generella sätt på vilket man talar om internetanvändning och internetanvändare. Internet bör snarare än att betraktas som en enhetlig teknologi ses som en mångfald av applikationer och användningsområden. På motsvarande sätt finns antagligen en mängd olika typer av användare som tar till sig och utnyttjar tekniken på olika sätt och med olika inriktning. Människors behov och levnadsomständigheter kan se mycket olika ut och tekniken kan uppmuntra eller förstärka olika handlingsmönster på en och samma gång.

Genomgången visar för det andra på behovet av att dels vidga perspektivet och dels komplicera analysen av relationen mellan teknikanvändningen och dess konsekvenser, mellan IKT-användning och de sammanhang och kontexter som den ingår i. En fördjupad förståelse kräver att man lämnar det teknikorienterade tänkandet och vidgar det analytiska perspektivet till att omfatta de aktiviteter som teknikerna ingår i, dvs. att en aktivitetsansats tillämpas. Den centrala frågan är då inte om olika transport- och kommunikationsteknologier kan substituera varandra, i snäv bemärkelse. Istället handlar det om huruvida olika resbaserade respektive IKT-baserade aktiviteter är lätt utbytbara (t.ex. att jobba hemma respektive på en arbetsplats) och kan ersätta varandra eller om de i realiteten är kompletterande med delvis olika innehåll.

---

⁵ Anderson & Tracey beskriver hur förändrade omständigheter i en människas liv kan utlösa eller driva på en ökad internetanvändning. De menar att en förståelse för människors internetanvändning också kräver kunskaper om dessa, icke-teknologiska, drivkrafter.

Vidare är det, för det tredje, viktigt att inte resonera kring teknikutvecklingen och dess konsekvenser på ett kausalt enkelriktat och överförenklat sätt. De hypoteser som genomsyrar teoretiserandet kring IKT i allmänhet och internet i synnerhet ger ofta uttryck för ett överförenklat synsätt på relationen mellan teknik och samhälle. Förväntningar om att fysisk plats och rumslig närhet som bas för verksamheter och aktiviteter enkelt kan ersättas av elektronisk tillgänglighet, att internets globala räckvidd driver fram globala nätverk och geografiskt vidsträckta sociala gemenskaper, är exempel på detta. Det är viktigt att inte bortse från att orsakssamband kan ha mer än en riktning. Hypoteserna om substitution, uttänjning och undanträngning behöver problematiseras och undersökas vidare.

Antaganden om att ny teknik kommer in i samhället och påverkar människors liv på ett enkelriktat och omvälvande sätt bottnar i ett teknik-deterministiskt synsätt på relationen mellan teknologisk utveckling och samhälls förändring. I nästa kapitel argumenteras för ett alternativt synsätt som innebär att människor (dvs. användare av tekniken) inte är slavar under den teknologiska utvecklingen utan i hög grad är med och formar tekniken, dess användning och därmed också dess konsekvenser.

Kapitel 3

Tekniken, geografin och användarna

3.1 Rumsöverbyggande teknik och geografiska konsekvenser

I detta kapitel utvecklas studiens teoretiska referensram för att förstå hur människors användning av rumsöverbyggande teknologier påverkar de sociala och geografiska villkoren i samhället.

Introduktionen av rumsöverbyggande teknologier (som t.ex. telegraf, järnvägen, bilen, telefonen, internet) har ofta förknippats med tolkningar om hur människor och kulturer övervinner avstånd och blir mindre låsta i det fysiska rummet (Mumford 1984, Harvey 1989, Hägerstrand 1987, Castells 1996). Törnqvist (1998) beskriver människans över tid förändrade möjligheter att bemästra sin geografiska omgivning med hjälp av begreppet teknisk räckvidd. Den tekniska räckvidden avspeglar det möjliga spelrum för förflyttning eller överföring av människor, meddelande och material mellan olika platser som transportteknologi, kommunikationsmedel och massmedia har erbjudit i olika tider. Enligt Törnqvist representerar begreppet ett renodlat geografiskt synsätt, som beskriver individens handlingsutrymme och potentiella valmöjligheter i tid och rum. Törnqvist delar in den tekniska räckvidden i tre huvudformer: fysisk, massmedial och medial räckvidd. Den fysiska räckvidden handlar om transporterna, den massmediala om tidningar, radio och TV och den mediala om informations- och kommunikationstekniken, vad som här kallas den *virtuella räckvidden*.

Dessa former av teknisk räckvidd har under den senaste hundraårsperioden genomgått stora förändringar. Transportteknologiska innovationer som järnvägen, bilen och flyget har successivt utvidgat den fysiska räckvidden, dvs. människans möjligheter att fysiskt förflytta sig mellan platser. Den massmediala räckvidden, dvs. möjligheten att sprida information (envägs) till många människor har successivt utvidgats. Med TV:ns genombrott på 1950-talet kunde människor över stora geografiska områden nås i princip samtidigt av identisk information. Den virtuella räckvidden avser möjligheter till överföring av information i två riktningar (tvåvägskommunikation). Telegraf, telefon och telefax var steg i utvecklingen. Ny informations- och kommunikationsteknologi (dator, internet och mobiltelefon) utvidgar människans räckvidd ytterligare. Datorer i nätverk har medfört dramatiskt förbättrade

möjligheter till överföring av olika typer av information i form av text, ljud och bild. Avståndsfriktionen (i tid och kostnader) för att överföra information är i princip obefintlig.

I samband med den utvidgade tekniska räckvidden har även individens möjligheter att i tid och rum ordna sina dagliga liv förändrats. Förutsättningarna för vardagslivets organisation och dess samspel med hushållens tekniska kapacitet och räckvidd har särskilt analyserats inom tidsgeografisk forskning (se t.ex. Ellegård 1993, Friberg 1998, Ellegård & Wihlborg 2001, Lenntorp 1976, 2003). Det görs bl.a. i termer av förändrade *restriktioner* för verksamheter och aktiviteter. Utgångspunkt är de av Hägerstrand (1970) klassiskt formulerade tidsgeografiska restriktionerna för människors handlande. Hägerstrands analys av restriktioner i tidrummet omfattar tre typer: *Kapacitetsrestriktioner* är knutna till individens biologiska förutsättningar samt till de redskap som individen förfogar över; *kopplingsrestriktioner* rör kraven på samordning i tid och rum av människor och material och *styrningsrestriktioner* är knutna till vem som har rätt att förfoga över en plats, t.ex. genom att göra den tillgänglig enbart inom bestämda öppettider.

För att människor skall kunna genomföra olika aktiviteter och projekt krävs i regel en samordning i tid och rum av människor och material. Aktiviteterna äger rum på bestämda platser (t.ex. arbetsplats, butik, kafé) och under specifika tidsrymder (t.ex. öppettid, arbetstid, fritid). Den geografiska fördelningen av platser för vardagens aktiviteter och de (också tidskrävande) resor som binder dem samman, i kombination med det återkommande behovet av sömn (som vanligen sker i hemmet), innebär nödvändiga restriktioner för hur individen kan ordna sina dagliga liv. Det finns t.ex. en yttre gräns för hur långt bort en aktivitet kan lokaliseras om vi räknar med att hinna hem igen samma dag.

Det intressanta är emellertid att utvecklingen inom informations- och kommunikationsteknikens område kan komma att reducera och t.o.m. upphäva vissa av vardagens tidsgeografiska restriktioner. Med telefonen upphävdes t.ex. behovet av fysisk närhet vid direktkommunikation mellan två individer. En rad ärenden (t.ex. bank, post, inköp, arbete, studier) kan med hjälp av internet skötas på distans, t.ex. från bostaden. Behovet av samordning i tid och rum kan därmed upphävas och så även behovet av resor. Principiellt medför således IKT en minskad bundenhet och ökad flexibilitet i vardagens organisation.

Under den tekniska utvecklingens inverkan har människans levnadssätt och samhällets rumsliga strukturer förändrats. Bilismens påverkan på stadsutvecklingen är ett klassiskt exempel (Jacobs 1961, Altschuler 1979). Bilen har ersatt långsammare transportmedel och medfört att människors aktivitetsmönster och städernas bebyggelsemönster efterhand blivit allt mer rumsligt

utspridda. Detta indikeras bl.a. av vårt dagliga resande som idag uppgår till i genomsnitt fyra mil per person och dygn, vilket är att jämföra med den halva kilometer som människor förflyttade sig på 1800-talet och dessförinnan (Vilhelmson 1999).

Den utvidgade fysiska räckvidden har således på ett mycket påtagligt sätt förändrat människans användning av tid och rum. Mot bakgrund av dessa erfarenheter är det lätt att förmoda att även en utvidgad virtuell räckvidd kommer att medföra geografiska konsekvenser (vilket framgår av kapitel 2). IKT-användningens förväntade geografiska konsekvenser ansluter ofta till en föreställning om att samhällsutvecklingen går i riktning mot en successiv upplösning av platsers och de geografiska avståndens betydelse. Rumsöverbryggande teknologier har successivt minskat avståndsfriktionen i samhället. Med nya virtuella (och avståndsberoende) tekniker, som internet, antas de så småningom kunna upplösas helt, dvs. leda till "geografins död" (Mitchell 1995, Cairncross 1997). Plats och avstånd skulle således komma att bli irrelevanta restriktioner för socialt, ekonomiskt och kulturellt liv.

Detta förenklade sätt att argumentera bygger i grunden på en teknikdeterministisk föreställning om att den teknologiska utvecklingen driver samhällets utveckling på ett enkelriktat sätt. Teknikens inneboende egenskaper, i detta fall den successivt utvidgade tekniska räckvidden (vad som principiellt är möjligt), överförs till att gälla människors faktiska beteende och handlingsmönster. Törnqvist (1998) försöker problematisera förhållandet mellan tekniska möjligheter å ena sidan och människans förmåga att utnyttja dessa möjligheter å den andra med begreppet *mänskligt räckhåll*. Med mänskligt räckhåll avses människans egna förmåga att handla inom det tekniskt definierade handlingsutrymmet. Det är beroende av individens biologiska och psykologiska kapacitet och styrs även av hennes kunskapsmässiga, emotionella och ekonomiska förutsättningar. I samband med en drastisk utveckling av den tekniska räckvidden är det lätt att förbise att mänskliga räckhåll inte på långt när har förändrats i motsvarande grad, menar Törnqvist. Ett exempel på detta är att den med teknikens hjälp ökade kapaciteten att med hög hastighet överföra och sprida information inte direkt har någon påverkan på individens egen förmåga att ta till sig och bearbeta information.

3.2 Från teknikdeterminism till betoning av sociala kontexter

Min fortsatta utgångspunkt är den kritik som länge riktats mot teknikdeterministiska tanke sätt (se t.ex. Fischer 1992, Bingham 1999, Graham 2000, Thrift 1996). Teknikdeterministiska synsätt har en rad kännetecken. En central utgångspunkt är föreställningen att teknologiska innovationer driver samhällsutvecklingen och direkt orsakar effekter i människors liv. Teknikens specifika egenskaper eller dess inneboende logik överförs till samhället och

påverkar den riktning utvecklingen tar. Förutsägelser om framtiden baseras på analyser av teknikens inneboende logik. Tekniken är en extern och autonom kraft som "slår ner" i samhället utifrån och orsakar effekter på ett enkelriktat kausalt sätt. Det finns även exempel där teknikens egenskaper antas kunna överföras direkt till människors psyken (utan närmare preciseringar kring hur denna överföring egentligen går till). Enligt Kern, som studerat effekterna av de rumsöverbryggande tekniker som introducerades före första världskriget (dvs. telegraf, telefon, bil och cykel), medför dessa tekniker en ökad upplevelse av samtidighet då tiden uttraderas och rummet pressas samman, vilket i sin tur medför att människor blir mer spända och alerta till sin natur (ex. är hämtat från och beskrivs mer utförligt i Fischer 1992). Meyerowits (1985) hänfaller till ett liknande sätt att argumentera. Då elektronisk media är platslös till sin karaktär förlorar människor sin känsla för eller upplevelse av plats när de t.ex. ser mycket på TV, menar han. Andra kännetecken för ett teknikdeterministiskt tänkande är föreställningen om att teknikutvecklingen följer ur en autonom vetenskaplig process och hela tiden går i riktning framåt. Nya teknologiska innovationer är därmed alltid bättre än de föregående i linje med idén om att rationella individer överger gamla teknologier till förmån för nya.

En annan och delvis motsatt uppfattning om relationen teknik - samhälle kan kallas socialdeterminism. Enligt detta synsätt utgör teknologin ett förkroppsligande eller ett symptom på en djupare kulturell logik (Fischer 1992). Tekniken är ett uttryck för ekonomiska, tekniska, sociala och kulturella förhållanden i ett givet samhälle. Detta är en mer efterfrågestyrd uppfattning där ny teknik utvecklas för att uppfylla nya behov som hela tiden uppstår i samhället. När tiden är mogen så utvecklas lämplig teknik till att uppfylla behovet. De deterministiska synsätten förenas så till vida att enskilda individer inte ges någon central plats i förändringsprocessen.

Deterministiska ansatser har länge kritiserats för att vara både teoretiskt och empiriskt otillräckliga och det är numera sällsynt att tekniken uppfattas som den enda orsaken till samhällsförändring (se t.ex. Silverstone & Hirsch 1992). Sedan slutet av 1980- och början av 1990-talet har framför allt sociologer, historiker och socialantropologer utvecklat ett tänkande kring teknik och samhälle som utgör både en kritik mot och ett alternativ till den deterministiska modellen (Bijker & Law 1992, Ingelstam 2002). Antologin "The Social Construction of Technological Systems" (Bijker m.fl. 1987) var ett tidigt exempel på dessa nya tankegångar och ur vilken det följt en rad teoretiska ansatser, bl.a. "actor-network-theory" (Latour 1987), "the social construction of technology" (Bijker 1987), "the social shaping of technology" (Silverstone & Hirsch 1992). Dessa synsätt vilar på samma grundtanke, nämligen att icke-teknologiska element lyfts in i analysen och förståelsen av den teknologiska utvecklingen. Man menar att utvecklingen av ny teknik - hur den integreras i och därmed också påverkar samhället - i hög grad formas i den sociala kontext, i de konkreta sociala sammanhang och processer som den ingår i.

Tekniken är med andra ord socialt konstruerad eller socialt formad. Det är således inte en autonom vetenskaplig process som utvecklar ny teknik och inte enbart tekniska egenskaper som styr användningen och konsekvenserna av en innovation.

Enligt Bijker och Law (1992) formas utvecklingen av en kamp och förhandling mellan olika intressegrupper i samhället. Uppfinnare, investerare, konkurrenter, statliga myndigheter, massmedier, m.fl., befinner sig delvis i en konflikt över hur en innovation skall användas. Resultatet av denna konflikt eller förhandling är en specifik definition och en struktur för teknik. Ingelstam (2002) beskriver detta som att det kring ny teknik råder en tolkningsflexibilitet. Man kan tänka sig att en teknik är en rad olika saker En cykel kan vara ett sportredskap, en statuspryl, en maskulinitetssymbol, ett transportmedel. Efter en ibland konfliktfylld diskussion kring den "rätta" tolkningen av tekniken följer vanligen en stabilisering och i vissa fall en så kallad stängning av tolkningen av vad det nya är för något. En tekniks utformning och användning bestäms således inte bara av dess inneboende egenskaper i snäv mening utan är i hög grad socialt konstruerad. En annan viktig innebörd i detta synsätt är att utvecklingen alltid kunde ha sett annorlunda ut. Om kampen om tolkningen hade utvecklats annorlunda hade historien kunnat se ut på ett annat sätt. Teknikens utformning och samhällseliga konsekvenser är inte förutbestämd.

Detta perspektiv för oss i diskussionen närmare de slutgiltiga användarna. Den enskilde användaren (eller konsumenten) har en marginaliserad och så gott som osynlig plats inom de flesta tanketraditioner. Enligt Ingelstam (2002) beror detta inte på några teoretiska svårigheter, utan snarare på avsaknad av intresse hos ledande forskare. Emellertid bör användarna ses som en relevant grupp i samhället. De är i hög grad representerade i de förhandlingar som formar utvecklingen, genom att skaffa och genom att använda tekniken på sitt sätt.

3.3 Användarperspektivet

En forskare som tidigt uppmärksammade användar- eller konsumentperspektivet var Schwartz Cowan (1987) i sina studier av hemmets teknologier. Schwartz Cowan placerade konsumenterna i centrum och fokuserade särskilt deras val mellan konkurrerande teknologier, dvs. den punkt där konsumenten väljer, använder och erfar ny teknologi. Hon visar hur det som ter sig tekniskt optimalt ur ett utifrån - eller ovanifrån - perspektiv inte alltid är det bästa valet i konsumentens ögon. Därför slår ibland förväntningarna kring en teknik fel.

Ett särskilt intressant exempel på forskning om användarnas roll i utvecklingen är Fischers (1992) studie av telefonens introduktion i det

amerikanska samhället och vad den fick för sociala och geografiska konsekvenser. Fischer beskriver hur det under första halvan av 1900-talet rådde stor förvirring kring vad denna, idag så självklara teknik, egentligen skulle användas till. Sökandet efter användningsområden ledde ibland till vad som i efterhand kan tyckas som märkliga användningsområden. Exempelvis sändes nyheter, konserter och gudstjänster över telenäten liksom vaggvisor för att få bebisar att somna. Framför allt vilade telefonindustrin länge på föreställningen om att det var den praktiska nyttan av telefonen som skulle få människor att köpa den. Enligt Fischer berodde det på att nästan alla som arbetade med telefonen tidigare hade arbetat med telegrafan, vilket påverkade hur man såg den nya tekniken. Det som kom att bli telefonens antagligen viktigaste användningsområde, nämligen sociala samtal och vanligt prat människor emellan, ignorerades eller t.o.m. undertrycktes under den tidiga delen av dess historia. Företagen var emot att man skulle använda telefonen till trivialiteter (vilket konversation ansågs vara, inte minst för att det främst var kvinnor som ägnade sig åt detta). Det passade helt enkelt inte in i deras föreställningar om teknikens nytta. Fischers studie visar således att det länge fanns en stor diskrepans mellan hur människor faktiskt använde tekniken och hur industrins män föreställde sig att den användes. Att bara prata och att umgås via telefon är också ett intressant exempel på hur användningen hittades och drevs fram av teknikens konsumenter.

Det finns här viktiga paralleller med dagens utveckling av IKT. Stureson (2002) visar i sin avhandling om distansarbete på diskrepansen mellan förväntade och faktiska utfall, där de förändringar tekniken förmodas åstadkomma inte uppstår i praktiken så som utmålats i visionerna. Slutsatsen är att tillgång till informationsteknik är en helt nödvändig men långt ifrån tillräcklig förutsättning för distansarbetets utveckling. Istället avgörs utvecklingen av de inblandade aktörernas mål och avsikter och vilka resurser de har att köpa och använda tekniken för sina syften. Mobiltelefonernas SMS (Short Messenger Service) utgör ett annat intressant exempel. Då SMS lanserades i början av 1990-talet var det tänkt som ett arbetsredskap för affärsmän, som skulle underlätta och effektivisera arbete och affärskontakter. SMS har emellertid framför allt kommit att bli ungdomarnas teknik, där den i första hand används för social kommunikation och till att skicka spontana meddelanden kompisar emellan (Ling & Yttri 2002, Weilenmann 2003).

Dessa exempel antyder att de som utvecklar och marknadsför ny teknologi inte alltid bestämmer eller ens känner till dess slutliga användning. Konsumenterna själva utvecklar ibland nya oväntade användningsområden och medverkar till att bestämma vilka som kommer att bli de dominerande. IKT i allmänhet och internet i synnerhet är i högre grad än andra teknologier en produkt av användarna. Man kan förmoda att det även här kan finnas vanföreställningar kring hur och till vad tekniken används och kommer att användas.

Att betona användarnas roll i teknikutvecklingen är inte det samma som att hävda att enskilda användare helt och hållet själva bestämmer om och hur de skall använda ny teknik. Men individen har en central plats i forlandet av ny teknik, genom att använda eller avvisa tekniken i enlighet med sina egna förutsättningar, mål och intentioner. Användarperspektivet har också på senare år kommit att bli allt mer uppmärksammat (t.ex. Lie & Sörensen 1996, Sverissson 2002, Ellegård 2003).

I mina undersökningar av ungdomars användning av IKT har jag låtit mig inspireras av Fischers (1992) modell där användaren placeras i centrum för analysen. Enligt Fischer är konsekvenserna av en teknologi initialt och direkt relaterade till de mål som användarna söker (dvs. de konsekvenser individen vill att tekniken skall medföra). Människor har dock ofta flera olika och ofta motsägelsefulla mål och användningen kan därmed även medföra förändringar som inte är direkt uppenbara. Förutom direkta (och avsedda) konsekvenser kan tekniken även medföra konsekvenser som är oavsedda och indirekta. Individen erfar också ofta de oavsedda konsekvenserna av sina egna val. Att man tillbringar mer tid till en aktivitet (t.ex. surfa på internet) innebär att det blir mindre tid över till en annan (även om detta inte var avsikten). Individer erfar dessutom indirekt de oavsedda kollektiva konsekvenserna av andra människors val. Inköpsresor med bil uppmuntrar t.ex. en utspridning av butiker vilket därmed ökar alla människors behov av bil. Att människor använder internetbank för att betala räkningar kan antas medföra att många bankkontor på sikt försvinner, vilket ökar alla människors behov av internet. Då många människor använder en teknik ökar således i regel trycket även på dem som inte använder den. Fischer beskriver detta som en slags kollektiv biprodukt, dvs. att en initialt "frivillig" användning av en teknik efter hand blir nödvändig. En teknik kan således både vara ett verktyg för den enskilde användaren och på aggregerad nivå bli till en struktur som begränsar individen. På varje analysnivå, individuell eller strukturell, befinner sig dock den syftesfulla användaren i centrum av processen. Individen använder eller avvisar tekniken i enlighet med sina egna mål. Men, hon gör detta inom förhållanden som i vissa fall kan vara så begränsade att de knappast ger någon valfrihet alls.

Enligt Fischer har varje användare egna behov och syften som de vill att tekniken skall tjäna och som de också själva kan förstå och berätta om. Denna rationella och individualistiska modell har emellertid också sina begränsningar. Människors behov och önskemål bestäms i hög grad av rådande sociala och kulturella förhållanden (oavsett om det handlar om att man skaffar en teknik för nöjes skull, för att spara tid, för att vara modern eller för att vara nyttig). En människas val begränsas dessutom av ekonomiska och tidsrumsliga restriktioner, hennes egna kunskaper, samhällets informella och formella regler samt teknikens distributionssystem.

*

En central teoretisk utgångspunkt i avhandlingen är att IKT utvidgar människans tekniska räckvidd, dvs. hennes handlingsutrymme och potentiella valmöjligheter i tid och rum. Tekniker skapar således förutsättningar för människor att ordna sina liv på delvis nya sätt. Hur hon faktisk nyttjar dessa nya möjligheter och vilka *faktiska* handlingsmönster de resulterar i är primärt en empirisk fråga.

Kapitel 4

Vardagslivets teknikanvändning

4.1 Inledning - avhandlingens undersökningsansats

I detta kapitel utvecklas studiens undersökningsansats. Den utgör bryggan mellan studiens frågeställningar och teoretiska utgångspunkter å ena sidan och konkreta empiriska undersökningar av ungdomars IKT-användning å den andra. Mycket av dagens internetforskning använder sig av en teknikorienterad ansats. Det innebär att det är teknologin och dess olika applikationer som står i fokus. Ofta handlar det om djupgående studier av människors beteenden, språk, sociala interaktion i specifika virtuella miljöer. Det har bland annat vuxit fram nya "virtuella" metoder för denna typen av studier (Sveningsson m.fl. 2003). Denna forskning är naturligtvis viktig då den bidrar till en ökad förståelse och insikt i hur människor hanterar den nya tekniken. Samtidigt finns en uppenbar risk att en alltför ensidig fokusering på själva tekniken leder till att man överdramatiserar eller överdriver den roll tekniken faktiskt spelar i människors liv. Extrema användare och utopiska visioner om livet på nätet hamnar i fokus snarare än det komplexa sätt på vilket den nya tekniken integreras i människors vardag (Valentine & Holloway 2002).

I min avhandling studeras IKT med utgångspunkt i individens vardagsliv som helhet. Denna forskning (här kallad vardagslivsansats) ansluter till synsätt som betonar sociala kontexter och vardagliga sammanhang vid studiet av IKT (se t.ex. Lie & Sörensen 1996, Bakardjeva & Smith 2001, Wellman & Haythornthwaite 2002). På ett allmänt plan innebär vardagslivsansatsen att mötet mellan vardagens aktiviteter och projekt, vanor och rutiner och den nya tekniken står i fokus. Det handlar här om att studera hur den nya tekniken integreras och infogas i ungdomarnas dagliga liv. På ett mer konkret plan och i denna avhandling innebär det att ungdomars teknikanvändning studeras utifrån tre olika perspektiv. IKT-användningen studeras *för det första* med utgångspunkt i ett vidare kommunikationsteknologiskt och geografiskt sammanhang. En förståelse för IKT-användningen och dess konsekvenser kräver kunskaper om hur den nya tekniken samspelar med (t.ex. kompletterar eller konkurrerar med) vardagens övriga tekniker och tillvägagångssätt. *För det andra*, studien är aktivitetsorienterad och IKT studeras därmed i kontexten av de aktiviteter och projekt i ungdomarnas vardag som motiverar användningen av tekniken. En

fördjupad förståelse för tekniken nås genom en förståelse för de ändamål som tekniken används till. IKT-användningen studeras *för det tredje* i relation till ungdomarnas vardagsliv i övrigt (t.ex. användning av tid och rum, den livssituation man befinner sig i) och hur denna över tid förändras. Relationen mellan vardagsliv och teknikanvändning ses som en dubbelriktad process av ömsesidig påverkan.

I detta kapitel kommer dessa för min studie centrala perspektiv och utgångspunkter utvecklas och förtydligas ytterligare. Men, först definieras några centrala begrepp.

4.2 Vardagslivet och dess geografiska aspekter

Centralt och återkommande i min studie är begreppet *vardagsliv* eller *dagligt liv*. Vardagslivsbegreppet kan ha många olika innebörder, bl.a. beroende på om det används i dagligt tal eller i ett akademiskt sammanhang. Vardagslivet är till att börja med kopplat till det vi gör om och om igen, dag efter dag, och i någon mån således betecknande för vanor, rutiner och stabilitet (och har i denna betydelse stora likheter med vad som avses i dagligt tal). Ny teknik representerar en möjlighet att bryta gamla tillvägagångssätt och kan också stödja utvecklingen av nya vanor och rutiner, som t.ex. TV:n i hög grad har gjort (Lie & Sörensen 1996).

I dagligt tal görs ofta distinktionen mellan vardag och helg, där vardag är liktydigt med arbets- eller skoldagar, och helg med veckoslut eller semester. I denna betydelse används inte begreppet här. Då man studerar människors vardagsliv är det snarare en poäng att inte urskilja eller exkludera någon sfär av livet. Vardagslivsbegreppet omfattar således här alla livets olika sfärer, alla veckodagar, alla olika slags aktiviteter. Man kan hävda att det just är kopplingarna mellan livets olika sfärer som utgör den analytiska kraften i vardagslivsbegreppet, som Bakardjeva och Smith gör:

"The analytical power of the concept of everyday life lies in its capacity to embrace diverse types of activity in multiple settings. What is distinctive about everyday life is that it is always centered on the human being that lives in it."

(Bakardjeva & Smith 2001)

En sådan definition innebär att teknikanvändning som berör olika sfärer av livet studeras på ett samlat sätt istället för att enbart fokusera enstaka former eller ändamål, t.ex. chatting eller internethandel. I studien kommer dock en viss betoning att ligga på vardagens fria tid. Med fri tid avses här tiden utanför skoltid och arbetstid.

Slutligen signalerar vardagslivsbegreppet också att det är den "lilla världen", den enskilda individen och de slutgiltiga användarna (icke-experterna) som

står i fokus. Lie & Sörensen (1996) definierar vardagslivsbegreppet som världen inom räckhåll. De menar att detta urskiljer det liv som individen kan ha överblick över och kontrollera. Betydelsen av världen inom räckhåll har, inte minst till följd av framväxten av rumsöverbryggande tekniker, sett mycket olika ut i olika tider (vilket bl.a. Törnqvist uppmärksammar, se avsnitt 3.1). Människors vardagsliv har sett olika ut i olika tider och den teknologiska utvecklingen och de samhällsförändringar som ny teknik bidrar till kan studeras med utgångspunkt i hur människor lever sina dagliga liv.

I min studie uppmärksammas framför allt de geografiska eller rumsliga aspekterna av människors dagliga liv. Då människors användning av rummet är nära länkat till deras användning av tid och i hög grad också är beroende av sociala sammanhang och relationer är det flera aspekter (än de rent rumsliga) som måste tas hänsyn till. Jag försöker fånga denna komplexitet genom att använda tre viktiga begrepp: Aktivitetsmönster, geografisk rörlighet och sociala kontaktmönster

Begreppet *aktivitetsmönster* är hämtat från tidsgeografin (Hägerstrand 1970, Hanson & Hanson 1993, Ellegård & Nordell 1997). Med aktivitetsmönster avses det kontinuerliga flöde av aktiviteter, fördelade i tid och rum, som utgör varje människas vardag. Aktivitetsmönstret kan ses som en avbildning av en människas vardag, som den samlade tids- och rumsanvändningen. Aktivitetsmönstret illustreras ofta inom tidsgeografin med hjälp av en individbana eller en livslinje där individen rör sig framåt i tiden och mellan olika platser i rummet. Aktivitetsmönstret omfattar således de aktiviteter som individer ägnar sig åt vid olika tidpunkter och platser (t.ex. tid i hemmet kontra utanför hemmet) och även de resor (den fysiska rörlighet) som binder aktiviteter på olika platser samman. Individens aktivitetsmönster omfattar även nyttjandet av andra kommunikationsteknologier. Många människor ägnar t.ex. dagligen långa stunder åt att titta på TV, tala i telefon eller på senare tid, surfa på internet.

Att individer använder sig av olika rumsöverskridande teknologier i vardagen kan också beskrivas som att vardagen (och aktivitetsmönstret) innefattar olika former av *geografisk rörlighet*. Människor förflyttar sig till och kommunicerar med andra platser i syfte att nå tillgänglighet till omgivningen och dess resurser. Begreppet rörlighet avser här således inte bara den fysiska rörligheten (som vanligtvis brukar avses) utan även former av virtuell och medial kommunikation.

Vilhelmson (2002) urskiljer flera möjliga strategier som människor använder för att nå tillgänglighet till sin omgivning. Dessa tillgänglighetsstrategier bärs fram av olika teknologier. Tillgänglighet kan för det första nås genom närhet, dvs. att människor och resurser man behöver finns på den plats där man är (ingen förflyttning i rummet är därmed nödvändig). Den fysiska rörligheten skapar för det andra tillgänglighet till människor och aktiviteter på andra

platser genom resor och fysiska förflyttningar. För det tredje skapar virtuell rörlighet elektronisk tillgänglighet till andra platser med hjälp av informations- och kommunikationsteknologi (t.ex. internet). Medial rörlighet skapar, för det fjärde, (envägs) tillgång till andra platser via massmedia (t.ex. TV, tidningar och radio). Slutligen, hyperrörlighet skapar elektronisk tillgänglighet till andra platser i samband med resor (t.ex. via mobiltelefon).

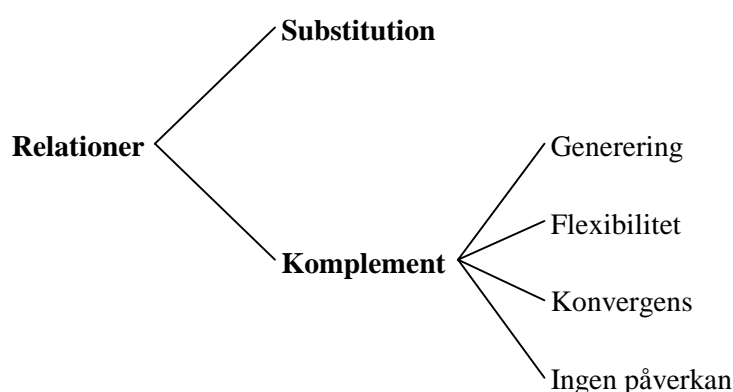
Olika former av geografisk rörlighet utgör en integrerad, och i det moderna samhället helt nödvändig del, av människors dagliga liv. Förändringar i rörligheten påverkar i sin tur aktivitetsmönstret, dvs. var och när vi spenderar vår tid. Centralt är emellertid att den virtuella och mediala rörligheten (förutom att äga rum på en bestämd plats under en bestämd tid) även har en utsträckning i rummet. Samtidigt som individen rör sig genom tidrummet så interagerar hon virtuellt eller medialt med andra platser. För att betona den virtuella kommunikationens eller rörlighetens utsträckning i rummet används fortsättningsvis begreppet kontaktmönster. I denna studie fokuseras framför allt ungdomarnas *sociala kontaktmönster*, dvs. hur IKT används för interaktion mellan individer. Den sociala kommunikationen utgör en delmängd av den totala kommunikationen i människors vardag. Med social kommunikation avses här mellanmänsklig kommunikation och vidare att det handlar om privata kontakter – dvs. kommunikation mellan vänner, bekanta, familjemedlemmar, osv. Detta kan ställas mot andra former av yrkesmässig och teknisk kommunikation, t.ex. kontakter på jobbet eller då man besöker en hemsida, lyssnar på radio eller ser på TV.

Vardagslivets geografiska aspekter kan således sammanfattas med begreppen aktivitetsmönster, geografisk rörlighet och sociala kontaktmönster. Dessa begrepp ger en slags avbildning av vardagen i tid och rum. IKT med dess utvidgade tekniska räckvidd kan få återverkningar på mönster av geografisk rörlighet i samhället och på individers aktivitets- och kontaktmönster.

4.3 Ett kommunikationsteknologiskt sammanhang

Informations- och kommunikationsteknologi utgör en av många rumsöverskridande teknologier som människor använder sig av för att nå tillgänglighet till andra platser. En viktig del av förståelsen för IKT-användningen och dess konsekvenser är kunskaper om hur tekniken samspelar med, dvs. ersätter, kompletterar, omformar och också formas av, användningen av andra, mer traditionella, rumsöverskridande teknologier, som t.ex. transporter. I denna avhandling studeras ungdomars IKT-användning därav med utgångspunkt i ett vidare kommunikationsteknologiskt sammanhang. Detta innebär mer konkret att användningen av ny IKT (dator, internet och mobiltelefon) studeras i relation till användningen av resor, vanlig fast telefon, post, samt i viss mån användningen av media i olika former.

I och med den snabba spridningen av IKT i samhället kan den virtuella rörligheten förväntas öka drastiskt. Ett vanligt antagande är att den virtuella rörligheten kommer att öka på bekostnad av andra former av rörlighet, att IKT substituerar resor, att vi chattar på nätet istället för att åka och hälsa på varandra, osv. Det kan dock även vara så (vilket inte minst framgår av genomgången i kapitel 2) att nya och äldre kommunikationsmedel kompletterar varandra. En sådan komplementrelation kan se ut på olika sätt, vilket är viktigt att empiriskt försöka fånga (se figur 4.1).

Figur 4.1: Möjliga relationer mellan olika former av kommunikationsteknologier.

IKT används i samspel med äldre teknologier, t.ex. när man fortsätter att skriva brev eller ringa till varandra trots en frekvent e-post kontakt. En möjlighet är att olika tekniker konvergerar eller smälter samman, t.ex. när mobiltelefoner numera kan användas till att surfa på internet, att man kan se på TV över nätet, osv. En annan möjlighet är att den äldre teknikens funktion och betydelse omdefinieras, t.ex. att vanliga brev får en annan innebörd då människor enkelt kan skicka e-brev till varandra. Att ny IKT kompletterar istället för att ersätta traditionella kommunikationsmedel innebär att kontakter över avstånd i människors vardag ökar. Fler kommunikationsmedel innebär fler möjliga kommunikationslänkar och fler möjligheter att interagera med omgivningen. Detta skulle i sin tur kunna betyda att de "icke-kommunikativa" aktiviteterna, den absoluta närvaron på den plats där man befinner sig, blir lidande.

Det är i undersökningssammanhanget extra viktigt att uppmärksamma relationen mellan ungdomars användning av dator och internet å ena sidan och mobiltelefon å den andra. Det är båda tekniker som på kort tid har blivit mycket populära bland ungdomar, samtidigt som de kan sägas representera olika handlingsmönster, såväl platsbundna (stationära) som mobila.

4.4 Vardagen ur ett aktivitetsorienterat perspektiv

Aktivitetsansatsen

En central utgångspunkt i avhandlingen är att förståelsen för människors IKT-användning (dess omfattning och innehåll) och dess konsekvenser kräver undersökningar som omfattar de aktiviteter som utgör den virtuella rörlighetens yttersta mål och drivkraft. Detta synsätt kallas för en aktivitetsansats.

Aktivitetsansatsen har sina rötter i transportforskningen (se t.ex. Hanson & Hanson 1993, Mokhtarian & Salomon 1997, Vilhelmson & Thulin 2001). Resor, som isolerade fenomen, utgör inte den centrala enheten för observation. De betraktas som sekundära behov härledda ur individens behov och önskemål att delta i aktiviteter på andra platser. Resorna knyts analytiskt samman med de aktiviteter och ärenden som motiverar dem (Axhausen & Gärling 1992, Fox 1995, Vilhelmson 1997). Förflyttningar beskrivs som delar i en händelsekedja och studeras i kontexten av det dagliga aktivitetsmönstret. En annan central utgångspunkt är att fokus ligger på förståelse snarare än prognos. Den primära ambitionen med forskningen är att skapa förståelse för människors resvanor som fenomen. Den konventionella ansatsen, där resor och rörlighet studeras som ett isolerat fenomen, har alltså ersatts av ett vidare och mer holistiskt angreppssätt (Jones m.fl. 1990). Övergången från en transportorienterad till en aktivitetsorienterad ansats beskrivs ibland som ett paradigmskifte inom transportforskningen (Pas 1990). Synsättet har växt fram ur tidsgeografisk forskning (Friberg 1998) där man redan på 70-talet kan finna resstudier som använder sig av en aktivitetsansats (Ellegård m.fl. 1977).

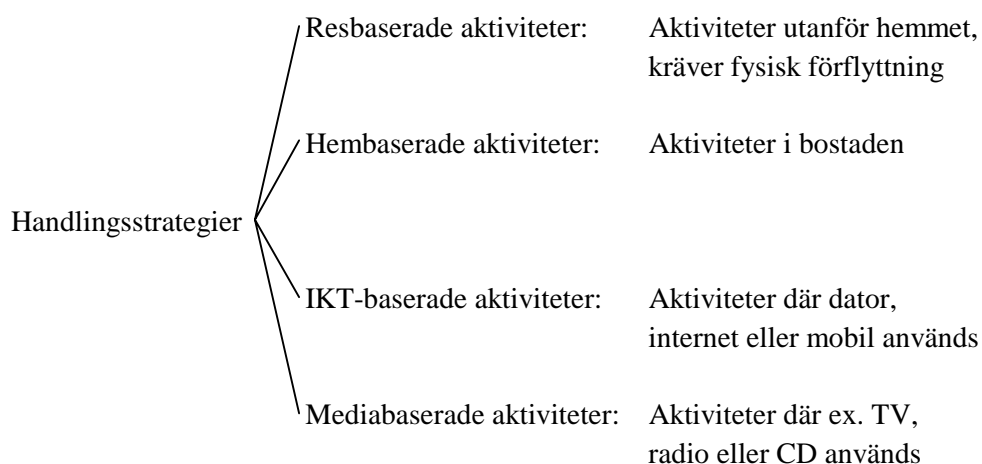
Min utgångspunkt är att IKT, precis som resor, bör studeras i sammanhanget av de aktiviteter som motiverar användningen av tekniken. Studien av ungdomars IKT-användning, hur den ersätter eller kompletterar andra former av geografisk rörlighet i vardagen, är således först och främst en studie av aktiviteter. I centrum står alla de ärenden och aktiviteter som ungdomarna använder IKT till i vardagen, dvs. vardagens IKT-baserade aktiviteter.

Aktivitetskategorier och handlingsstrategier

Ungdomarnas vardag studeras i termer av fyra övergripande och delvis överlappande kategorier av aktiviteter med avseende på geografisk rörlighet och lokalisering. Till att börja med kategoriseras vardagens aktiviteter i hembaserade och resbaserade aktiviteter. Hembaserade aktiviteter omfattar helt enkelt alla de aktiviteter som utförs i hemmet (från sömn, till TV-tittande eller studier). Resbaserade aktiviteter omfattar alla de aktiviteter som äger rum utanför hemmet. Aktiviteterna innefattar per definition fysiska förflyttningar i någon form, till fots och/eller med hjälp av transportmedel.

IKT-baserade aktiviteter omfattar alla de aktiviteter där dator, internet, mobiltelefon eller fast telefon används. En stor del av dessa aktiviteter äger rum i hemmet, men även på arbetsplatser, i skolan eller under resa. De mediabaserade aktiviteterna omfattar på motsvarande sätt alla aktiviteter där någon form av media (TV, tidningar, radio, CD mm.) används. Dessa kategorier kan ibland överlappa varandra. En aktivitet kan i princip omfatta fysiska förflyttningar, användning av IKT och media på en och samma gång (t.ex. en ung kvinna som åker spårvagn och lyssnar på freestyle samtidigt som hon skickar SMS till en vän).

Hembaserade, resbaserade, IKT-baserade och mediabaserade aktiviteter kan betraktas som olika tillvägagångssätt eller handlingsstrategier individer väljer i syfte att genomföra olika projekt i vardagen. Ofta kan man välja att genomföra ett ärenden eller projekt på mer än ett sätt (se figur 4.2)

Figur 4.2: Handlingsstrategier genom olika former av teknologi.

Har man tillgång till internetuppkoppling i hemmet kan man välja att betala månadens räkningar från hemmet via internet eller att bege sig till närmaste bankkontor. Olika tillvägagångssätt kan således ersätta och konkurrera med varandra. Vardagens projekt kan också innefatta en kombination av strategier, där IKT-baserade, resbaserade och mediabaserade aktiviteter på olika sätt kompletterar varandra. Att hålla kontakt med sin bästa vän gör man t.ex. både genom personliga besök, telefon och SMS. Valet av handlingsstrategi är förknippat med olika tidsliga och rumsliga restriktioner och kan påverka vardagens organisation på olika sätt.

Att jämföra aktiviteter innehåll och funktion

Vad innehåller de nya IKT-baserade tjänsterna eller aktiviteterna? För att öka förståelsen för människors val att använda (eller inte använda) IKT i olika situationer är det viktigt att analysera själva syftet med användningen, att jämföra aktiviteter innehåll, funktion och betydelse för människor, samt de sociala och platsmässiga dimensioner som olika aktiviteter är förknippade med. Till skillnad från teknologier låter sig aktiviteter inte lika lätt bytas ut eller substitueras då de ofta är mycket olika varandra till innehåll och funktion. Med ett aktivitetsorienterat perspektiv kan man bl.a. nå en ökad förståelse för varför människor ibland väljer att inte använda ny teknik trots att möjligheten finns där, eller att man använder den på andra sätt än väntat.

Inte minst handlar det om att uppmärksamma individens egna upplevelser, syften eller förklaringar till det som sker. Det tidsgeografiska synsättet har traditionellt inte innefattat sådana subjektiva dimensioner, utan främst varit inriktat på människors faktiska handlingsmönster. Mårtenson (1979) och senare Ellegård (1990), Nordell (2002) och Westermarck (2003) har emellertid försökt knyta den tidsgeografiska avbildningen av händelser till individens egna erfarenheter, upplevelser och intentioner, då detta i hög grad styr de faktiska valen. Ett exempel på detta är att även om en människa har tillgång till viss teknik i fysisk mening är den inte i egentlig mening tillgänglig för henne förrän hon lärt sig hur den skall användas.

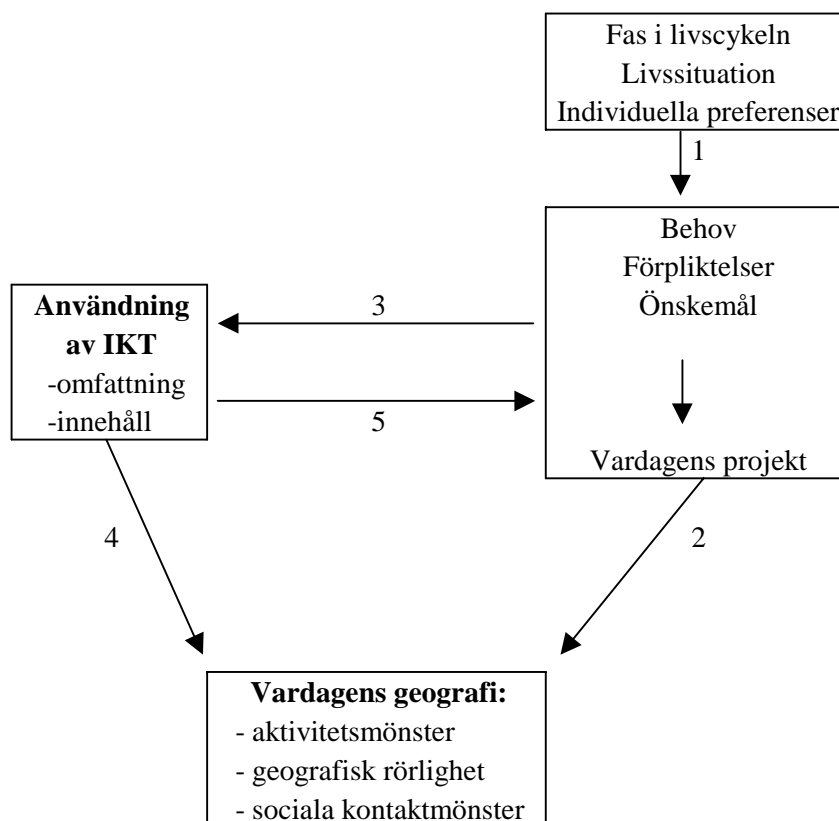
En central del av min empiriska undersökning syftar till att se till individens egna intentioner, avvägningar och subjektiva skäl till att använda eller avvisa IKT-baserade alternativ i olika sammanhang. Detta ger en ökad förståelse för de processer som är förknippade med anammandet av ny teknik. Detta ger även en större förståelse för varför substitution inte äger rum i situationer där man kanske förväntat det, vidare om det finns skäl att anta att substitution kommer att kunna ske i framtiden och i så fall under vilka omständigheter. Det är med andra ord inte bara viktigt att se till hur människor väljer att handla, vilka aktiviteter som blir IKT-baserade osv., utan också varför.

4.5 Vardagsliv och teknikanvändning – processer av ömsesidig påverkan

Vardagslivet kännetecknas ofta av stabilitet, vanor och rutiner, medan ny teknik kan sägas representera en katalysator för förändring. När ny teknik introduceras i vardagen kan uppfattningen om båda förändras. Vardagslivet är kanske inte fullt så stabilt och tekniken inte fullt så omvälvande.

I min studie ses relationen mellan vardagsliv och teknik som en dubbelriktad process. Datorer, internet och mobiltelefoner utgör materiella förändringar som kan påverka människors liv på olika sätt. Samtidigt är det inte på förhand bestämt hur den grundläggande karaktären på detta dagliga liv

kommer att se ut. Människor anpassar sina liv till de nya förutsättningar som tekniken skapar, men de anpassar också samtidigt tekniken till sina liv. Då människors liv i grunden ser mycket olika ut är de vardagliga omständigheter som ny teknik integreras i och anpassas efter högst varierande. Ett försöka till att förenklat illustrera dessa komplexa processer presenteras i figur 4.3 nedan.

1. De vardagsprojekt som en individ genomför är uttryck för hennes behov, förpliktelser och önskemål. Dessa ser olika ut för olika individer (liksom möjligheten att genomföra dem) och varierar i enlighet med fas i livscykeln, livssituation och individuella preferenser
2. Vardagens projekt driver fram konkreta handlingar eller aktiviteter i tid och rum. De ger aktiviteterna mening (eller motiv) och inbördes rangordning.
3. Vardagens projekt skapar också olika behov av och utrymme för IKT-användning och styr (eller begränsar) användningens inriktning och omfattning
4. IKT kan påverka människors liv på olika sätt. Man kan tala om direkta och avsiktliga effekter, direkta och oavsiktliga effekter av de val man gör, samt indirekta och oavsiktliga konsekvenser av andra människors val (kollektiv effekt).
5. IKT kan i någon mån även påverka människors behov, t.ex. utökade möjligheter till kommunikation kan skapa ett ökat (eller realiserar ett latent) kommunikationsbehov.

Figur 4.3: Relationen mellan IKT-användning och vardagsliv, en dubbelriktad process.

Modellen i figuren utgör ett försök till att komma undan en konceptualisering av teknikanvändning och vardagsliv i termer av orsak och verkan, där tekniken på ett enkelriktat sätt orsakar förändringar i människors liv. Analysen måste även innefatta kunskaper om de processer, eller utlösande faktorer, som får människor att skaffa teknologin och att använda den till olika ändamål och i olika situationer. I någon mån handlar det om att öka förståelsen för hur olika förhållanden i människors liv skapar olika behov av och utrymme för (och därmed påverkar) teknikanvändningen.

IKT-användningen drivs fram av olika projekt i människors vardag, som skapar ett behov av eller en vilja att använda tekniken i en specifik situation (Ellegård & Wihlborg 2001). Projekten kan ses som ett uttryck för varje människas behov, förpliktelser och önskemål. Det kan handla om allt från att skaffa sig en utbildning eller hålla kontakt med en vän i ett annat land, till att betala räkningar eller förströelse. Projekten ger vardagens aktiviteter mening och sammanhang också en inbördes rangordning.

Vardagens projekt ser mycket olika ut för olika individer och formas bl.a. av ålder eller fas i livscykeln, levnadssituation samt individuella egenskaper och preferenser. Fas i livscykeln har betydelse för de roller människor har i samspelet med sin omgivning och formar på ett avgörande sätt hennes behov, förpliktelser och prioriteringar. Vidare formas vardagens projekt av den levnadssituation individen befinner sig i. Med levnadssituation avses t.ex. om man studerar, är mitt uppe i karriären eller är arbetslös, var man bor, familjesituation, osv. Detta kan vara mer eller mindre självvalt och påverkar inte minst de resurser (i tid och pengar) man har till förfogande för att genomföra dem. Vardagens projekt formas också av behov och önskemål som är mer knutna till individen, hennes egenskaper och intressen, preferenser och erfarenheter (typ livsstil eller identitet).

Dessa förhållanden i en människas liv påverkar hennes behov, vilja och förmåga att använda IKT i olika situationer, det påverkar användningens omfattning och inte minst dess innehåll och inriktning. I ungdomsåren har man gott om fritid, vilket skapar utrymme för att använda dator och internet till förströelse i olika former. Situationen skiljer sig drastiskt från barnfamiljernas vuxna som kämpar för att få tiden att räcka till. För dem blir nätet kanske i första hand ett verktyg för att uträtta olika slags ärenden i vardagslivet (Selg 2003). Kön verkar vara en särskiljande faktor som påverkar individens intresse för att använda tekniken i olika situationer. Om man blir arbetslös och plötsligt får mängder av tid till förfogande kanske datoranvändningen ökar drastiskt. Universitetsstudier kan driva fram ett visst IKT-behov, medan förvärvsarbete ett annat. Möjligen kan man också hävda att tillgången till en ny teknik i vardagen i sig själv kan skapa eller driva fram nya behov och realisera latent önskemål hos individen.

En allmän slutsats är att undersökningar och analyser av IKT-användningens förändring över tid bör omfatta icke-teknologiska förklaringar som går bortom själva tekniken (dvs. som inte bara handlar om år av tillgång eller typ av uppkoppling). Användningen kan förändras, öka eller minska, bli mer eller mindre underhållningsorienterad beroende på andra omständigheter i en människas vardag.

Jag kommer i analysen av ungdomars IKT-användning således även att uppmärksamma de icke-teknologiska faktorer som ligger bakom teknik-användningen. Ungdomars IKT-användning studeras i relation till livsomständigheter och förändringsprocesser i vardagen i övrigt. En longitudinell studie ger möjlighet till en sådan mer komplicerad analys. I min undersökning fokuseras bl.a. hur förändrade livsomständigheter påverkar behovet och användningen av IKT, men även vad som är bestående över tid, dvs. den IKT-användning som lever kvar i ungdomarnas vardag trots att livsomständigheterna förändras.

Kapitel 5

Metod och material

5.1 Metodologiska överväganden

I detta kapitel presenteras uppbyggnaden av studiens empiriska undersökningar och hur jag metodmässigt gått tillväga för att samla in data. Mina metodologiska överväganden har inte styrts av en ensidig vetenskapsteoretisk övertygelse om hur forskning bör bedrivas. I denna fråga sympatiserar jag med den kritiska realismen (se t.ex. Sayer 1992 och 2000) som omfamnar en vid skara forskningsmetoder.⁶ Olika metoder, både extensiva och intensiva ger olika (begränsade och delvis missvisande) bilder av världen, de besvarar olika typer av frågor och kan med fördel kombineras. En sådan position innebär att man istället låter varje studies syfte och forskningsfrågor vara vägledande. Syfte och forskningsfrågor i denna avhandling kan motivera både en intensiv och en extensiv metod.⁷ Jag har valt att använda mig av både och, men tyngdpunkten ligger på en intensiv undersökning av teknik-användning i ungdomars vardag.

Avhandlingen syftar till att ge ökade kunskaper om användning och konsekvenser av ny informations- och kommunikationsteknologi (IKT) i ungdomars vardag. De empiriska undersökningarna är till att börja med *handlingsorienterade* och inriktade på vad människor faktiskt gör i sin vardag, hur man faktiskt använder tekniken. Samtidigt är förståelse för människors teknikanvändning och dess konsekvenser beroende av kunskaper om de mål och intentioner, upplevelser och förhållningssätt som är kopplade till användningen (och även till icke-användningen). Undersökningarna måste således även kunna fånga *intentionalitet* bland användarna. Vidare är det viktigt att också kunna fånga *förändringar* i vardagslivet. Ny teknik kan ge upphov till och också påverkas av olika förändringsprocesser i ungdomarnas liv.

---

⁶ Detta förhållningssätt bottnar bland annat i en kombination av ontologisk realism och epistemologisk relativism.

⁷ Sayers (1992) kategorisering i *intensiv* och *extensiv* undersökningsmetod utgör ett alternativ till den gängse indelningen i kvalitativ och kvantitativ metod, som enligt Sayer är missvisande då de flesta metoder innefattar både kvalitativa och kvantitativa moment.

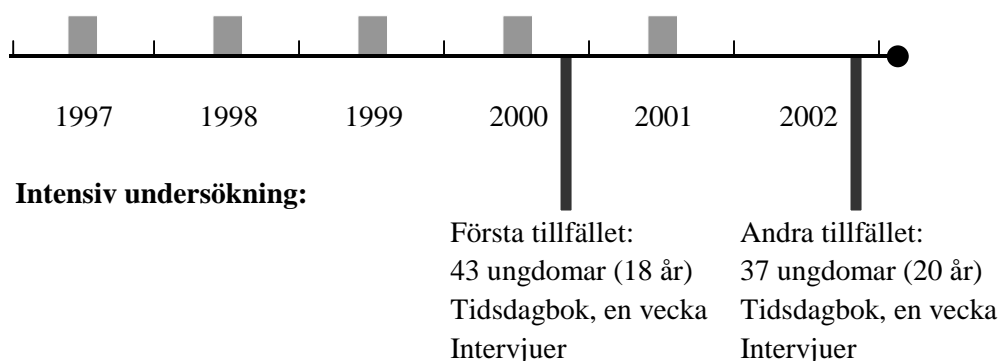
Jag har valt att studera ungdomars IKT-användning med hjälp av en intensiv undersökningsstrategi då den samtidigt kan fånga flera olika typer av information (dvs. handling, intentionalitet och förändring). Den intensiva studien omfattar 43 personer, alla ungdomar i Göteborg. De har undersökts med hjälp av tidsanvändningsdagböcker och halvstrukturerade kvalitativa intervjuer. Kombinationen dagboks- och intervjuundersökning innebär att både handling och intentionalitet kan studeras. Den intensiva undersökningen omfattar totalt 80 dagböcker och 80 intervjuer. Studien är longitudinell och samma personer har undersökts under två skilda faser i livet – medan de fortfarande gick i gymnasiet, hösten 2000, och två år senare, hösten 2002.

Varför är det intressant att bara studera 43 individer? Urvalet är inte statistiskt representativt (ens för ungdomar i Göteborg) och kan inte generaliseras till att gälla en viss mängd av befolkningen. Detta är inte heller den intensiva studiens syfte. Syftet är snarare att öka förståelsen för handlingars komplexitet, mångfald och variation (Smith 2001). Ny informations- och kommunikationsteknologi kan ge upphov till nya virtuella och fysiska kommunikationsmönster. Enligt Widerberg (2001) kan man närma sig enskilda individer som bärare av sådana sociala mönster. Med en intensiv studie kan man identifiera och förstå nya handlingssätt, nya sätt att med teknikens hjälp utföra aktiviteter och projekt i vardagen, t.ex. nya sätt att kommunicera med vänner och familj, hantera bankärenden, roa sig, osv. Förmodligen finner man även i ett begränsat urval olika typer av handlingsstrategier, men kanske även handlingsstrategier eller kommunikationsmönster som tycks mer vanliga än andra.

Förståelsen för hur den nya tekniken får genomslag i samhället och människors liv är samtidigt beroende av kunskaper om utvecklingen i samhället som helhet, på befolkningsnivå. Det är den snabba spridningen av innehav av olika former av informations- och kommunikationsteknologi i befolkningen som till att börja med motiverar intresset för detta forskningsområde. Därför har jag valt att kombinera mina intensiva undersökningar med att analysera uppgifter från en extensiv nationell kommunikationsvaneundersökning. Den ger en översiktlig och representativ bild av hur IKT-innehav och användning har utvecklats mellan 1997 och 2001 bland ungdomar i Sverige. Mina empiriska studier baseras således på en kombination av olika undersökningsmetoder och delundersökningar över tid. Undersökningsuppläggningsen sammanfattas i figur 5.1 nedan och redovisas mer ingående i de följande avsnitten.

Extensiv undersökning:

Nationell kommunikationsvaneundersökning
ca 1.600 personer

Figur 5.1: Översiktlig beskrivning av studiens empiriska undersökningar och datamaterial.

5.2 Longitudinell intensivstudie av ungdomar i Göteborg

Urval

Samtliga 43 undersökningsspersoner var vid första undersökningstillfället (hösten 2000) gymnasieelever i årskurs tre på Hvitfeldtska gymnasiet i centrala Göteborg. Vid det andra undersökningstillfället, som ägde rum två år efter det första (hösten 2002) ingick 37 från det ursprungliga urvalet och 6 undersökningsspersoner föll således bort.

Att välja just gymnasieungdomar som undersökningsspersoner motiverades av flera skäl. Innehav av olika former av IKT, liksom erfarenheter och användning av tekniken är högre bland dem jämfört med andra grupper i befolkningen. Jag vill studera människor med en förhållandevis stor erfarenhet och vana av att använda IKT. Eftersom tekniken fortfarande är så pass ny är det bara de unga i samhället som i viss mån kan sägas ha "växt upp" med tekniken. Tekniken är integrerad i skolungdomarnas vardag och de flesta tar den förgiven. Den första fascinationen över tekniken har lagt sig. Valet att fokusera ungdomars situation beror även på en tankegång om att det är ungdomarnas vanebildningar som får långsiktiga effekter på samhällsstrukturen. Vad ungdomar gör idag kan berätta något om morgondagens kommunikationsmönster.

Tanken var redan från början att studien skulle vara longitudinell, dvs. att samma personer skulle följas över tid, bl.a. för att kunna fånga hur användningen permanentas till vanor. För att detta skulle bli så intressant som möjligt var det viktigt att fånga ungdomarna i två olika faser i livet och att det skulle ha skett en större förändring i ungdomarnas vardag mellan de två undersökningstillfällena. Av detta skäl valdes gymnasieelever i årskurs

tre till första undersökningstillfället. Vid det andra tillfället har ungdomarna således lämnat gymnasiet ca 18 månader tidigare. De har förvandlats från en ganska homogen grupp ungdomar till en heterogen samling unga vuxna som är bosatta på olika platser och som nu ägnar sig åt olika saker. Undersökningen kunde i princip lika gärna ha genomförts på en annan gymnasieskola. Hvitfeldtska gymnasiet valdes främst av praktiska skäl. Skolan ligger på gångavstånd från min arbetsplats. Detta underlättade, särskilt då jag skulle samla in dagböcker och organisera tid och plats för intervjuerna. Vid tidpunkten för den första undersökningen, dvs hösten 2000, kom Hvitfeldtskolans elever primärt från Göteborgs centrala delar, med den socioekonomiska blandning som detta innebär.

Jag fick hjälp av två gymnasielärare att bli introducerad för ett antal klasser. Jag beskrev i korta drag undersökningens olika moment för dessa klasser (i anslutning till en lektion) och utlovade även en belöning i form av presentkort på biobiljett till dem som deltog i undersökningen. Till en början fick alla som ville vara med. Efterhand styrdes urvalet till en jämn fördelning mellan män och kvinnor och även till att innefatta elever från klasser med olika ämnesinriktning, för att få en större bredd. Utöver detta gjordes inget försök att styra urvalet i någon speciell riktning. Det var t.ex. inget tvång att man skulle ha internetuppkoppling eller dator i hemmet. Totalt 47 ungdomar anmälde sitt intresse. Fyra av dessa föll bort under resans inledande gång, antingen beroende på att första dagboken aldrig lämnades in till mig (trots ett antal påminnelser) eller i något fall för att dagboken var för slarvigt ifylld för att kunna användas. Det slutgiltiga urvalet omfattade således 43 ungdomar, varav 20 män och 23 kvinnor, från samhällsvetenskapliga, naturvetenskapliga och ekonomiska ämnesinriktningar.

Jag berättade för ungdomarna om mina planer på en uppföljande studie först efter att den första undersökningen var genomförd. Jag befarade att få skulle vilja delta om de framför sig såg en undersökning som skulle pågå i flera år. När jag väl berättade om dessa planer var samtliga positiva och gick med på att medverka en andra gång. När det blev dags för den andra undersökningen krävdes till att börja med en del arbete för att lokalisera och få kontakt med alla ungdomarna. Många hade flyttat hemifrån och flera befann sig utomlands eller på andra orter i Sverige. Fyra personer lyckades jag inte få någon kontakt med. Ytterligare två påbörjade men genomförde inte den andra dagboksundersökningen. Således föll totalt sex personer bort från det ursprungliga urvalet och totalt 37 undersökningsspersoner ingick således i den longitudinella undersökningen. En sammanställning av bakgrundsuppgifter avseende dessa 37 ungdomar presenteras i tabell 5.1 nedan.

Tabell 5.1: Undersökningspersoner som deltagit i den longitudinella undersökningen, bakgrundsuppgifter.

	2000 (18 år)			2002 (20 år)		
	Kvinna	Man	Totalt	Kvinna	Man	Totalt
Totalt antal up	19	18	37	19	18	37
<u>Tekniktillgång:</u>						
Dator i bostad	17	18	35	12	17	29
Internet i bostad	17	18	35	10	16	26
Modem	16	17	33	4	5	9
Bredband	1	1	2	6	11	17
Mobiltelefon	16	15	31	19	16	35
Fast telefon	19	18	37	16	17	33
Körkort	2	3	5	9	11	20
Tillgång till bil	0	0	0	7	7	14
<u>Plats:</u>						
Göteborg	19	18	37	13	16	29
Annan ort i Sverige	0	0	0	1	2	3
Utomlands	0	0	0	5	0	5
<u>Boende:</u>						
Med föräldrar	19	18	37	9	14	23
Eget boende	0	0	0	10	4	14
<u>Huvudverksamhet:</u>						
Studerar	19	18	37	11	7	18
Arbetar	0	0	0	8	10	18
Arbetslös	0	0	0	0	1	1

(Källa: intervjuundersökning 2000 och 2002)

De kvalitativa studiernas kunskapsanspråk

Gemensamt för både kvalitativ och kvantitativ forskning är enligt Widerberg (2002) att man måste ta ställning till och legitimera sina kunskapsanspråk. Inom den kvantitativa forskningen finns det ett etablerat språk för att göra detta. Man talar bland annat om undersökningars reliabilitet och validitet. Bland kvalitativa forskare råder delade meningar om huruvida dessa begrepp kan användas även för att värdera kvalitativa forskningsresultat (Svensson & Starrin 1996). Eftersom kunskapsanspråken och motiveringarna är annorlunda i kvalitativ forskning bör även språket vara detta, menar Widerberg. Det är fel att bedöma den kvalitativa forskningen utifrån begrepp som utvecklats inom den kvantitativa forskningen. Syftet med kvalitativ forskning är ju inte att forskare skall kunna vara utbytbara (dvs. reliabilitet) eller att det

redan på förhand är bestämt vad man skall mäta (dvs. validitet). Vilka begrepp skall man då använda istället? Begrepp som förekommer är bl.a. autenticitet och trovärdighet (Svensson & Starrin 1996). Ett begrepp som man allt oftare stöter på bland kvalitativa forskare är genomskinlighet eller transparens (se t.ex. Smith 2001, Crang 2001, Stenbacka 2001). Detta innebär att man grundligt redogör för hur man har gått tillväga i forskningsprocessens olika delar. Genom att fortlöpande redovisa och reflektera kring olika val inbjuds läsaren till att värdera forskningen och dess kunskapsanspråk. Jag använder den metoden för att underbygga min studies trovärdighet.

Dagboksundersökningen

Dagbokens utformning, undviker förstrukturering

Vardagslivet och dess teknikanvändning är i hög grad vanemässigt och delvis omedvetet. Detta gör att det kan vara svårt att detaljerat återge eller uppskatta IKT-användningen i en intervjusituation. Att rapportera genom tidsanvändningsdagböcker förmedlar också i någon mån en upplevd användning. Dagboken bygger emellertid på kontinuerlig rapportering, i form av att undersökningsspersonen observerar och tecknar ner sitt eget beteende, och förmedlar utifrån mitt syfte antagligen en mer riktig bild av vardagens aktiviteter och teknikanvändning än vad ungdomarna hade förmått återge i en intervju.

Metoden att använda dagböcker för att studera människors aktivitetsmönster har utvecklats inom tidsgeografien. Metoden kan beskrivas som en observationsmetod där det är undersökningsspersonen själv som observerar och bokför sin vardag (Ås 1978). Att skriva aktivitetsdagbok är en för undersökningsspersonen krävande metod. Därför är det extra viktigt att dagboken är lätt att hantera och lätt att förstå. I både utformning och genomförande av dagboksundersökningen har jag hämtat inspiration från Ellegård & Nordell (1997). De menar att det skall vara så enkelt och så naturligt som möjligt för undersökningsspersonen att skriva i dagboken och de ger också flera råd om hur dagboken kan utformas. Sådana råd handlar t.ex. om att dagboken bör vara liten, behändig och lätt att bära med sig. Vidare att det är viktigt att dagboken inte skall verka akademisk eller tillkrånglad. I praktiken innebär detta att man undviker all förstrukturering av dagboken. Det finns t.ex. inga förkonstruerade tidsintervall i dagboken och individen beskriver med helt egna ord allt hon gör under dagen.

I min dagboksundersökning har helt vanliga (linjerade) skrivböcker (i storlek A5) använts. Fem rubriker, skrivna på varje uppslag i dagboken, utgör de enda bestämda riktlinjer som undersökningsspersonerna har att rätta sig efter då de skriver i dagboken (se figur 5.2).

KL	VAD GÖR JAG	VAR ÄR JAG	MED VEM	ANVÄNDER JAG IT/TEL.
14:30	Köper skivor på skivhugget	Masthuggstorget	ensam	nej
16:00	Går till bussen	Masthuggstorget	ensam	nej
16:05	Åker buss	på bussen	ensam	nej
16:10	Mamma ringer på mobilen	på bussen	ensam	mobil
16:11	Lägger på	på bussen	ensam	
16:20	Går av bussen och går hem	på väg hem	ensam	nej
16:30	Kommer hem, äter middag och umgås med mamma	köket	mamma	nej
		köket	mamma	nej
18:30	laddar ner låtar	rummet	ensam	internet
20:00	tittar på TV	matrummet	2 kompisar	TV
23:00	dricker te	köket	2 kompisar	nej
00:00	går och lägger mig	rummet	ensam	nej

Figur 5.2: Exempel på hur man skriver i tidsanvändningsdagboken.

I samband med att dagböckerna delats ut (i respektive klasser den första omgången och per post den andra omgången), gavs både muntliga (via telefon den andra omgången) och skriftliga instruktioner om hur man skulle skriva i dagboken. En viktig instruktion var t.ex. att det endast är tidpunkten då varje aktivitet startar som anges i dagboken. Slutpunkten för varje aktivitet utgörs av startpunkten för efterföljande aktivitet. Jag uppmanade även ungdomarna att vara mer detaljerade i sina beskrivningar de stunder under dygnet då IKT användes och att det också var viktigt att alla resor kom med i dagboken. En avslutande uppmaning var att det var mycket viktigt att alla dagens aktiviteter i någon form fanns med i dagboken och att det inte fick förekomma några tidsluckor (dvs. stunder när man inte gör något alls). För att underlätta skrivandet i dagboken delade jag även ut ett av mig konstruerat exempel på hur en dag i dagboken skulle kunna se ut.

Med dessa instruktioner delades dagböckerna ut. Ett problem med undersökningen är att det kan vara lätt att glömma bort att skriva i dagboken. För att så långt som möjlig undvika detta problem bad jag deras lärare att påminna dem om att skriva i dagboken. Jag skickade även ut påminnelser via e-post. Efter sju dagar samlades dagböckerna in.

Bearbetning av dagböckerna sker systematiskt och med ett utifrån-perspektiv

Dagböckerna har i båda undersökningsomgångarna fungerat som ett underlag för den intervju som följt en kort tid efter att dagböckerna fyllts i. Jag har således börjat med att göra en snabb och översiktlig analys av varje dagbok innan det var dags för intervjun. I praktiken innebär detta att jag läst igenom dagboken, skaffat mig en översiktlig bild av personens IKT-användning och vardag i övrigt. I vissa fall använde jag även intervjun för att kontrollera uppgifter i dagboken som sett konstiga ut.

Vid ett senare tillfälle renskrevs och kodades dagböckerna. Ingen förhandskategorisering sker således av dagböckerna. Varje individ får själv och med egna ord beskriva de aktiviteter man ägnar sig åt under dessa sju dagar. Varje

dagbok blir därmed ett högst individuellt dokument där benämningar av aktiviteter, noggrannhet, mm varierar från person till person. Vid bearbetning av dagböckerna krävs dock en hög grad av systematik och objektivitet. Varje dagbok måste bearbetas på samma sätt, struktureras i samma form. Grunden för att göra detta är kategorisering. Kategoriseringen är ett sätt att få systematik och struktur i dagböckernas alla noteringar. All information i dagboken, alla kolumner (dvs. tid, aktivitet, plats, vem man är tillsammans med, användning av IKT) kategoriseras. Ingen kategorisering är gjord på förhand utan den skapas efteråt utifrån det empiriska underlaget. Kategoriseringen har skett på lite olika sätt beroende på den information som behandlas. Varje aktivitet i dagboken beskrivs till att börja med efter dess varaktighet i minuter. Viss information i dagboken har delats in i ett mycket begränsat antal kategorier. Detta gäller t.ex. platserna där aktiviteter utförs som består av kategorierna hemma, på skolan, på annan plats, m.fl. Detsamma gäller den sociala dimensionen, som bara omfattar de tre kategorierna ensam, tillsammans med en person eller tillsammans med flera personer. IKT-kolumnen är förhållandevis enkel att kategorisera. Den omfattar kategorierna dator (som betyder icke-kommunikativ datoranvändning), internet (kommunikativ datoranvändning), fast telefon samt mobiltelefon.

Kategoriseringen är mer besvärlig när det gäller de aktiviteter ungdomarna ägnar sig åt. Den allmänna regel som jag har följt är att kategoriseringen av IKT-baserade aktiviteter skall vara så detaljerad och finfördelad som möjligt. När det gäller vardagens övriga aktiviteter är kategoriseringen för det mesta något mer allmän och i fråga om vissa aktiviteter är den mycket allmän. Den mycket allmänna kategoriseringen gäller främst aktiviteter i hemmet som är förknippade med mathållning (t.ex. laga mat och diska) och hygien (t.ex. duscha, borta tänderna) som jag har valt att klassificera som "omsorg".

Kalkylprogrammet Excel har använts för att analysera informationen i dagboken. Resultaten från dagboken presenteras främst i kvantitativ form.

Justeringar av materialet på grund av bortfall och andra problem

Ungdomarna blev instruerade att skriva dagbok under en vecka. I några enstaka fall har man dock inte fyllt i dagböckerna under alla sju dagarna. För att underlätta analysen av materialet har jag i dessa undersökningar valt att göra en justering av materialet. Genom att kopiera ifyllda dagboksdagar har jag sett till att samtliga undersökningsspersoner har sju dagboksdagar. När en helgdag har saknats har jag kopierat den andra ifyllda helgdagen (i inget fall saknas båda helgdagarna). Om en vardag saknats har jag kopierat en av de ifyllda vardagarna. Det totala antalet dagboksdagar i undersökningen är således efter dessa justeringar 301 (7 dagar gånger 43 individer) i den första undersökningen och 259 (7 dagar gånger 37 individer) i den andra.

Ett annat problem i dagboksundersökningen rör tillförlitligheten i ungdomarnas uppgifter. Man kan t.ex. se att det finns en ganska stor variation mellan ungdomarna i hur detaljerat de har skrivit i sin dagbok. I den mån detta varit möjligt har jag använt intervjun för att fråga och ibland korrigera vissa saker som sett konstiga ut eller verkat orimliga. Det kan t.ex. gälla situationer där man glömt fylla i en aktivitet och att föregående ifyllda aktivitet därför ter sig onormalt långvarig. Om någon inte har ringt ett enda telefonsamtal under en eller i något fall flera dagar har jag frågat undersökningspersonen om detta stämmer eller om det kan vara så att man glömt att skriva ner något samtal. Det finns naturligtvis en gräns för hur många sådana justeringar man kan göra i efterhand. Emellertid har behovet av justeringar mycket sällan uppstått. I de flesta fall jag ställt sådana frågor svarar ungdomarna att uppgifterna i dagboken är korrekta (t.ex. att man talar sällan i telefon, eller dyl.). Intervjuerna styrker bilden av att de ursprungliga uppgifterna i dagböckerna är tillförlitliga.

Vid bearbetningen av ungdomarnas dagböcker framgick att viss information inte på ett konsekvent sätt hade registrerats och därför inte heller kunde användas i analysen. Detta gällde bland annat telefonsamtalens ärenden (dock möjligt att skilja mellan t.ex. mobilsamtal, SMS och spel på mobilen). Antalet e-brev en undersökningsperson fick eller skickade under en dag framgick inte heller på ett konsekvent sätt. Däremot framgår alla tillfällen där en person kollar sin e-post eller skriver e-post (men alltså inte antal e-brev per tillfälle) och även den samlade tidsåtgången till denna aktivitet.

Intervjuundersökningen

Halvstrukturerade kvalitativa intervjuer

Studiens forskningsfrågor är relativt preciserade och jag har en förhållandevis klar bild av vad jag vill få ut av intervjuerna. Därför tycktes ostrukturerade djupintervjuer opassande för studiens syfte. Samtidigt var det viktigt att ungdomarna med egna ord skulle berätta om sina upplevelser och erfarenheter och svaren fick därmed inte vara helt låsta. Jag valde därför kvalitativa halvstrukturerade intervjuer. Tanken med den kvalitativa intervjun är att minska styrningen genom att undersökningspersonerna får utrymme att själva påverka samtalets utveckling. Det centrala verktyget i dessa intervjuer är intervjuguiden. Enligt Widerberg (2002) skall intervjuguiden i konkret form vara det översatta uttrycket för det man önskar analysera. Jag har vid båda intervjutillfällena ägnat mycket tid åt att tänka igenom och arbeta med intervjuguiderna, bl.a. med hjälp av en förundersökning. Eftersom syftet med den första och den andra intervjuundersökningen ser lite olika ut skiljer sig även intervjuguiderna åt. Intervjuguiderna återges i sin helhet i bilaga E. Förutom en mängd bakgrundsuppgifter (t.ex. kön, IKT-innehav, fritidssysselsättning, mm.) innehåller intervjuguiderna en rad teman som varje intervju har behandlat. Ett centralt tema i intervjuguiderna är handling. Intervjuerna är i hög grad handlingsorienterade och fokuseras kring vad undersökningspersonerna gör (eller

upplever sig göra) i vardagen, hur man faktiskt använder tekniken. Ett andra centralt tema är de intentioner och mål som ligger bakom undersökningspersonernas val att använda (och också att inte använda) tekniken i olika situationer. Detta innefattar även mer allmänna upplevelser och förhållnings-sätt till tekniken, kunskaper, upplevelser av beroende av eller krav att använda tekniken i olika sammanhang. Ett tredje centralt tema är förändring. Detta gäller dels hur IKT-användningen förändras över tid, men även hur vardagen i övrigt, som t.ex. användningen av traditionell kommunikations-teknologi (som transporter och telefon) och också hur användningen av tid och rum, förändras av en ökad IKT-användning.

Medan den första intervjuomgången tämligen förutsättningslöst syftar till att skapa en bild av ungdomarnas IKT-användning är den andra starkt fokuserad på förändring. Då studien är longitudinell ges en möjlighet att se hur IKT-användningen förändras över tid och koppla denna förändring till hur ungdomarnas vardagsliv och livssammanhang i övrigt har förändrats. Den andra intervjun är mer strukturerad än den första. Ungdomarna konfronteras i intervjun med hur de använde tekniken vid det första under-sökningstillfället. Diskussionen handlar om huruvida dessa aktiviteter lever kvar eller har försvunnit, om användningen har ökat eller minskat. Syftet är också att identifiera nya aktiviteter som tillkommit i ungdomarnas vardag. Här används en lista över möjliga IKT-baserade aktiviteter, som går igenom tillsammans med undersökningspersonen (se bilaga E).

Allmänt är den andra omgångens intervjuer längre än den första omgångens. Vid första tillfället varierade intervjuernas längd mellan 35 och 90 minuter och de flesta hamnade runt 60 minuter. Vid det andra tillfället var de flesta intervjuer runt 90 minuter långa och några upp emot två timmar.

Intervjuerna har inte spelats in på band

Jag valde att inte spela in intervjuerna med bandspelare utan skrev istället ner intervjusvaren med penna och papper. Inte minst mot bakgrund av att många metodförfattare (t.ex. Repstad 1988 Holme & Solvang 1991) starkt rekommenderar att man använder bandspelare kan detta val diskuteras. Jag upplever emellertid att det finns goda skäl till att skriva ner istället för att spela in intervjuerna. Då jag tidigare använt bandspelare har jag upplevt detta som ett tydligt stressmoment, både för mig själv och den jag intervjuar. Det försvårar en bra och avslappnad relation till den man skall intervjuas. Jag antog att detta kanske skulle bli extra påtagligt vid intervjuer med 18-åriga skolelever. Situationen är möjligen en annan om man t.ex. intervjuar politiker. Utan bandspelare är det lättare att småprata, skämta, tala om saker som man kommer att tänka på men ligger utanför ämnet för intervjun eller andra saker som kan hjälpa till för att skapa en mer avslappnad stämning under intervjun. Dessutom talade ungdomarna som mest öppen hjärtigt vid tillfällena då jag var "upptagen" med att skriva. Det skapades en helt naturlig paus eller tystnad under tiden jag skrev, vilket gav ungdomarna en extra stunds betänketid,

som ofta ledde fram till intressanta reflektioner eller exempel från ungdomarnas sida. Jag kan naturligtvis inte säga att denna information inte hade kommit fram om jag hade använt mig av en bandspelare. Jag upplever dock att ungdomarna talar bättre när de inte känner sig väldigt pressade eller stressade att svara. En mer praktisk men också viktig fördel är att man spar många timmar som annars hade behövts till att överföra ljudbanden till text. Jag har dock konsekvent varit noga med att renskriva intervjuerna direkt efter intervjun. I något enstaka fall fick jag vänta till senare på dagen.

Ambitionen har under intervjuerna varit att exakt och ordagrant skriva ner och återge ungdomarnas svar. Nackdelen med att inte använda bandspelare är att man inte kan vara lika säker på att citaten faktiskt är exakt återgivna och man går miste om språkliga nyanser. Fördelarna med att skriva intervjuerna istället för att spela in dem överväger emellertid.

Analys av intervjuerna

Analys av kvalitativa intervjuer kan framstå som den mest "gåtfulla" fasen i den kvalitativa forskningsprocessen. Det är framför allt i denna fas som transparensen ofta är bristfällig. Kvalitativ forskning anklagas ibland för att vara vad Jackson (2001) refererar till som "cherry picking", dvs. att forskaren godtyckligt väljer ut de citat som stödjer initiala antaganden. Ett sätt att undvika detta är att gå systematiskt tillväga vid kodning och kategorisering av materialet och också i möjligaste mån redogöra för hur denna arbetsprocess ser ut. Ett bra sätt att öka transparensen är enligt flera kvalitativa forskare att arbeta med "code-maps" (t.ex. Crang 2001) eller kodträd (t.ex. Stenbacka 2001).

Vid halvstrukturerade intervjuer med en noggrant formulerad intervjuguide är en del av arbetet med att finna lämpliga koder att tolka materialet efter redan gjort. Intervjuguidens teman har fått styra intervjun och i analysarbetet är det återigen dessa teman som jag återvänder till. Samtidigt har jag varit öppen för de nya teman som blivit tydliga under själva analysprocessen.

Analysen av intervjuerna har skett i flera omgångar. I en första omgång har intervjuerna analyserats mycket översiktligt och snarare kvantitativt än kvalitativt. Främst har det handlat om att skapa en överblick över de olika IKT-aktiviteter som de 43 ungdomarna ägnar sig åt i vardagen. Vid den andra undersökningsomgången var detta ett sätt att få en första överblick över hur användningen hade förändrats, både på individnivå och för ungdomarna som grupp, jämfört med två år tidigare. Med andra ord, vilka aktiviteter hade försvunnit ur vardagen, vilka hade bibehållits och vilka nya aktiviteter hade tillkommit. För denna analys har jag använt kalkylark i Excel.

Därefter påbörjades den mer kvalitativa analysen av intervjuerna. De renskrivna intervjuerna har genomarbetats i flera omgångar och jag har arbetat med koder på olika nivåer. Vissa koder är teoretiskt formulerade. Jag

markerar med andra ord sådant i intervju-manuskripten som har bäring på teoretiska resonemang. Andra koder är mer empirinära och har generats ur det empiriska materialet.

Kodningen av intervjuerna har skett manuellt, med hjälp av pennor och överstrykningspennor i olika färger. Ett alternativt tillvägagångssätt hade varit att använda sig av dataprogram för att koda materialet. Kodning med dataprogram liknar i hög grad den manuella kodningen, men kan förmodligen medföra att analysen blir mer systematiserad och även, framför allt i senare skeden, förenkla analysen (se t.ex. Richards & Richards 1998). En viktig del av kodningsarbetet var att identifiera nya tillvägagångssätt och handlingsstrategier för att genomföra projekt och aktiviteter i vardagen. Detta innebär att användningen av IKT-baserade alternativ relateras till mer traditionella tillvägagångssätt. Användningen av e-post för att hålla kontakt med vänner och bekanta i utlandet relateras till användningen av vanlig post och telefon för samma ändamål, användningen av internet för att söka information om fritidsintressen relateras till användningen av andra media, osv.

5.3 Extensiv studie av IKT-innehav och användning bland ungdomar i Sverige

Fem undersökningar av befolkningens kommunikationsvanor

För att ge en generell bild av svenska ungdomarnas IKT-användning har data från de årliga nationella kommunikationsvaneundersökningarna (KOM) utnyttjats. Undersökningarnas syfte är att ta fram data om tillgång och användning av IKT-utrustning i den svenska befolkningen och hur den nya kommunikationsutrustningen används i förhållande till det fysiska resandet. Undersökningarna har genomförts av statistiska centralbyrån (SCB) på uppdrag av Statens Institut för KommunikationsAnalys (SIKA). SIKA har ställt datamaterialet till mitt förfogande i detta projekt.

De KOM-undersökningar som hittills har genomförts är alla provundersökningar. Det innebär bland annat att urvalet är mindre och att precisionen därmed i vissa fall är sämre än vid jämförbara undersökningar inom andra områden. Undersökningsuppläggning och frågeformulär varierar också mellan undersökningarna och gör att de inte i alla avseenden är jämförbara med varandra. I min studie presenteras resultat från de fem senaste tillgängliga av dessa provundersökningar, dvs. från åren 1997, 1998, 1999, 2000 och 2001.

Undersökningens uppläggning

Undersökningarnas ambition är att få en detaljerad beskrivning av varje individs virtuella kontakter och fysiska förflyttningar under en mättdag. Uppgifterna har samlats in via telefonintervju. Varje person har innan telefon-

intervjun kontaktats per post. I samband med postutskicket har de informerats om undersökningen och de har även tilldelats en särskild mättdag. De informeras även om att de dagen efter mättdagen kommer att kontaktas per telefon för en intervju där de skall lämna detaljerad information om alla mättdagens kontakter och förflyttningar. Från och med 1998 års undersökning introducerades även ett försök med personlig introduktion, vilket innebar att undersökningspersonerna kontaktades per telefon innan postutskicket och informerades om undersökningen.

I samband med postutskicken har även en dagbok delats ut till varje undersökningsperson. Dagboken skall användas som ett hjälpmedel till att minnas och beskriva alla mättdagens kontakter och resor. Denna dagbok var i 1997 års undersökning mycket omfattande och det visade sig att endast 24 procent av de intervjuade fullt ut använde sig av den. Dagboken bantades därefter och i 2000 års undersökning hade andelen intervjuade som fullt ut använde sig av dagboken ökat till 53 procent.

Registreringen av den information som varje undersökningsperson lämnar under telefonintervjun har skett med hjälp av ett Windows-baserat datasystem. Detta system gör även olika logiska kontroller av de insamlade uppgifterna. Datamaterialet levereras i form av en databas och samtliga redovisningar i denna rapport bygger på egna bearbetningar av denna databas. Bearbetning har till största del skett med hjälp av statistikprogrammet SAS.

Urval och bortfall

Genom obundna slumpmässiga urval (OSU) har omkring 1600 intervju-personer deltagit i KOM per undersökningsomgång. Urvalet representerar Sveriges befolkning, 15-84 år. I tabell 5.2. nedan presenteras urval och bortfall för de undersökningar som använts i avhandlingen.

I 1999 års undersökning är urvalet betydligt mindre än i de tre andra undersökningarna. Endast 863 personer har intervjuats. Bortfallet i de fyra undersökningarna varierar mellan 33 och 38 procent. Relevant att notera är dock att de bortfallsundersökningar som gjorts visar att bortfallet genomgående är lägst i den yngsta åldersgruppen, dvs. den grupp som utgör fokus i denna studie. Samtidigt är bortfallet mycket högt i de äldsta åldersgrupperna. Exempelvis i 2000 års undersökning är bortfallet bland 15 till 24 åringar 25 procent och hela 47 procent bland dem över 74 år.

Tabell 5.2: Urval och bortfall i kommunikationsvaneundersökningarna 1997-2001.

	1997	1998	1999	2000	2001
OSU	2520	2530	1296	2470	2470
Nettourval	2500	2468	1288	2440	2445
Intervjuade	1624	1542	863	1641	1698
Bortfall	35%	38%	33%	33%	30%
Orsak till bortfall:					
Avböjd medverkan	45%	38%	49%	52%	44%
Ej anträffade	43%	52%	38%	36%	44%
Förhinder	12%	10%	13%	12%	12%

(Källa: Teknisk rapport från SIKa 1997-2001)

Databasens innehåll

Undersökningen omfattar ett mycket omfattande frågeformulär som även det har bantats ned och justerats på olika sätt mellan 1997 och 2001 års undersökningar. Databasen innehåller för det första individbundna uppgifter om ålder, kön, sysselsättning, inkomst, boende, mm. Här innefattas även uppgifter om tillgång till olika former av IKT-utrustning. För det andra ingår i databasen en fil där samtliga personer som angett att de tagit någon kontakt under mätdagen ingår. Detaljerad information om kontaktsätt, ärende, platser från vilka kontakter görs och tas emot samt tidpunkt har samlats in för varje kontakt. Även kontakternas varaktighet i tid har samlats in för fast telefon, mobiltelefon, tele- och videokonferenser, internet och teletjänster.

I databasen finns även uppgifter om mätdagens delresor och huvudresor. I en särskild aktivitetsinriktad fil är det dessutom möjligt att samtidigt behandla hur man dels använder virtuell kommunikation och dels resor för att utföra olika ärenden eller aktiviteter. Även information om långväga resor har samlats in.

Endast en liten del av detta mycket omfattande datamaterial utnyttjas i min studie. Detta gäller framför allt tre olika slags uppgifter. För det första studeras befolkningens innehav av olika former av IKT-utrustning i hemmen. Här belyses förändring över tid, skillnader mellan olika åldersgrupper och mellan män och kvinnor. För det andra studeras IKT-användningens omfattning och ärenden under mätdagen. Denna analys fokuseras främst kring ungdomsgruppen. När det gäller mätdagens kontakter är undersökningarnas innehåll delvis olika och därför svåra att jämföra över tid. Av detta skäl presenteras enbart en ögonblicksbild (dvs. inte förändringar över tid) av mätdagens IKT-användning. För att förbättra analysunderlaget har dessutom undersökningarna från 1999 och 2000 slagits samman och utgör således tillsammans underlaget för denna analys. Skillnader mellan män och

kvinnor och jämförelser mellan åldersgrupper presenteras också. För det tredje har korrelationsanalyser mellan undersökningspersonernas virtuella och fysiska kontakter samt regressionsanalyser av sambanden mellan individers bakgrundsförhållanden och användningen av dator utförts.

Kapitel 6

Innehav och användning av IKT bland ungdomar i Sverige

6.1 Inledning

I detta kapitel behandlas studiens första frågeställning, dvs. hur mönster av innehav och användning av dator, internet och mobiltelefon utvecklas bland ungdomar i Sverige. För att kunna förstå och utvärdera konsekvenser av ny teknik måste först och främst mer grundläggande frågor gällande användningen besvaras. Centrala frågor som behandlas i kapitlet är: I vilken omfattning och till vilka ändamål används IKT? Hur förändras innehav och användning över tid? Hur varierar användningen mellan kategorier av användare?

Till att börja med ges, med utgångspunkt i de nationella kommunikationsvaneundersökningarna (KOM), en översiktlig bild av svenska ungdomars tillgång till och användning av dator, internet och mobiltelefon och dess förändring mellan 1997 och 2001. Med utgångspunkt i tidsdagböcker och intervjuer görs därefter en mer djupgående och detaljerad analys av hur en grupp storstadsungdomar använder den nya tekniken till olika ändamål och hur användningen förändras i takt med att ungdomarna blir äldre.

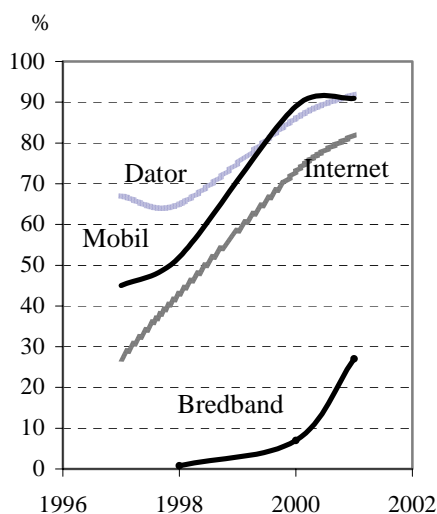
6.2 Svenska ungdomars tillgång till och användning av IKT

Vem har tillgång till IKT i Sverige?

Tillgången till IKT bland ungdomar i Sverige har ökat mycket kraftigt under det senaste decenniet. Den nationella kommunikationsvaneundersökningen visar att år 2001 har 90 procent av ungdomar 15-19 år i Sverige en dator i sitt hem, ungefär 80 procent har tillgång till internetuppkoppling i bostaden, nästan 30 procent har tillgång via bredband, och hela 90 procent har en egen mobiltelefon (se figur 6.1).¹

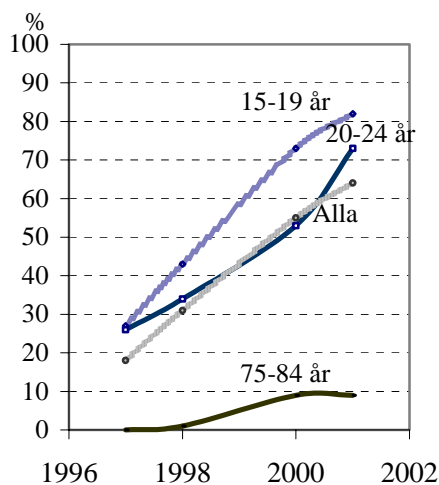
---

¹ Senast tillgängliga uppgifter från 2003 visar att tillgången till dator bland ungdomar planat ut på nivån 90 procent. Tillgången till internet har ökat något till 85 procent och bredband (brett definierad) till drygt 40 procent (SCB 2004).

Figur 6.1: Tillgång till dator, internetuppkoppling, mobiltelefon och bredband i bostaden i åldersgruppen 15-19 år, 1997 - 2001. (Källa: egen bearbetning av KOM 1997-2001)

Vid en jämförelse mellan olika åldersgrupper i befolkningen framstår ungdomar som den mest teknikintensiva gruppen. Figur 6.2 visar tillgång till internet i bostaden i olika åldersgrupper, samt hur denna förändras över tid.

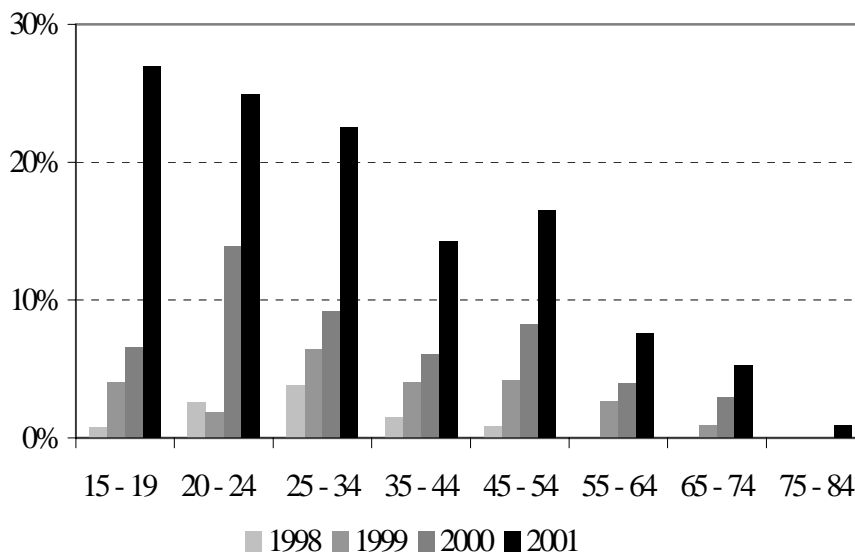

Figur 6.2: Tillgång till internet i bostaden i olika åldersgrupper, 1997 - 2001. (Källa: egen bearbetning av KOM 1997-2001)

Det finns en tydlig åldersbetingad digital klyfta i Sverige, där de äldsta har mycket låg tillgång till nätet och de yngsta mycket hög. Ökningen i tillgång sker dessutom mer långsamt bland de allra äldsta. Det finns också en viss skillnad i innehav mellan åldersgrupperna 15-19 och 20-24, vilket antyder att tillgången sjunker något i 20-års åldern, sannolikt beroende på att många då flyttar hemifrån. Detta är intressant mot bakgrund av att de intensivstuderade ungdomarna befinner sig mitt i denna brytning.

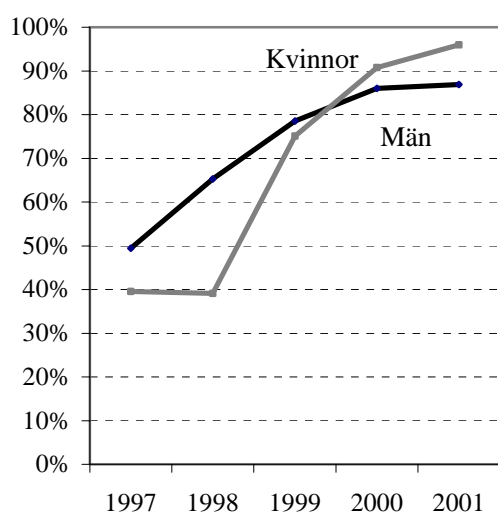
Befolkningens innehav av dator och mobiltelefon följer liknande mönster som för tillgången till internet beträffande ålderskillnaderna, undantaget att innehavet av mobiltelefon ligger på hög nivå även i den äldsta åldersgruppen (se figur 1 och 2 i bilaga A).

Fast uppkoppling till nätet via bredband ger de bästa kommunikationsmöjligheterna med IT. Det finns en allmän förväntning om att tillgången till bredband i hemmet kommer att öka snabbt i befolkningen. Befolkningens innehav av bredband är 2001 fortfarande på låga nivåer. Som framgår av figur 6.3 är innehavet högst bland de yngre delarna av befolkningen, drygt 20 procent i åldrarna 15 till 34. Figuren visar dock att det allmänt skett en mycket tydlig ökning över tid, särskilt bland yngre. Denna utveckling har fortsatt också under senare tid, om än i måttligare takt (Findahl 2004).

Figur 6.3: Tillgång till bredband i bostaden i olika åldersgrupper, 1997 - 2001. (Källa: egen bearbetning av KOM 1997-2001)

Eftersom uppgifterna om dator och internet avser hushållsinnehav är könsskillnaderna inte särskilt framträdande. Tillgången till mobiltelefon gäller dock personligt innehav och här finner man bland de unga tydliga skillnader mellan könen och en intressant utveckling över tid (se figur 6.4).

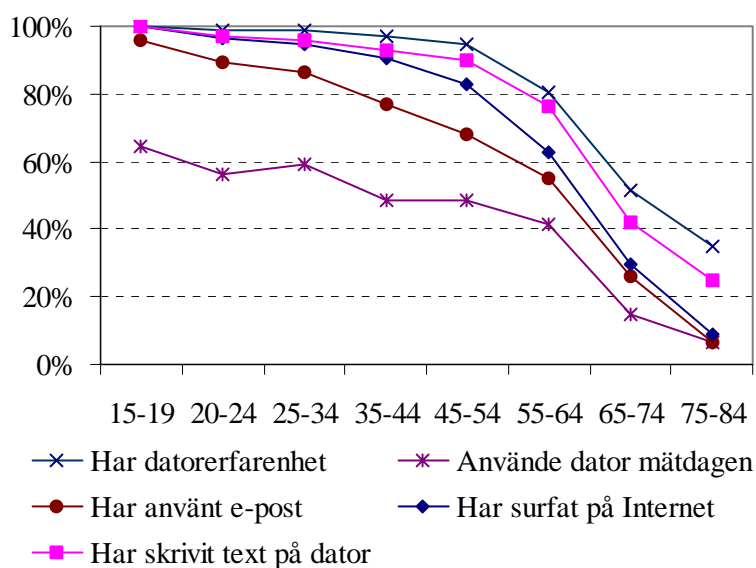
Figur 6.4: Personlig tillgång till mobiltelefon bland unga män och kvinnor i åldersgruppen 15-19 år, 1997 - 2001. (Källa: egen bearbetning av KOM 1997-2001)

Mobilinnehavet är mycket högt både bland unga män och unga kvinnor. Under tidigare år (1997-1999) är innehavet högre bland de unga männen. Kvinnornas mobilinnehav ökar emellertid mycket snabbt och är 2001 till och med något högre än männens. Hela 95 procent av unga kvinnor i åldersgruppen 15-19 har nu tillgång till en egen mobiltelefon (och ca. 85 procent av de unga männen). Mobiltelefonen är således den IKT-utrustning som är vanligast bland ungdomar i Sverige.

Befolkningens erfarenhet av dator och internet

Att innehavet av IKT i olika former är omfattande innebär naturligtvis inte att också användningen behöver vara det. Det är dock användningen av IKT som är den verkligt intressanta frågan i sammanhanget och som också signalerar hur IKT faktiskt integreras i människors liv. Med KOM-undersökningarna som underlag kan olika mått på användning urskiljas. Ett första (grövre) mått på IKT-användning är hur stor del av befolkningen som överhuvudtaget använt och har erfarenhet av tekniken.

Ungdomar i Sverige har i mycket hög grad erfarenhet av olika former av IKT. Alla har någon gång använt en dator, surfat på internet och skickat e-post. Det är främst bland de allra äldsta som erfarenheterna av IKT är mycket låg (figur 6.5). Enbart 5 procent av svenskarna 75-84 år har varit ute på nätet eller skickat e-post. Det är intressant att se hur erfarenheten bland medelålders successivt avtar. IKT-erfarenhet är i hög grad en generationsfråga.

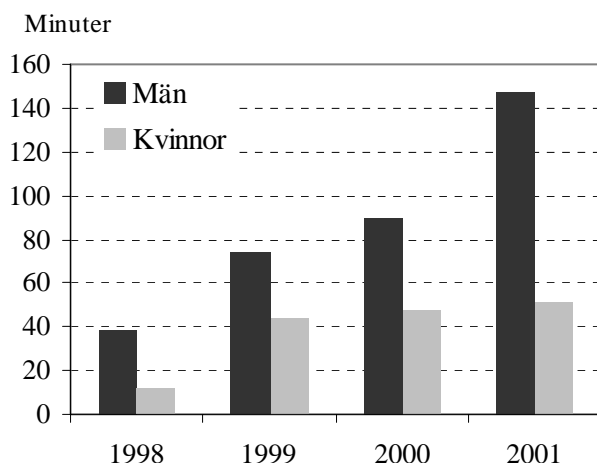
Figur 6.5: Erfarenhet av dator och internet i olika åldersgrupper, 2001. (Källa: egen bearbetning av KOM 2001)

Allmän erfarenhet säger emellertid inget om hur ofta man använder datorn. Linjen längst ned i figur 6.5 visar hur stor andel av befolkningen i olika åldersgrupper som använt dator under mättdagen, dvs. en genomsnittlig dag. Trots att tillgången till och erfarenheten av IKT bland ungdomar är mycket hög visar det sig att det bara är drygt hälften som faktiskt använder dator under en given dag. Andelen ungdomar (15-24 år) som använder dator under "mättdagen" ökar dock successivt över tiden (se figur 3 i bilaga A). Man finner också könsskillnader. En större andel av männen använder dator en genomsnittlig dag (se figur 4 i bilaga A).

IKT-användningens omfattning bland svenska ungdomar

Den tid som ungdomar dagligen tillbringar vid datorn (kommunikativ och icke kommunikativ datoranvändning) ger ett bättre mått på användningens omfattning och utveckling. Den genomsnittliga tiden vid datorn ökar successivt år från år och är 2001 i befolkningen som helhet ca. en timma per dygn.

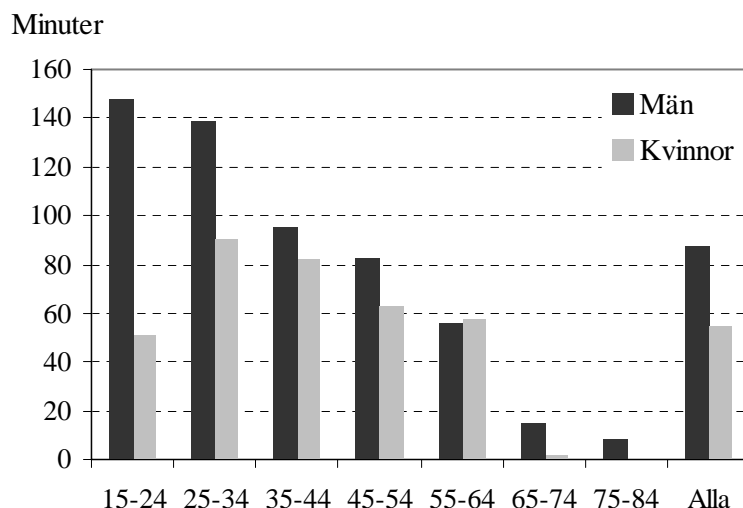
Ungdomar (15-24 år) tillbringar 2001 i genomsnitt drygt en och en halv timma per dygn framför dataskärmen. Deras genomsnittliga datoranvändning har tredubblats enbart mellan 1998 och 2001. Skillnaderna mellan unga män och kvinnor är mycket stora och ökar dessutom över tid (se figur 6.6).

Figur 6.6: Datoranvändning per person och dygn bland män och kvinnor i åldersgruppen 15-24 år, 1998 – 2001. (Källa: egen bearbetning av KOM 1998-2001)

Unga män (15-24 år) ägnar (2001) i genomsnitt 2 timmar och 40 minuter framför datorn under ett dygn – unga kvinnor 50 minuter. Användningen ökar år för år men ökningen är betydligt kraftigare bland de unga männen. Att den genomsnittliga användningen ökar behöver inte betyda att ungdomar generellt tillbringar mer och mer tid vid datorn för varje år, utan beror även på att innehavet och andelen användare ökar år för år.

Unga män lägger generellt sett ner betydligt mer tid på datoranvändning än övriga grupper i befolkningen, se figur 6.7.

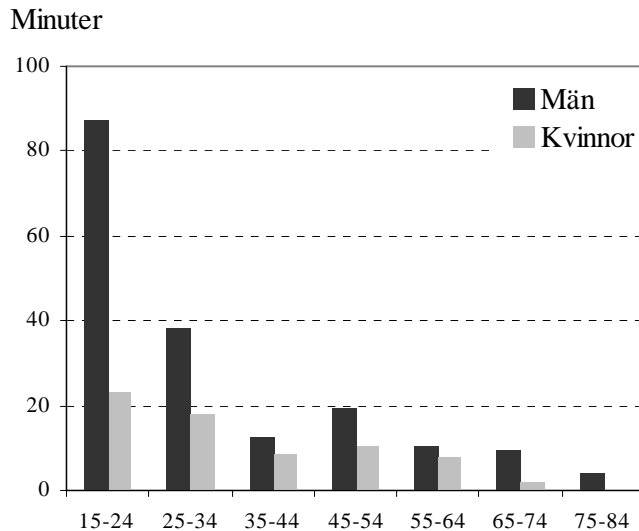

Figur 6.7: Datoranvändning per person och dygn bland män och kvinnor i olika åldersgrupper, 2001. (Källa: egen bearbetning av KOM 2001)

Bland kvinnorna är däremot användningen bland de yngsta lägre jämfört med andra grupper. Delvis beror bilden på i vilken utsträckning som man

använder datorn för olika ändamål och på olika platser – privat i hemmet, i skolan, på jobbet. Ser man till datoranvändning för privata ändamål (dvs. exklusive skola och arbete) blir mönstret avseende ålder och kön ännu tydligare, se figur 6.8.

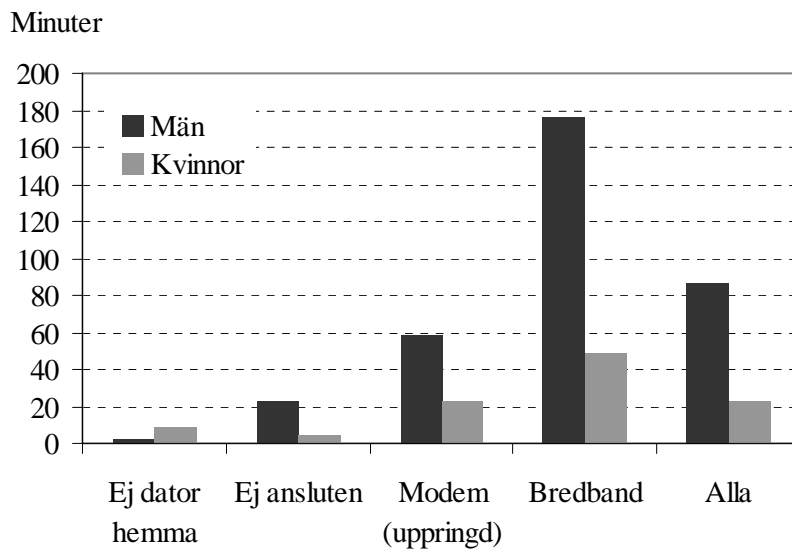
Figur 6.8: Datoranvändning för privata ändamål (exkl. skola och arbete) per person och dygn bland män och kvinnor i olika åldersgrupper, 2001. (Källa: egen bearbetning av KOM 01)

De unga männen användning för privata ändamål – en och en halv timma per dygn - ligger skyhögt över andra grupper i befolkningen. En viktig skillnad från det allmänna mönstret är att unga kvinnor ägnar sig mer åt datoranvändning för privata ändamål än vad kvinnor i andra åldersgrupper gör, även om skillnaderna inte är så stora.

Sammanfattningsvis är ålder och kön två faktorer som har stor betydelse för den mängd tid som individer i Sverige varje dag tillbringar framför datorn. Detta gäller inte minst den fria tidens datoranvändning för privata ändamål.

Bredbandens betydelse

En vanlig hypotes inom internationell forskning är att fast uppkoppling till nätet, eller bredband, leder till högre användning, mer tid på nätet och dessutom högre sannolikhet för att man använder internet en given dag. Användningen drivs på av bättre teknisk infrastruktur för kommunikation. Antagandet bottnar i att bredband tillåter överföring av betydligt större datamängder på kortare tid än vad modemuppkopplingar gör. Därmed skapas även utrymme för att använda internet till fler olika slags ändamål. Av figur 6.9 framgår hur mycket tid ungdomar 15-24 år med tillgång till olika typer av internetuppkoppling i hemmet ägnar åt datoranvändning. Observera att all datoranvändning räknas in här, även den icke kommunikativa.

Figur 6.9: Datoranvändning per person och dygn kopplat till internetuppkoppling i bostaden bland ungdomar i åldersgruppen 15-24 år, 2001. (Källa: egen bearbetning av KOM 01)

Det finns ett tydligt samband mellan typ av uppkoppling och tid till datoranvändning bland ungdomar. Ungdomar med tillgång till bredband i hemmet ägnar betydligt mer tid per dygn framför dataskärmen än vad t.ex. ungdomar med modemuppkoppling gör. Det kan tolkas som att tillgång till bredband avsevärt driver upp datoranvändningen. Men, man kan även tänka sig att det i första ledet är de redan högintensiva datoranvändarna som är mer benägna att skaffa bredband än vad de mer lågintensiva är.

Kön och bredbandstillgång är betydelsefulla faktorer för datoranvändningen bland ungdomar i Sverige även om man samtidigt tar hänsyn till olikheter i andra avseenden som t.ex. inkomst och ålder. Det bekräftas av en regressionsanalys (se tabell 6.1) i vilken tidigare jämförelser mellan olika grupper (män, kvinnor, åldersgrupper, bredbandsinnehav osv) kompletteras med en analys av hur olika bakgrundsfaktorer samtidigt påverkar hur mycket tid de enskilda individernas tillbringar vid datorn för privata ändamål (utanför skolan och jobbet). Faktorer som inkomst, hushållsstorlek (som kan indikera konkurrens om hushållets dator) och körkorts-, bil- och mobiltelefoninnehav (som indikerar tillgång till andra sätt att kommunicera med omvärlden) har ingen signifikant påverkan.

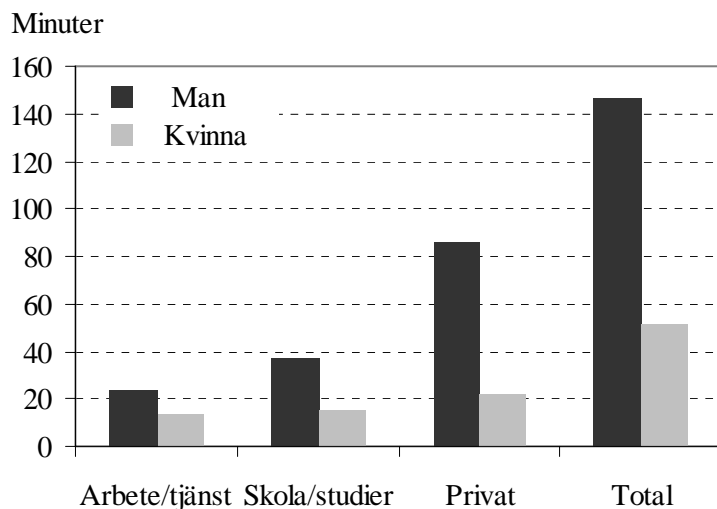
Tabell 6.1: Regressionsanalys av privat datoranvändning, minuter per dygn (beroende variabel). Ungdomar 15-24 år, 2001.

Oberoende variabler	Regressions- koefficient	t-värde
Kön (man = 1, kvinna = 2)	-55,33	-3,94
Ålder (15,16,...24 år)	-1,01	-0,34
Inkomst - individ (kronor)	17,40*10 ⁻⁵	1,95
Hushållsstorlek (antal personer)	8,46	1,53
Bildisposition (ej bil, ej körkort = 1, (körkort, ej bil = 2, ej körkort, bil = 3, körkort, bil = 4)	-14,12	-1,68
Mobiltelefon (disponerar ej = 0, disponerar = 1)	-54,35	-1,47
Internetuppkoppling (ej uppkopplad = 0, uppringt modem = 1, bredband =3)	21,89	3
Intercept	190,09	2,42
R ² = 16,30		
n = 248		

(Källa: egen bearbetning av KOM 2001)

Vad använder svenska ungdomar datorn till?

Att använda dator är sällan ett mål i sig. Datorn (som vilken maskin som helst) används för syftesfulla handlingar och ärenden. För att kunna förstå de potentiella och faktiska effekterna av användningen är det mycket viktigt att utforska vad människors datoranvändning syftar till, vilka ärenden och aktiviteter den omfattar. En mycket grov beskrivning av hur mycket tid per dygn ungdomar i Sverige (år 2001) ägnar åt olika syften ges i figur 6.10 nedan.

Figur 6.10: Datoranvändning per person och dygn fördelat på olika ärenden, bland män och kvinnor i åldersgruppen 15-24 år, 2001. (Källa: egen bearbetning av KOM 2001)

Majoriteten av datoranvändningen bland både män och kvinnor är länkad till den fria tidens datoranvändning för privata ändamål. En relativt stor andel (särskilt bland männen) ägnas åt skolarbete och studier. Könsskillnaderna är genomgående stora.

Svenska ungdomars användning av internet och mobiltelefon

Uppgifterna ovan baseras på data som rör den totala datoranvändningen, vilket alltså omfattar både den kommunikativa användningen (dvs. tiden på nätet) och den icke kommunikativa. Med utgångspunkt i KOM är det svårt att få färskare uppgifter om hur mycket tid ungdomar i Sverige ägnar åt renodlat kommunikativ internetanvändning. Data från KOM-undersökningarna 1999/2000 (som jag valt att slå samman när det gäller användningen internet och mobil, se metodkapitel) visar att ungdomar i Sverige dagligen använder internet i genomsnitt 17 minuter (män 20 minuter och kvinnor 15 minuter). I dessa undersökningar kan man även se hur många kontakter per dygn ungdomar tar dels med internet och e-post, dels med mobiltelefon. Detta framgår av tabell 6.2 nedan.

Tabell 6.2: IKT-kontakter per person och dygn i olika åldersgrupper, 1999/2000

	Mobiltelefon	E-post	Internet
15-24 år	1,1	0,3	0,5
25-34 år	0,8	0,3	0,2
35-44 år	0,7	0,3	0,3
45-54 år	0,6	0,3	0,2
55-64 år	0,3	0,1	0,2
65-74 år	0,1	0,0	0,1
75-84 år	0,0	0,0	0,0

(Källa: egen bearbetning av KOM 1999/2000)

Av tabellen framgår att mobiltelefonen är den mest frekvent använda kommunikationstekniken bland ungdomar 15-24 år och därefter följer internet och e-post. I snitt tas endast 0,5 kontakter med internet per dygn. Ungdomar använder mobiltelefon och internet oftare än andra åldersgrupper.

Uppgifter från 2001 års undersökning vad gäller internet- och mobilanvändningens omfattning är ännu inte tillgängliga, men den genomsnittliga användningen har sannolikt ökat sedan 1999/2000. Undersökningen från 2001 erbjuder emellertid andra möjligheter att mäta ungdomarna internetanvändning. Det framgår bland annat att 60 procent av svenska ungdomar (15-24 år) är ute på internet dagligen och att över 80 procent använder internet minst några dagar i veckan (se tabell 6.3).

Tabell 6.3: Använder internet varje dag, vecka, månad eller mer sällan, andel av män och kvinnor i åldersgruppen 15-24 år, 2001.

Ute på nätet	Män	Kvinnor
Dagligen	68%	55%
Några dagar i veckan	24%	29%
Några dagar i månaden	3%	9%
Mer sällan	3%	5%
Aldrig	1%	2%

(Källa: egen bearbetning av KOM 2001)

Det är också möjligt att få en översiktlig bild av vilken typ av internetanvändning ungdomarna har erfarenhet av. Av tabell 6.4 framgår andelen ungdomar i Sverige som har använt internet till olika ändamål.

Tabell 6.4: Erfarenhet av att använda internet till olika ärenden, andel av män och kvinnor i åldersgruppen 15-24 år, 2001.

Internetvanor	Män	Kvinnor
Har chattat via internet	88%	82%
Chattar dagligen	20%	10%
Chattar några gånger i veckan	12%	12%
Laddat ner musik via internet	83%	48%
Laddar ner musik minst en gång i veckan	43%	11%
Handlat varor via internet	58%	40%
Handlat CD, DVD eller böcker	43%	22%
Gör det mer än en gång i månaden	18%	18%
Handlat blommor/blommogram via internet	3%	0%
Handlat dator via internet	4%	1%
Handlat datortillbehör via internet	18%	1%
Handlat kläder/skor via internet	11%	13%
Handlat smink/smycken via internet	0%	5%
Handlat livsmedel via internet	1%	0%
Uträttat bankärenden via internet	36%	25%
Beställt resa via internet	11%	9%

(Källa: egen bearbetning av KOM 2001)

Det visar sig att merparten av alla ungdomar i Sverige har erfarenhet av att chatta på internet. En mindre andel ägnar sig åt detta dagligen. En övervägande majoritet av alla ungdomar har laddat hem musik från internet och nästan hälften av de unga männen gör detta varje vecka. Hälften av ungdomarna har någon gång handlat eller beställt varor via internet, främst CD-skivor, DVD eller böcker. En femtedel handlar någon av dessa varor mer än en gång i månaden. En tredjedel av alla ungdomar har uträttat bankärenden på nätet och en tiondel har beställt resa. Könsskillnaderna är stora och unga män har generellt högre erfarenhet av att använda internet för olika ändamål.

6.3 Innehav och användning av IKT bland de intensivstuderade storstadsungdomarna

De intensivstuderade ungdomarnas innehav och användning av IKT

De intensivstuderade ungdomarna har fångats under en period i livet med stora förändringar. De befinner sig i brytpunkten mellan att vara ungdomar och unga vuxna. De går ur gymnasiet och vidare ut i livet. Mellan det första

och det andra undersökningstillfället sker en tydlig nedgång i dator- och internetinnehav i gruppen, se tabell 6.5 (en nedgång som också kan urskiljas i de nationella undersökningarna, se figur 6.2). Förändringen i IKT-innehav reflekterar naturligtvis ungdomarnas förändrade livssituation. Många har flyttat hemifrån, några till andra orter i Sverige eller utomlands. Internet är inte en högprioriterad teknik i deras nya livssituation, bland annat på grund av bristande behov och/eller att man inte har råd att skaffa. Uppgifterna nedan avser de 37 intensivstuderade ungdomar som deltagit i båda undersökningarna.

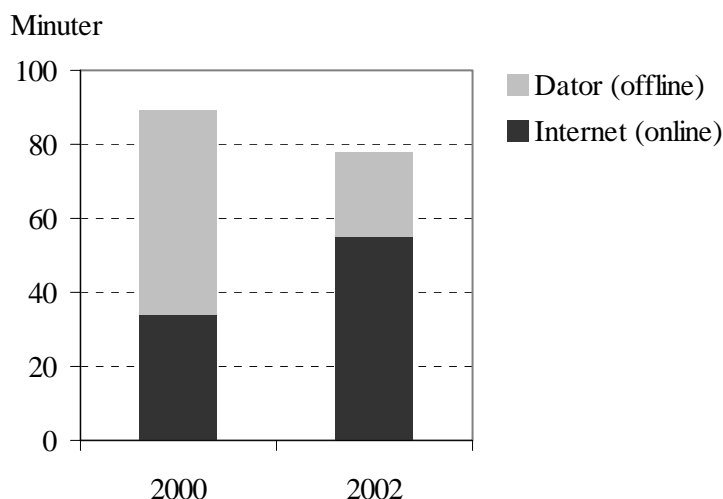
Tabell 6.5: Tillgång till dator, internet, mobiltelefon (personlig) och vanlig fast telefon bland ungdomarna i intensivstudien, 2000 och 2002.

	2000	2002
Dator	95%	78%
Internetuppkoppling	95%	70%
<i>Modem</i>	89%	24%
<i>Bredband</i>	5%	46%
Mobiltelefon	84%	95%
Fast telefon	100%	89%

(Källa: intensivstudie 2000 och 2002)

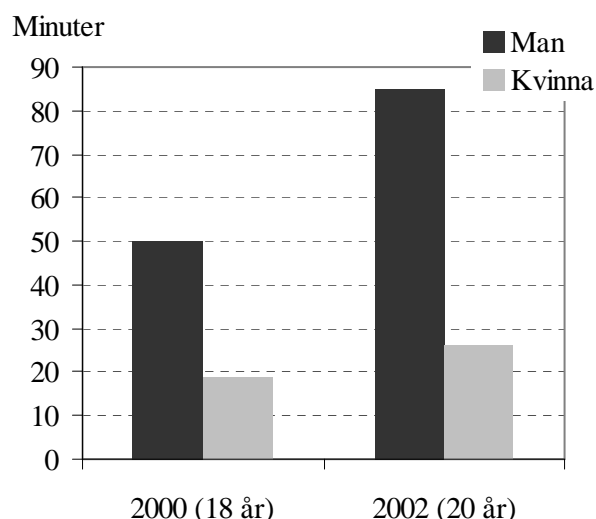
Bland de ungdomar som har kvar internettillgång i hemmet har majoriteten nu tillgång till bredband/fast uppkoppling. Bredbandsinnehavet är betydligt högre i den intensivstuderade gruppen (ca 45 procent) jämfört med ungdomar i Sverige generellt, vilket speglar den snabba ökningen som har skett de senaste åren. Mobiltelefonen har generellt högre prioritet jämfört med internet bland de intensivstuderade ungdomarna. Vid andra undersökningstillfället har alla utom två en egen mobiltelefon. Av dem som flyttat hemifrån har några valt att inte skaffa fast telefonabonnemang.

Dagboksundersökningen ger en detaljerad bild av hur mycket ungdomarna vid respektive undersökningstillfälle, under en vanlig vecka, tillbringar framför dataskärmen och även av mängden kommunikativ datoranvändning, dvs. tiden på nätet. Genomsnittlig tidsanvändning 2000 och 2002 framgår av figur 6.11.

Figur: 6.11: Datoranvändning (on- och offline) per person och dygn bland ungdomarna i intensivstudien, 2000 och 2002. (Källa: dagboksundersökning 2000 och 2002)

Av figur 6.11 framgår att de intensivstuderade ungdomarna år 2002 sammanlagt ägnar i genomsnitt ca. 80 minuter per dygn framför data-skärmen. Det är en liten minskning (med ca. 10 minuter) jämfört med det första undersökningstillfället. En intressant iakttagelse är att internetanvändningen, trots minskad tillgång i hemmen, faktiskt ökar med ca 20 minuter per person och dygn. Ungdomarnas datoranvändning har således över tid blivit mer kommunikativ. Könsskillnaderna i användningen är mycket stora, särskilt vad gäller tiden på nätet, se figur 6.12. Männerna lägger ner avsevärt mycket mer tid på internet

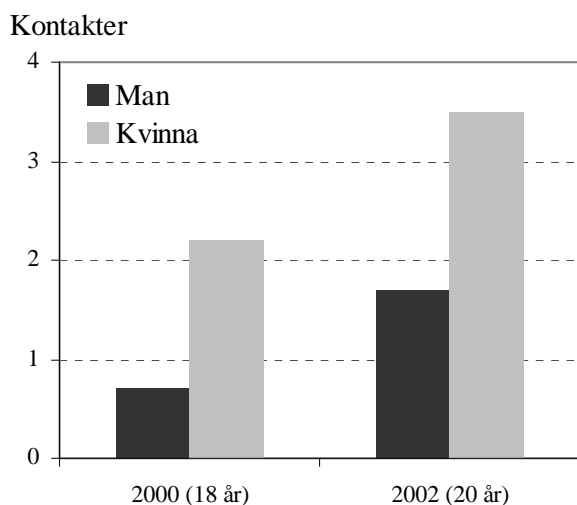

Figur 6.12: Internetanvändning per person och dygn bland männen och kvinnorna i intensivstudien, 2000 och 2002. (Källa: dagboksundersökning 2000 och 2002)

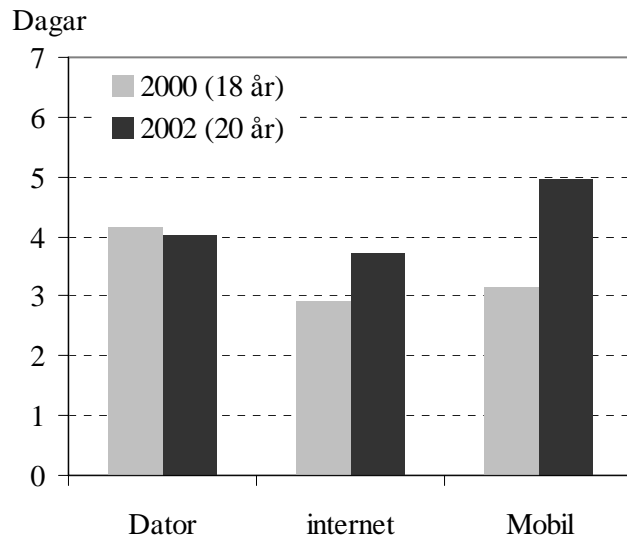
Internetanvändningen ökar över tid både bland män och kvinnor. Ökningen är dock betydligt större bland männen och könsskillnaderna förstärks således över tid. De unga männen tillbringar 2002 i genomsnitt ca en timma mer per dygn åt internetanvändning än vad de unga kvinnorna gör. Vid jämförelser med KOM-undersökningen framgår att den genomsnittliga datoranvändningen bland de intensivstuderade ungdomarna (i tid räknat) är ungefär i nivå med det nationella genomsnittet för ungdomar i motsvarande åldersgrupp. Den sneda fördelningen mellan könen är likartad.

Dagboksundersökningen ger även en detaljerad bild av ungdomarnas användning av mobiltelefon. Mätningen av mobiltelefonanvändningens omfattning baseras inte på minuter utan istället på antalet kontakter (se metodkapitel). Figur 6.13 nedan visar antal mobiltelefonkontakter per dygn som män och kvinnor tar vid respektive undersökningstillfälle. Mobiltelefonanvändningen ökar mellan de båda undersökningstillfällena med i genomsnitt 1 kontakt per dygn. Könsmönstret är det motsatta (jämfört med datoranvändningen) och kvinnorna använder sin mobiltelefon ungefär dubbelt så ofta som männen. Mobilanvändningen vid det första undersökningstillfället (år 2000) är något högre än det nationella genomsnittet vid samma tidpunkt och i samma åldersgrupp (se tabell 6.1).

Figur 6.13: Kontakter med mobiltelefon per person och dygn bland männen och kvinnorna i intensivstudien, 2000 och 2002. (Källa: dagboksundersökning 2000 och 2002)

Ett annat sätt att mäta ungdomarnas användning av IKT och hur väl tekniken har integrerats i deras dagliga liv är att se till antalet "IKT-dagar", dvs. i vilken grad olika former av IKT används på daglig basis. I figur 6.14 beräknas det genomsnittliga antalet IKT-dagar per vecka. Mobiltelefonen är (år 2002) enligt detta sätt att mäta den mest vanemässigt utnyttjade av de nya teknikerna och används i genomsnitt fem av veckans dagar. Internet är den minst vanemässigt använda tekniken och används mindre än fyra dagar i veckan.

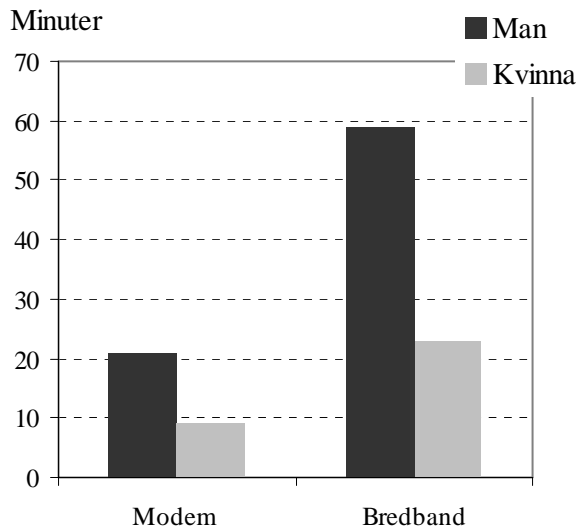

Figur 6.14: IKT-dagar per vecka bland ungdomarna i intensivstudien, 2000 och 2002. (Källa: dagboksundersökning 2000 och 2002)

Könsskillnaderna följer samma mönster som användning mätt i minuter, dvs. männen använder dator och internet fler dagar per vecka än vad kvinnorna gör och kvinnorna använder istället mobiltelefonen fler dagar per vecka (se tabell 1 bilaga A). Vidare kan man notera att användningen av de kommunikativa teknikerna (internet och mobiltelefon) ökar över tid, medan den icke-kommunikativa användningen av dator minskar.

En viktig sammanfattande notering så långt är att det framträder en tydlig köns polarisering i den intensivstuderade gruppen. Männen använder i betydlig högre grad datorn och internet, kvinnorna tar istället fler kontakter med mobiltelefonen. Detta kan spegla olika livssituationer och levnadssätt, något som jag återkommer till senare i kapitlet.

Precis som i de nationella undersökningarna finner man i den intensiva studien ett samband mellan typ av internetuppkoppling och internetanvändning. Av figur 6.15 framgår hur mycket tid ungdomar med olika typ av internetuppkoppling ägnar åt internetanvändning i hemmet.

Figur 6.15: Internetanvändning per person och dygn vid olika typer av uppkoppling, bland männen och kvinnorna i intensivstudien, 2002. (Källa: dagboksundersökning 2002)

Ungdomarna med tillgång till fast uppkoppling/bredband använder internet betydligt längre stunder (ca. 30 minuter mer) per dygn än vad ungdomarna med modem gör. De använder även internet fler dagar i veckan (se tabell 2 bilaga A). Skillnaden gäller båda könen men är särskilt tydlig bland männen. Männen med tillgång till bredband i hemmet ägnar ca 40 minuter mer per dygn åt att använda internet (i hemmet) jämfört med dem som saknar. Detta mönster antyder att bredband driver upp användningen och leder till mer tid vid datorn. Som nämndes tidigare är detta en tolkning med reservationer. Man kan tänka sig att det istället är så att höganvändare är mer benägna att skaffa bredband än andra. I dagboksundersökningen kan man ta reda på hur samma individer över tid förändrar sin användning. Av en sådan analys framgår att ungdomar som mellan 2000 och 2002 byter modemuppkopplingen till bredband ökar internetanvändningen i hemmet med 23 minuter per dygn. Ungdomar som bibehåller en modemuppkoppling mellan undersökningstillfällena minskar däremot sin internetanvändning med 5 minuter per dygn

En annan iakttagelse är att samtliga ungdomar som inte har tillgång till internet i hemmet faktiskt använder tekniken på andra ställen. Detta innebär att förlust av tillgång i hemmet kompenseras med att man använder internet på andra platser, bl.a. hos föräldrar, på skola, på internetkafé och på arbetsplats.

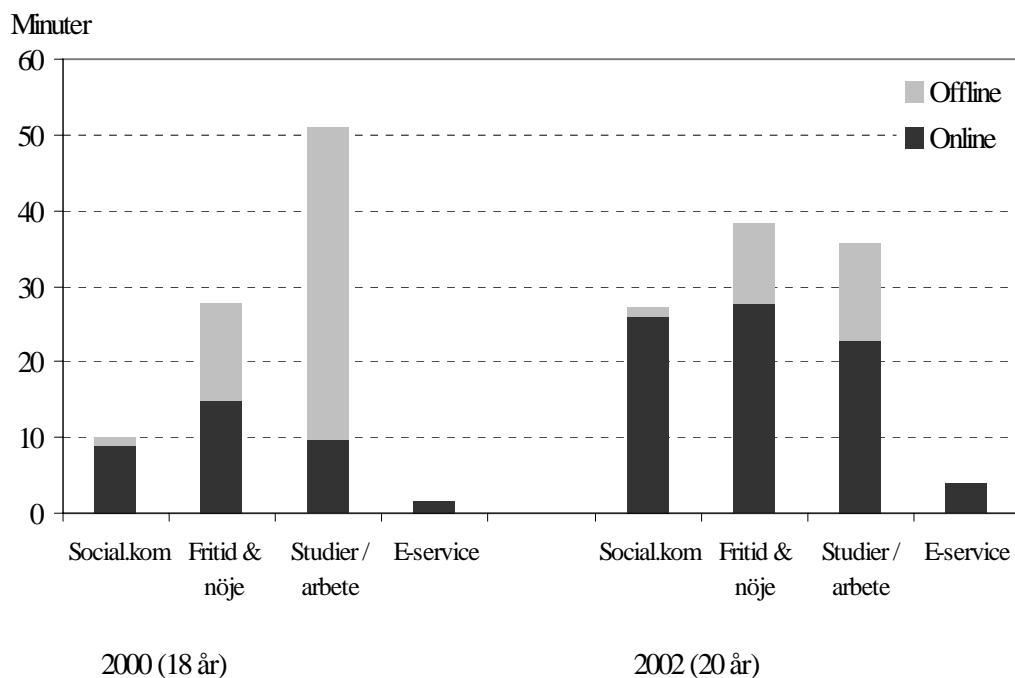
Internationella studier visar att datorerfarenhet i sig har stor betydelse för användningens omfattning (för en diskussion se avsnitt 2.1). De som varit online en längre tid (fler år) spenderar dagligen mer tid på internet och är mer sannolikt uppkopplade under en given dag. Dagboksundersökningen visar dock inte något entydigt samband. Ungdomar som haft tillgång till

internet många år använder inte systematiskt tekniken mer än de ungdomar som har haft tillgång ett fåtal år (tabell 3 i bilaga A).

Datoranvändningens ändamål

Dagboksundersökningen

Med utgångspunkt i ungdomarnas dagböcker är det möjligt att detaljerat studera IKT-användningens syften, dvs. de ärenden och aktiviteter som tekniken används till och hur den förändrats mellan 2000 och 2002. I figur 6.16 nedan sammanfattas de IKT-baserade aktiviteter ungdomarna ägnar sig åt i fyra breda kategorier. Dessa representerar fyra av vardagslivets sfärer: skola och jobb, fritidsintressen och underhållning, social kommunikation samt en rad nyttofunktioner som jag här valt att kalla e-service och informationssökning. (Senare följer en mer detaljerad beskrivning av de IKT-baserade aktiviteter som ingår i dessa kategorier.)

Figur 6.16: Datoranvändning (online och offline) per person och dygn fördelat på aktivitetskategorier, 2000 och 2002. (Källa: dagboksundersökning 2000 och 2002)

Av figur 6.16 framgår att den nöjesbetonade datoranvändningen i ungdomarnas vardag ökar, liksom även användning för social kommunikation och den nyttobetonade användningen av e-service och informationssökning. Datoranvändning för studier/jobb är den enda kategori som över tid minskar. Generellt kan man dock se att datorns roll i ungdomarnas vardag, mellan det första och det andra undersökningstillfället, har ökat inom fler av vardagslivet sfärer.

Ser man till fördelningen mellan kommunikativ och icke-kommunikativ datoranvändning står det klart att det i första hand är den kommunikativa

användningen, eller tiden på nätet, som har ökat. Denna har i själva verket ökat inom samtliga aktivitetskategorier (även skola/jobb). Ungdomarnas datoranvändning blir således över tid mer kommunikativ. Detta gäller i teknisk bemärkelse, men även i social (sett till den tydliga ökningen i användning av internet för social kommunikation).

Det är viktigt att notera att den samlade tidsanvändningen inom de olika aktivitetskategorierna blir betydligt högre än den totala tiden som ungdomar ägnar vid datorn. Detta beror på att många IKT-baserade aktiviteter sker parallellt, dvs. man ägnar sig åt flera aktiviteter samtidigt. Man kan naturligtvis diskutera huruvida detta är möjligt. Ungdomarna har emellertid ofta svårt att separera det man gör på nätet från annan datoranvändning och upplever själva att man ägnar sig åt flera saker samtidigt (t.ex. chattar och spelar spel online samtidigt). Då ungdomarna har bokfört mer än en aktivitet åt gången har jag funnit det lämpligt att räkna båda dessa aktiviteter, snarare än att t.ex. gradera dem i primära och sekundära aktiviteter. Ett intressant resultat i sig är att andelen parallell datoranvändning ökar mellan de två undersökningstillfällena, från ca. 10 procent till ca. 40 procent av den totala datoranvändningen. Således, det är en klar tendens att datoranvändningen blir mer komplex, och består av flera parallella aktiviteter samtidigt.

Tidsdagböckerna kan även användas till en mer detaljerad beskrivning av ungdomarnas tidsanvändning för olika IKT-baserade aktiviteter och hur de förändras över tid. Studie- och arbetsrelaterade ärenden och även olika former av social kommunikation, t.ex. chatting eller e-post, ägnas förhållandevis mycket tid (se tabell 6.6).

Tabell 6.6: Datoranvändning (on- och offline) per person och dygn fördelat på aktiviteter, bland männen och kvinnorna i intensivstudien, 2000 och 2002.

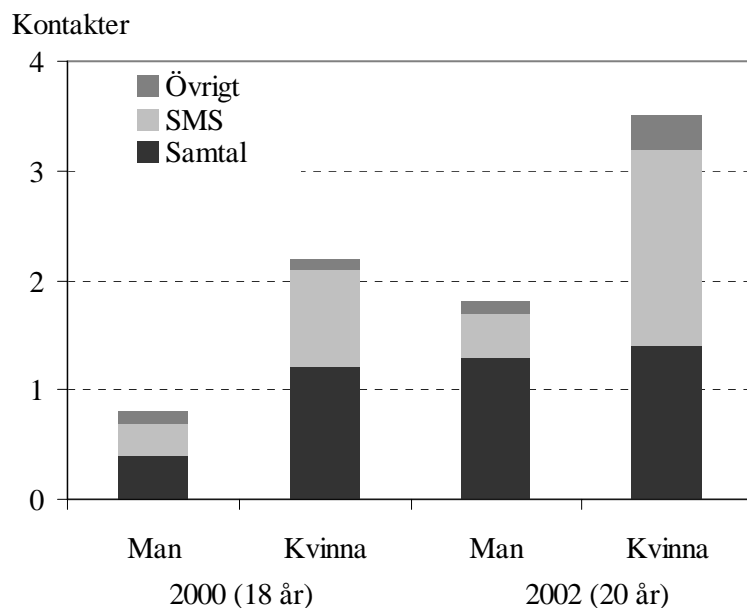
Datoranvändningens ändamål	2002 (20 år)			Förändring 2000 till 2002		
	Man	Kvinna	Totalt	Man	Kvinna	Totalt
<i>Social kommunikation:</i>						
E-post	6	13	10	-1	4	2
Chatting (instant messenger)	31	2	17	30	-1	15
Övrigt	6	1	3	5	0	2
<i>Nöjesanvändning:</i>						
Websida fritidsintresse	23	0	11	14	-1	6
E-tidning	4	1	3	4	-1	2
Nedladdning musik/film	13	1	7	-2	0	-1
Lyssna på mp3/se DVD	16	0	8	10	0	5
Surfar (ospec.)	4	1	2	2	0	1
Dataspel (off- & online)	7	0	4	-9	-3	-5
Grejar med datorn	2	1	1	-1	1	0
Nätradio	2	0	1	2	0	1
<i>Studier/arbete:</i>						
Info.sök studier	5	4	5	-2	2	0
Studier övrigt	19	13	16	-43	-13	-27
Arbete	32	6	18	30	2	16
<i>E-service, mm:</i>						
E-bank/bokning/beställning	1	0	1	0	0	0
Info.sök projekt	2	4	3	1	4	2

(Källa: dagboksundersökning 2000 och 2002)

Nöjesbetonade aktiviteter, som att besöka intresserelaterade websidor, ladda hem film och musik från nätet samt att lyssna på musik (mp3) eller se på film (DVD) upptar också mycket tid. Vidare framgår mycket tydliga könskillnader. Männen använder datorn i betydligt högre grad åt olika nöjesbetonade ändamål. Denna skillnad förstärks över tid. Användningen av internet för social kommunikation skiljer sig också mellan kvinnor och män. Medan de unga männen ägnar mycket tid åt chatting (via instant messenger) per dygn är kvinnorna mer intresserade av e-post. Tidsanvändning för olika former av e-service förblir på en låg nivå, medan den nyttobetonade informationssökningen (t.ex. om lediga jobb, bostäder eller varor man vill köpa) ökar.

I nästa avsnitt studeras och preciseras de olika IKT-baserade aktiviteterna ytterligare med utgångspunkt i intervjuer med ungdomarna.

Dagboksundersökningen ger också en översiktlig bild av till vad ungdomarna använder sin mobiltelefon och hur den förändras. Bland de intensivstuderade ungdomarna används mobiltelefonen vid båda undersökningstillfällena främst för samtal och SMS, kontakter som nästan uteslutande sker med kompisar och familjemedlemmar. En liten andel av mobilanvändningen används till övriga ärenden (se figur 6.17). Övriga ärenden omfattar enklare funktioner som t.ex., väckning, kalender, påminnelser, mm. och även en liten andel spel.

Figur 6.17: Mobilkontakter per person och dygn fördelat på samtal, SMS och övrigt, bland männen och kvinnorna i intensivstudien. (Källa: dagboksundersökning 2000 och 2002)

Av figuren framkommer intressanta könsskillnader. Kvinnorna och männen ökar sin totala mobilanvändning ungefär lika mycket över tid. För männen är det dock främst samtalsanvändningen som ökar. Kvinnorna ökar främst sina kontakter med SMS, medan mobilsamtalen ligger kvar på ungefär samma nivå. Användningen av mobiltelefon för samtal är således helt jämn mellan könen 2002, medan kvinnorna använder mobilen betydligt mer för SMS och för övriga ärenden.

Under de senaste åren har allt fler mobilapplikationer lanserats, bl.a. möjligheten att surfa på internet med mobiltelefonen, att ta bilder, mm. År 2002 hade ingen av dessa nya applikationer fått genomslag bland ungdomarna. I intervjuerna framkommer att ungdomarna tycker att det är för dyrt, att tekniken ännu är för outvecklad och att man inte ser nyttan av de nya funktionerna. Endast två ungdomar berättar att de (vid något enstaka tillfälle) surfat på internet med sin mobiltelefon.

Intervjuundersökningen – vilka aktiviteter bibehålls och vilka försvinner?

Ungdomarna nyttjar IKT till en mängd olika syften eller ändamål – här kallade IKT-baserade aktiviteter. Nyttjandet av IKT för att utföra olika aktiviteter och hur detta förändras över tid har studerats dels med utgångspunkt i intervjuundersökningen och dels med utgångspunkt i ungdomarnas tidsdagböcker. Intervjuundersökningen ger en heltäckande bild av vilka IKT-baserade aktiviteter ungdomarna använder tekniken till, i vilken mån dessa bibehålls eller försvinner då ungdomarna blir äldre och livssituationen förändras, samt om nya tillämpningsområden tillkommer.

I tabell 6.7 sammanfattas antalet undersökningsspersoner som vid respektive undersökningstillfället använder dator och internet till olika IKT-baserade aktiviteter. Jag kommer nedan att mer utförlig beskriva dessa kategorier av aktiviteter samt att urskilja en rad tendenser i användningen.

Tabell 6.7: Använder dator och internet till olika IKT-baserade aktiviteter, antalet användare bland intensivstudiens 37 unga män och kvinnor, 2000 och 2002.

IKT-baserade aktiviteter	2002 (20 år)			Förändring 2000 till 2002		
	Alla	Man	Kvinna	Alla	Man	Kvinna
Social kommunikation						
E-post	34	15	19	-2	-2	0
Messenger	15	11	4	-2	1	-3
Diskutera intresse	8	7	1	1	1	0
Community	5	2	3	0	1	-1
Web.chat	2	1	1	-5	-2	-3
Internet SMS	5	2	3	-3	0	-3
Nöjeanvändning						
Webbsidor om intressen	22	15	7	-1	1	-2
E-tidning	28	15	13	26	13	9
Nedladdning musik	18	14	4	-4	0	-4
Nedladdning film	8	7	1	8	7	1
Nätradio	11	9	2	9	8	1
Dataspel	17	11	6	-9	-4	-5
Lyssna/se mp3/DVD	19	15	4	-4	0	-4
Programmering	4	4	0	0	0	0
E-service						
Internethandel	13	9	4	5	2	3
Internetbank	22	10	12	18	8	10
Bokning/beställning						
Resa	25	12	13	19	11	8
Bio/Konsert/Teater	20	11	9	17	10	7
Informationsökning						
Långresa	33	15	18	20	12	8
Lokalresa	10	4	6	0	2	-2
Konsert, bio, restaurang	22	13	9	17	10	7
Inköp	20	14	6	15	9	6
Arbetsmarknad	27	12	15	27	12	15
Bostadsmarknad	15	8	7	15	8	7
Utbildningar	22	11	11	21	10	11
Skola/Arbete						
I arbetet	9	5	4	5	3	2
Studier	13	6	7	-24	-12	-12
Info. till skolarbete	1	1	0	-36	-17	-19
Kursrel. information	9	4	5	..	..	..
Ordbehandling	31	14	17	-6	-4	-2

(Källa: intervjuundersökning 2000 och 2002)

Datoranvändning för *social kommunikation* (med familj, vänner, bekanta) omfattar i realiteten en mängd olika datorbaserade kommunikationssätt. Som framgår av tabell 6.7 är e-post det, utan konkurrens, mest vanligt

förekommande kommunikationssättet i ungdomarnas vardag. Samtliga kvinnor i urvalet använder e-post och de upprätthåller sin användning över tid. Bland männen har ett par personer slutat att använda e-post mellan undersökningstillfällena.

Det näst mest vanligt förekommande datorbaserade kommunikationssättet är s.k. instant messenger. Instant messenger är ett program som gör det möjligt för personer som samtidigt är uppkopplade på nätet att enkelt skicka meddelanden till varandra. Man väljer vilka personer man vill ha kontakt med genom att "lägga till" dem på en särskild lista. Programmet visar sedan vilka av dessa personer som är uppkopplade vid en given tidpunkt och man kan på så vis chatta med varandra. Det finns flera olika program. Det mest använda är ICQ (I Seek You).

Andra datorbaserade kommunikationssätt är mindre vanligt förekommande. Ett fåtal besöker då och då olika webchatt (t.ex. Aftonbladets eller Expressens webchatt) eller communities (t.ex. Lunarstorm och Skunk) på nätet. Det är mötesplatser på nätet, där ungdomar från olika delar av Sverige eller från olika länder träffas och kommunicerar med varandra. Att besöka sådana virtuella mötesplatser var vanligt bland ungdomarna när de var lite yngre och gick på högstadiet, men de allra flesta har nu upphört med detta (se Thulin 2002). Några ungdomar använder internet för att diskutera specifika intressen. Detta gör man bl.a. genom diskussionsforum eller nyhetsgrupper av olika slag (ofta i form av e-postlistor) eller genom att skicka e-post direkt till innehavare av hemsidor. Samtliga personer (främst män) som använder internet till detta ändamål bevarar användningen mellan det första och andra undersökningstillfället.

En tydligt tendens är att IKT-användning till nyttobetonade ändamål – olika former av *e-service och informationssökning* – blir betydligt vanligare då ungdomarna blir äldre. En stor majoritet av ungdomarna använder vid det andra undersökningstillfället internet till att söka information om lediga jobb och utbildningsmöjligheter på olika platser i Sverige och utomlands. Många använder internet för att planera utlandsvistelser och semestrar (t.ex. genom att söka information om olika resmål, hotell, aktiviteter, osv.). Det är också betydligt fler som vid det andra undersökningstillfället använder internet för att söka information om olika produkter och varor som man planerar att köpa samt för att orientera sig i det lokala utbudet av kultur och nöje på den plats där man bor (t.ex. bioföreställningar, konserter och restauranger). Andra nyttobetonade användningsområden, som att boka eller beställa biljetter till en resa, bioföreställning eller konsert samt internetbank används också över tid av betydligt fler ungdomar. Ungdomarnas nyttobetonade internetanvändning har således generellt vidgats till att omfatta fler olika användningsområden.

Användningen av dator och internet till *nöjesbetonade ändamål* omfattar en mängd olika aktiviteter. Vanligt förekommande är att besöka websidor som rör fritidsintressen av olika slag, t.ex. film, musik, programmering, sport eller politik. På dessa sidor tar man del av nyheter, information, skvaller, osv. Ofta är det en tämligen passiv aktivitet, man klickar runt på olika sidor och läser flyktigt vad som står. Som noterades ovan är vissa ungdomar mer aktiva i sin intresseorienterade informationssökning och en mindre grupp utnyttjar även internets interaktiva egenskaper till att få tag på information (genom e-postlistor och diskussionsforum). Ungdomarna bibehåller i hög utsträckning denna intresseorienterade internetanvändning mellan undersökningstillfällena. Det är också en av de få nöjesbetonade aktiviteter som fortfarande utnyttjas av relativt många kvinnor.

Att läsa tidningar på internet är ny en aktivitet som tillkommit i ungdomarnas vardag mellan undersökningstillfällena och hela tre fjärdedelar använder nu internet till detta ändamål. Det är främst de stora tidningarna man läser, t.ex. Göteborgsposten, GT, Expressen och Aftonbladet. Av intervjuerna framgår att man sällan går ut på nätet enbart i syfte att läsa tidningar. Det är något man gör i förbifarten, t.ex. efter att man kollat sin e-post, för att fördriva tiden medan man laddar hem musik, osv.

Nedladdning av musik (mp3-filer) var en populär aktivitet då ungdomarna gick i trean på gymnasiet (hösten 2000) då två tredjedelar ägnade sig åt detta i någon grad. Få hade vid detta tillfälle tillgång till bredband och det var därför en ganska tidskrävande aktivitet (ca. 10-30 minuter för att ladda ner en låt). Vid det andra undersökningstillfället är det enbart ungdomar (främst män) med tillgång till bredband i bostaden har bibehållit denna aktivitet över tid. Det sker en tydlig uppgång i antalet personer som laddar hem film från nätet. Vid det första undersökningstillfället var det många som ville ladda ner film, men inte kunde pga. av en allt för långsam uppkoppling. När fler har fått tillgång till fast uppkoppling har det blivit vanligt med nedladdning av långfilmer, TV-serier, mm. Datorn används också som en musikspelare eller DVD-spelare och man lyssnar på musik eller ser på film på datorn. Antalet personer som i någon omfattning lyssnar på internetradio, nätbaserade eller digitala radiokanaler, har ökat från två till elva personer. Det är uteslutande musikkanaler man lyssnar på.

Dataspel är en aktivitet som allt färre personer i undersökningen ägnar sig åt, både män och kvinnor. Denna avtagande trend noterades redan vid det första undersökningstillfället (Thulin 2002) och fortsätter således i takt med att ungdomarna blir äldre. Flera ungdomar berättar att de fortfarande har perioder av mycket spelade, t.ex. under lov eller semester. Med undantag av spel visar intervjuundersökningen att de unga männen i hög utsträckning bevarar den nöjesbetonade användningen över tid, medan allt färre kvinnor använder datorn för denna typ av ändamål.

Störst förändring vad gäller IKT-baserade aktiviteter är (inte helt oväntat) relaterad till *studier och skolarbete*. Vid det första undersökningstillfället använde samtliga ungdomar dator och internet till studier, bl.a. för att söka information till skolarbeten på internet och att skriva skolarbeten med hjälp av datorns ordbehandlare. Vid andra undersökningstillfället har den studierelaterade användningen i hög grad fallit bort, naturligtvis beroende på att ungdomarna nu har slutat gymnasiet och bara en mindre andel har börjat studera på högskolor och universitet. De ungdomar som fortsatt studera använder alla internet till skolrelaterade ändamål. Användningen har dock förändrats. År 2000 handlade det mest om att söka information som underlag till skolarbeten. På universitetet används internet främst till kursrelaterad information, t.ex. gällande schema, tentamensdatum, kurslitteratur, föreläsningssalar, mm.

6.4 Användarkategorier - datorn som medel eller mål, nytta eller nöje

Undersökningarna av IKT-användningens utveckling, omfattning och inriktning visar att datorn fyller många funktioner i ungdomarnas vardag. Den är ett arbetsredskap i skolan eller på arbetsplatsen för att genomföra specifika uppgifter. Den är ett socialt kommunikationsmedel för att bevara, förstärka eller etablera personliga relationer. Här har den även konkurrens från mobiltelefonen, vars plats som socialt kommunikationsmedel numera är väletablerad bland ungdomarna. Datorn är också en fritidssysselsättning, en form av underhållning och förströelse. Slutligen är datorn också ett instrument för att utföra vardagliga ärenden som t.ex. inköp, betala räkningar, söka information av olika slag, osv.

En viktig observation är emellertid att datorn inte fyller samma funktion i alla ungdomars vardag. Det finns stora skillnader i inriktningen av individens datoranvändning. Grovt kan man urskilja två grundläggande kategorier bland de intensivstuderade ungdomarna: Datorn som ett medel och datorn som ett mål. De signalerar olikheter i vad man gör med datorn och också hur mycket tid man ägnar åt den. De två kategorierna innebär att man har olika förhållningssätt till datorn, olika intentioner med att sätta sig framför dataskärmen och olika syn på vad datorn är till för.

Att datorn används som ett medel innebär att den är ett renodlat verktyg för att uppnå något annat, t.ex. för att planera en resa som ska göras, beställa platser till en bioföreställning, upprätthålla kontakt med en kompis i utlandet, osv. Användningen är härledd, den genereras av olika projekt i vardagen där datorn blir ett instrument i genomförandet. Användningen upphör då projektet är genomfört. Att använda datorn som mål innebär att själva datoranvändningen i sig har ett egenvärde. Man sätter sig vid datorn en stund varje dag, besöker intresserelaterade sidor, laddar hem musik,

chattar med kompisar, mm. för sitt eget nöjes skull. Användningen genereras inte av andra projekt i vardagen, snarare är det hur mycket fritid man har, kanske tristess och brist på andra fritidsaktiviteter som påverkar användningen. Kanske kan man säga att datorn genererar sina egna projekt.

Dessa två renodlade användningskategorier behöver inte konsekvent representeras av olika individer. Datorn kan vara både ett verktyg och en sysselsättning i en och samma persons vardag. Ett resultat i denna studie är att alla ungdomar (i urvalet) i någon mån använder datorn som ett medel eller verktyg, men att flera aldrig använder datorn för nöjes skull.

Det är (trots individuella variationer) möjligt att finna ett mönster i användningen och urskilja olika kategorier av användare. I tabell 6.8 urskiljs dels den renodlade nyttoanvändaren och dels nöjesanvändaren, för vilken datorn utgör en dominerande fritidssysselsättning i vardagen. Dessa användarstrategier är naturligtvis en generalisering och förenkling av de variationer i datoranvändning som det intensiva materialet omfattar.

Tabell 6.8: Kategorier av användning och användare – en schematisk sammanfattning.

<u>Nöjesanvändaren</u>	<u>Nyttoanvändaren</u>
Dator som mål	Dator som medel
Använder för nöjes skull	Använder aldrig för nöjes skull
Användning varierar efter fritid	Användning varierar efter projekt
Synkron social kom. (messenger)	Asynkron social kom. (e-post)
E-post för långväga kom	E-post för långväga kom
Låganvändare av SMS	Höganvändare av SMS
Använder (även) för spec. ärenden	Använder (enbart) för spec. ärenden
Vid och mångdimensionell användning	Fokuserad och snäv användning
Höganvändare av dator	Låganvändare av dator

Nöjesanvändningen, dvs. användningen av dator för fritidsintressen, underhållning och förströelse, utgör den mest tydliga särskiljaren mellan olika användare. I vissa fall dominerar nöjesanvändningen inte bara datoranvändningen, utan är en dominerande fritidssysselsättning i vardagen generellt. Nöjesanvändarna kan ägna timmar på nätet, till att läsa om något som intresserar dem, ladda hem film eller musik, chatta med kompisar, osv. Detta kombineras ibland med ett stort intresse för datorer. Dessa ungdomar är vana och kompetenta datoranvändare. Nyttoanvändarna använder aldrig datorn för nöjes skull. Dator är inget man förknippar med nöje, underhållning eller förströelse. Vill man roa sig eller fördriva tiden så gör man något annat. Dessa ungdomar sitter aldrig längre stunder framför datorn än nödvändigt.

Man kan således urskilja olika användarstrategier bland de intensivstuderade ungdomarna. En tredjedel av ungdomarna är vid det andra undersöknings-tillfället renodlade nyttoanvändare och en tredjedel är stora nöjesanvändare. Resterande tredjedel hamnar någonstans mitt emellan. De använder dator till nyttobetongade ändamål men har också en sporadisk, tidsmässigt mycket begränsad nöjesanvändning. Könsskillnaderna är slående. Samtliga nyttoanvändare är kvinnor. Alla utom en av nöjesanvändarna är män.

På individnivå kan man se att dessa användarstrategier, dessa grundläggande förhållningssätt till datorn som nytta eller nöje, är tämligen bestående över tid (mellan hösten 2000 och 2002). Samtliga nöjesanvändare bevarar denna användarstrategi över tid. Endast en person som 2000 kategoriseras som nyttoanvändare har två år senare också börjat använda datorn för nöjes skull (dock i begränsad omfattning). I mellangruppen har ungefär hälften över tid gett upp sin sporadiska och tidsmässigt begränsade nöjesanvändning på grund av att de mist internetillgång i bostaden eller för att den fria tiden begränsats. Allmänt kan sägas att fast uppkoppling och mycket fritid driver på en redan existerande nöjesanvändning, medan minskat fritid och andra intressen begränsar den.

Vad händer då över tiden? En intressant iakttagelse är att nöjesanvändarna över tid blir mer kommunikativa i sin datoranvändning, inte bara i teknisk bemärkelse (dvs. större andel uppkopplad tid) utan även i social. Framför allt använder de instant messenger, som visar sig vara ett effektivt kommunikationssätt för de ungdomar som ägnar stora delar av sin fritid uppkopplad på nätet (och som dessutom har ett social kontaktnät av vänner och bekanta som också gör det). Man är tillgänglig via datorn under långa perioder och chattar kontinuerligt med kompisar samtidigt som man gör annat på nätet eller vid datorn lokalt.

För nyttoanvändarna, som tillbringar korta (och oförutsägbara) stunder vid dator är instant messenger (s.k. synkron chatt) däremot ett meningslöst kommunikationssätt. För ungdomar som ägnar lite tid vid datorn är istället e-post eller mobiltelefonens SMS mer effektiva textbaserade kommunikationssätt. Många ungdomar har alltid med sig sin mobiltelefon och är ständigt tillgängliga via SMS. Trots att SMS i princip är ett asynkront kommunikationssätt används det ofta för dialog ungdomarna emellan. Man skickar korta meddelanden och hälsningar till varandra och förväntar sig ett snabbt svar (inte helt olikt chatting på nätet). Det gör man parallellt med andra aktiviteter i vardagen, fritidsaktiviteter, lektioner, spårvagnsfärder, osv. E-post och instant messenger och SMS är således tre nya vanligt förekommande kommunikationssätt i ungdomarnas vardag. De används i olika omfattning och av olika ungdomar.

Kapitel 7

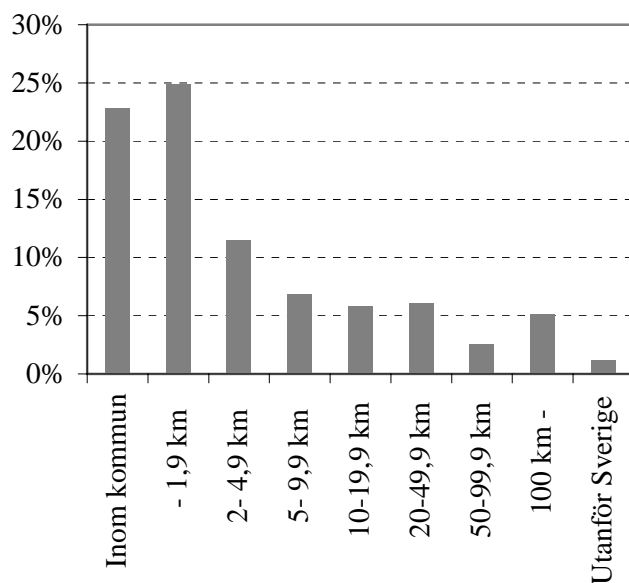
Kontaktmönstrens uttjänning – hur påverkas kommunikationen socialt och geografiskt?

7.1 Inledning

I detta kapitel undersöks avhandlingens andra frågeställning som berör internet som ett socialt kommunikationsmedel och dess påverkan på ungdomarnas kontaktmönster. Internet underlättar virtuell kommunikation över stora avstånd och en vanlig förväntning är att den geografiskt vidsträckta kommunikationen därav kommer att öka, potentiellt på bekostnad av reella möten (ansikte mot ansikte) i den nära omgivningen (se diskussion i avsnitt 2.2). Följande centrala frågor behandlas i kapitlet: Medför internet att ungdomarnas sociala kontaktmönster tänjs ut i rummet? Ökar virtuell kommunikation på bekostnad av reella möten människor emellan eller kompletterar de varandra? Ersätter internet telefonkontakter och traditionellt brevskrivande?

De nationella undersökningarna (KOM) ger en översiktlig bild av hur kontaktmönstren ser ut bland ungdomar generellt. Med utgångspunkt i KOM är det möjligt att urskilja det genomsnittliga kontaktavståndet för olika virtuella (e-post, mobiltelefon och fast telefon) och fysiska kommunikationsätt (olika transportmedel).

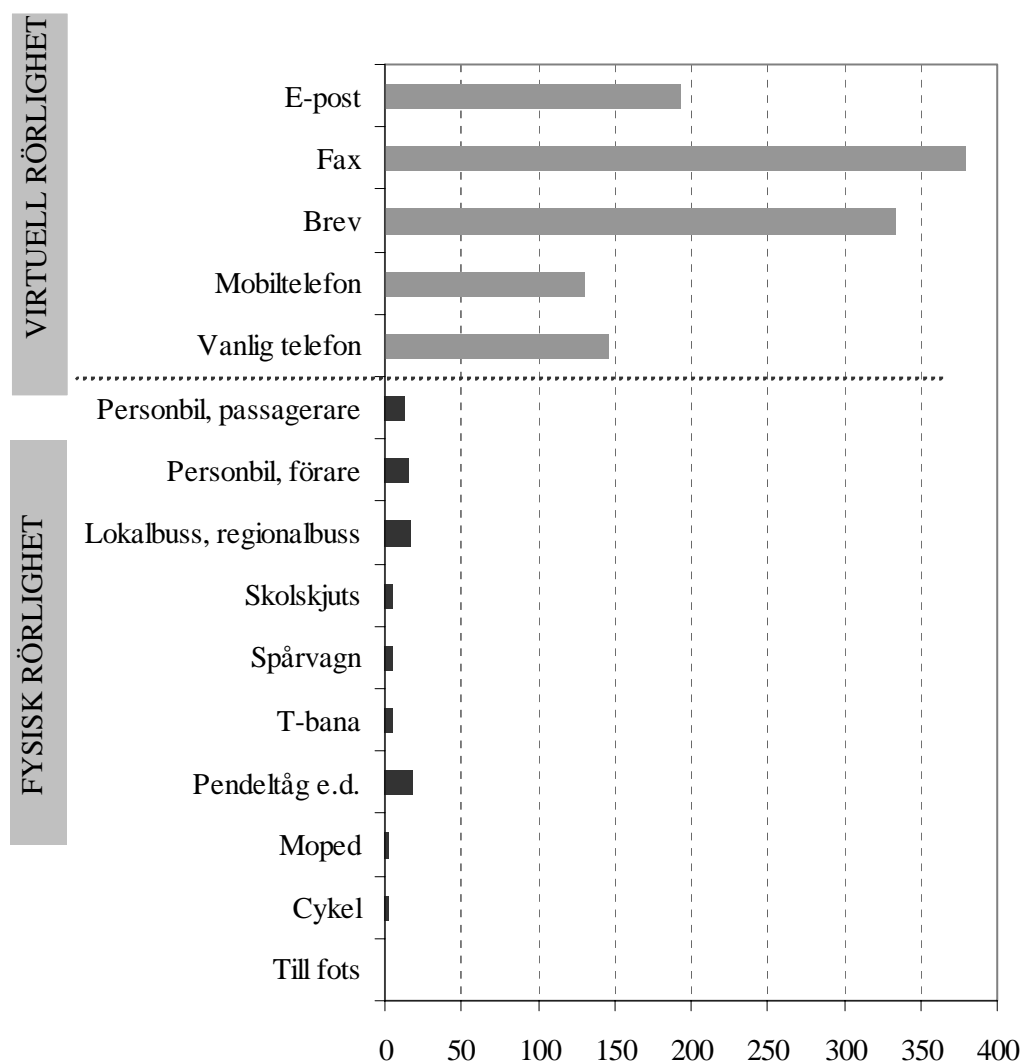
Ser man till det totala antalet kontakter bland ungdomar (15-24 år) i Sverige sker en stor majoritet fortfarande förhållandevis lokalt. Merparten av alla kontakter (både fysiska och virtuella) sker inom 10 kilometers avstånd från bostaden. Bara någon procent av alla kontakter är internationella, dvs. sträcker sig utanför Sveriges gränser (se figur 7.1). Här omfattas kommunikation av alla slag och inte bara för sociala kontakter som primärt behandlas i detta kapitel. Uppgifterna baseras på åren 1999/2000.

Figur 7.1: Alla kontakter (fysiska och virtuella) fördelade på avstånd från bostad i åldersgruppen 15-24 år. (Källa: egen bearbetning av KOM 1999/2000)

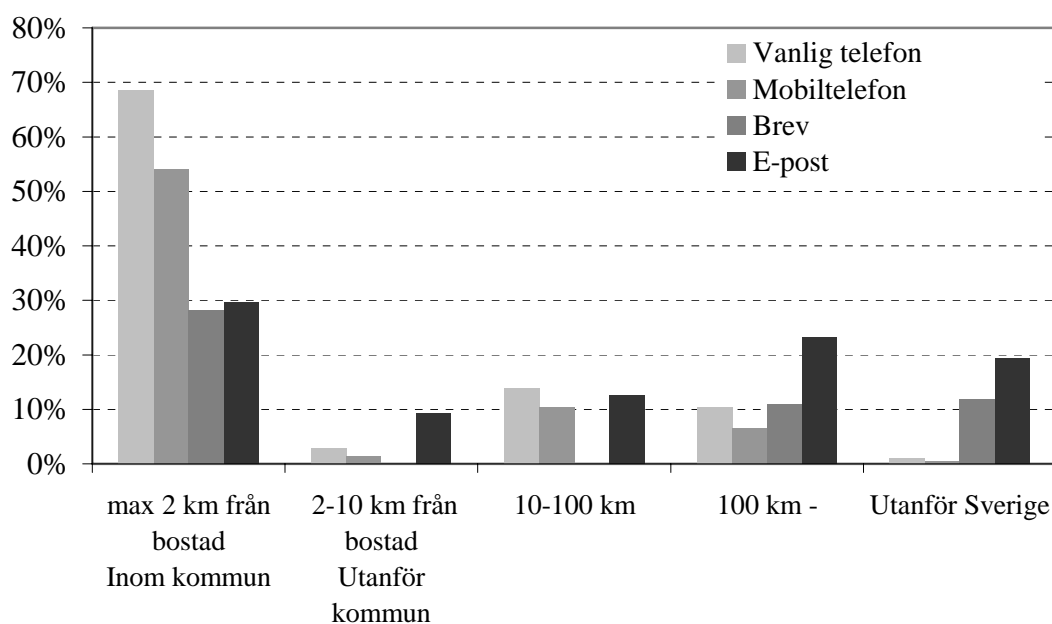
Det genomsnittliga kontaktavståndet för olika typer av virtuella och fysiska kommunikationssätt skiljer sig kraftigt åt. Virtuella kontakter sker över betydligt längre geografiska avstånd än vad de fysiska förflyttningarna gör. E-post är det enda datorbaserade kommunikationssätt som kan urskiljas i KOM. Tillsammans med mobiltelefon och fast telefon ger detta en bild av den rörlighetens virtuella geografiska utsträckning bland ungdomar i Sverige. Av de virtuella kommunikationssätten är kontakter via e-post de mest geografiskt vidsträckta. Det genomsnittliga avståndet för e-post är 200 kilometer. Datorns utvidgade virtuella räckvidd tycks således, i högre grad än traditionella virtuella kommunikationssätt, nyttjas för kommunikation över stora geografiska avstånd (se figur 7.2). Men datorn kan användas till en rad andra sätt att kommunicera, något jag återkommer till i den fortsatta analysen.

Figur 7.2: Genomsnittligt kontaktavstånd (kilometer per kontakt) för olika fysiska och virtuella kommunikationssätt i åldersgruppen 15-24 år. (Källa: egen bearbetning av KOM 1999/2000)

Det genomsnittliga kontaktavståndet kan vara ett missvisande mått eftersom kommunikationsmedlen ofta används för såväl lokal som geografiskt vidsträckt kommunikation. Då det totala antalet kontakter grupperas efter kilometer från bostaden blir bilden delvis en annan (se figur 7.3).

Figur 7.3: Kontakter med telefon, mobiltelefon, brev och e-post fördelat på avstånd (i kilometer) från bostaden, i åldersgruppen 15-24 år. (Källa: egen bearbetning av KOM 1999/2000)

Majoriteten av ungdomars kontakter med mobiltelefon och vanlig fast telefon är helt lokala (inom kommunen/ max 2 kilometer från bostaden) och också en stor andel av alla e-post kontakter sker inom kommunen. E-post används för kontakt på alla geografiska nivåer och ungefär en femtedel sträcker sig utanför Sveriges gränser. Vanlig telefon och mobiltelefon används i mycket liten omfattning till kontakter utanför Sverige.

För att nå en djupare förståelse för internetanvändningens sociala och geografiska konsekvenser vänder vi fortsättningsvis i kapitlet blicken mot de intensivstuderade ungdomarna och hur den nya tekniken används som ett socialt kommunikationsmedel i deras vardag. Används internet till att virtuellt etablera nya sociala relationer eller till att bevara och förstärka kontakten med de människor man redan känner? Den fortsatta analysen baseras på intensivstudiens tidsdagböcker och intervjuer.¹

¹Analysen av kontakternas utsträckning i rummet baseras helt och hållet på intervjuer med ungdomarna. Idealiskt vore att ungdomarna i dagboken hade definierat varje kontakt de tar under en dag i termer av typ av relation och avstånd. Min bedömning var att detta blev för komplicerat för ungdomarna att hantera i dagboken. Intervjuundersökningen förmedlar en grövre och mer uppskattad bedömning. Den har fördelen att inte begränsas till hur man gör under en enskild vecka.

7.2 Datoranvändningens sociala och geografiska kontaktmönster - vem kommunicerar man med och hur långt bort?

Datorn används till att upprätthålla kontakt med människor långt bort

Många ungdomar använder internet till att bevara och upprätthålla kontakt med personer som vistas långt bort på andra platser. Detta framgick redan vid det första undersökningstillfället när ungdomarna gick på gymnasiet (Thulin 2002). Sedan ungdomarna slutat gymnasiet har deras nätverk av personliga kontakter förändrats, både socialt och geografiskt. Hälften av ungdomarna (20 personer, varav 14 kvinnor och 6 män) har efter gymnasiet vistats utomlands längre perioder.² De har t.ex. flyttat till England, Spanien, Frankrike, Irland, Norge, Holland för att studera eller för att arbeta. Några har, ofta efter en period av arbete (i Sverige eller i Norge) för att spara ihop pengar, gjort längre resor till olika platser, t.ex. Indien eller Australien. Fem ungdomar befann sig vid det andra undersökningstillfället fortfarande utomlands. Tre var bosatta på andra orter i Sverige. Några ungdomar planerade längre utlandsvistelse inom den kommande halvårsperioden.

Egna och kompisars resor, dvs. en ökad fysisk rörlighet, medför temporärt att ungdomarnas sociala kontaktnät tänjs ut i rummet. Resorna skapar samtidigt ett nytt behov av enkel, snabb och billig virtuell långväga kommunikation. Framför allt använder ungdomarna e-post, men i mindre omfattning även instant messenger och mobiltelefonens SMS, för att hålla kontakt med sina vänner, familjemedlemmar och bekanta i andra länder och på andra orter i Sverige.

En klar majoritet av ungdomarna i urvalet, hela 31 av 37, använder internet för icke-lokal kommunikation (vilket här avser kontakter med personer som befinner sig utanför Göteborg). Av dessa har 27 ungdomar kontakt med någon eller flera personer i andra länder. Samtliga ungdomar som själva har gjort längre utlandsresor har någon sådan långväga kontakt. Det är mindre vanligt bland dem som inte själva har rest. Samtliga ungdomar som har varit eller är utomlands använder under sin utlandsvistelse e-post för att upprätthålla kontakt med familj, vänner och bekanta hemma i Sverige och Göteborg.

Många berättar hur de samtidigt har kompisar som reser eller bor i andra länder. E-post används ofta som det enda sättet att hålla kontakt med de vänner, bekanta och före detta klasskompisar som nu är utspridda på olika platser i världen.

“När jag var i Spanien hade jag veckolig kontakt med alla i familjen och även annan släkt... och alla mina vänner överhuvudtaget, hälften av dem bodde i Australien” (13:2002)

---

² Dessa 20 ungdomar har varit utomlands minst 2 månader (längst 15 månader), ofta för studier eller jobb, ibland enbart för resa. Till längre utlandsvistelser räknas inte 1-2 veckors semesterresor.

“Jag vill hålla kontakten med dom där hemma. Det är viktigt att hålla kontakten med alla, även om man är i olika länder” (32:2002)

E-post är således det klart mest vanliga sättet att kommunicera över långa avstånd, men det förekommer även att man med hjälp av ICQ chattar med kompisar utomlands, så som denna unga kvinna berättar:

“När jag var i USA kommunicerade jag med min bror [via ICQ] som oftast var inne [på internet] och två, tre kompisar. Någon gång hände det att hon som reste jorden runt var inne, någon gång att någon av dem i Spanien var inne och någon gång att någon här hemma var inne... Jag tycker det är jättebra, man får snabbare svar och pratar mer live” (43:2002)

De flesta ungdomar var vid det andra undersökningstillfället tillbaka i Göteborg igen. Många hade under sin utlandsvistelse lärt känna nya människor, både från Sverige och från andra länder. Väl tillbaka i Göteborg används e-post för att försöka bibehålla kontakten med de nya människor man lärt känna.

“Jag kollar min hotmail mer. Man har lärt känna människor som bor runt hela världen. Det blir ett sätt att hålla kontakt” (30:2002)

“Kompisar som bor i Uppsala, Lund, en i Tyskland och en i USA och en av mina närmsta vänner som flyttat till Paris och en kompis i Norge... Dom i Tyskland, USA, Lund och Uppsala är kompisar jag träffade när jag pluggade i Spanien” (13:2002)

Kommunikationen med nya bekanta i andra länder sköts i de flesta fall uteslutande med hjälp av e-post och tekniken har här en tydlig kontaktbevarande funktion.

“Jag hade inte haft kontakt med dem som bor i Tyskland och USA [utan möjligheten att skicka e-post]... Det ger mig möjlighet att hålla kontakt med folk som jag inte hade haft kontakt med annars” (13:2002)

“En hel del hade jag nog inte haft kontakt med. Det är nog lättare att upprätthålla kontakt med mail” (32:2002)

Ett dominerande intryck är dock att denna kommunikation, någon månad efter hemkomst, snabbt avtar eller upphör helt.

“Från Australien har jag inte kontakt med någon nu. Jag hade det precis när jag kom hem, men sedan... jag tyckte inte det var så stor poäng så jag släppte det” (35:2002)

Vid det första undersökningstillfället förekom liknande exempel på hur e-post användes för att hålla kontakt med personer man lärt känna under resor i andra länder (se Thulin 2002). Vid andra undersökningstillfället, två år senare, är dessa kontakter i samtliga fall brutna. Detta resultat antyder att kontakter som enbart baseras på e-post, utan utsikt att man inom överskådlig tid träffas igen, med tiden blir meningslös och upphör. Möjligheten finns dock att enkelt (via e-post) återuppta kontakten igen om en ny resa planeras, något som flera ungdomar påpekar.

Man kan således konstatera att många ungdomar, oberoende av tidigare intresse för eller användning av datorer, använder e-post för långväga, avståndsöverbyggande kommunikation. Man kan även se hur den långväga virtuella kommunikationen snabbt avtar och upphör då behovet försvinner. Väl tillbaka i Göteborg igen övergår man snabbt till andra sätt att kommunicera (som telefon eller SMS).

“Jag har aldrig mailat så mycket i hela mitt liv, nu har det avtagit igen... Många kom hem i samma veva, sen dess har jag inte mailat så mycket. Jag mailar inte så mycket annars privat, inte om jag inte är utomlands eller om någon kompis är utomlands. Jag mailar inte med folk som bor här” (29:2002)

E-post används således primärt för att bevara och upprätthålla (om än tillfälligt) kontakt med personer som är riktigt långt bort. Då ungdomarna blivit mer geografiskt rörliga har även behovet av denna typ av kommunikation ökat. Internet ser ut att vara det perfekta komplementet till ökande långväga rörlighet, ett sätt att bibehålla sitt sociala kontaktnät då det sprids ut geografiskt och när man inte längre har möjlighet att (enkelt) kommunicera på andra sätt.

Få ungdomar använder internet till att virtuellt etablera nya relationer

Det finns många sätt att med hjälp av internet komma i kontakt med människor man inte känner och aldrig har träffat, t.ex. genom olika former av webchatt, ämnesorienterade nyhets- och diskussionsgrupper, instant messengers, mm. Såväl debatten i media som forskningen om "livet på nätet" har ofta fokuserats kring renodlade onlinerelationer av detta slag, dvs. virtuell kommunikation mellan individer som aldrig träffats ansikte mot ansikte. Ibland beskrivs hur ungdomar utnyttjar anonymiteten på internet till att dikta upp och experimentera med falska identiteter (Valentine & Holloway 2002). Internet beskrivs även som en ny möjlighet för människor att nå ut i världen och förenas kring gemensamma intressen och erfarenheter oberoende av plats, kön, ålder, klass, utseende och kultur (se diskussion i avsnitt 2.2)

Hur vanligt förekommande är det då att ungdomar använder internet till att knyta nya kontakter? Intervjuundersökningen visar att de flesta ungdomar

har erfarenhet av att chatta med "främlingar" på nätet (se Thulin 2002). Ungefär hälften har under någon period ägnat sig åt detta. Framför allt har man då besökt svenska webchatt-grupper och chattat med andra svenskar, men det förekommer även att man chattat med personer i andra länder. Intervjuundersökningen visar emellertid också att denna form av chatting, dvs. anonym chatt mellan personer som aldrig har träffats i verkligheten, för de flesta tillhör en svunnen tid. Chatting är en aktivitet som i hög grad förknippas med högstadietiden och uppfattas nu när man är lite äldre som barnslig och meningslös.

"Ja det var det klassiska i åttan. Alla gick till biblioteket och det var ett jävla ståhej runt det där. Men det är en svunnen tid. Jag har tröttnat på det. Jag orkar inte lägga ner energi på sånt längre" (39:2000)

"På högstadiet chattade jag jättemycket. Jag tyckte det var nytt och fräckt. Nu gör jag det aldrig. Jag tycker inte det är kul" (26:2000)

Webchatt anses vid båda undersökningstillfällena vara en ointressant form av kommunikation av de allra flesta och är en marginell aktivitet i gruppen som helhet. År 2002 är det bara ett par ungdomar som vid enstaka tillfällen besöker olika webchatt-grupper. En ung kvinna berättar t.ex. att hon besökt Aftonbladets chatt när hon var utomlands, för att kunna kommunicera med andra svenskar.

"Det är ett smidigt sätt att kommunicera med folk i Sverige när man är utomlands... Jag har gjort det några gånger när jag varit ute... Man sitter på internetkafé, har betalt för en timma och skrivit sina mail, då går man in och dödar tid" (35:2002)

Vid det första undersökningstillfället framgick samtidigt att användningen av s.k. instant messenger (i detta fall ICQ) var mycket populär. Att chatta på ICQ uppfattades som mer meningsfullt eftersom man då kommunicerade med "kompisarna", dvs. personer man känner i verkliga livet (klasskompisar, vänner och bekanta).

"Man får inte använda ordet chatt om ICQ. Det låter oseriöst. Istället pratar man eller skriver till dom man känner" (19:2000)

Således, trots de stora möjligheter internet ger att knyta nya kontakter med främmande människor världen över, är det i realiteten få ungdomar som ägnar sig åt detta. Kommunikation med "riktiga" vänner, klasskompisar och redan bekanta lockar betydligt mer än kontakt med människor som man aldrig har träffat. Kommunikation med okända blir med tiden tråkig och meningslös, tycker de flesta.

Det finns emellertid undantag, som utgör intressanta exempel på hur ungdomar som aldrig träffas ansikte mot ansikte, regelbundet möts på internet. Fem ungdomar berättar hur de kontinuerligt använder nätet för att kommunicera med personer i Sverige och andra delar av världen som man aldrig mött i verkligheten. Till skillnad från den högstadiechatt som de flesta ungdomar någon gång har provat på är denna kommunikation snävt intresseorienterad. Man möts kring specifika fritidsintressen, som film, musik, programmering, sport och spel online. Dessa ungdomar använder inte vanlig webchatt utan kommunicerar istället via ämnesorienterade s.k. IRC-kanaler (som liknar om instant messenger), nyhets- eller diskussionsgrupper (e-postlistor) och genom att skicka e-post till innehavare av hemsidor.

Ett illustrerande exempel är en av de unga män i min undersökning som använder dator allra mest. Han berättar att han har nästintill daglig kontakt med ett tiotal personer som han mött på internet men aldrig träffat i verkliga livet. Han är mycket datorintresserad och använder sina nätkontakter till att bl.a. diskutera "open source" och "free software" som är de områden som intresserar honom mest. Dessutom berättar han att det sociala nätverk han utvecklat på nätet är nödvändigt för att han ska få tillgång till de filmer, program, skivor, mm. som han laddar ned från internet.

"Jag chattar på IRC, ett nätverk med kanaler, ingen webchatt, det är uteslutande det jag använder... Det ämnet som kanalen är i, open source och free software, är något jag blivit engagerad i tack vare internet... Det bygger mycket på sociala kontakter, t.ex. att få tag på en film samma dag som den kommer. Har jag inget bättre för mig kan det vara i flera timmar, mycket dötid, något man drar in på om man t.ex. ska plugga till en tenta" (25:2002)

En annan ung man berättar hur han brukar delta i diskussionsforum som handlar om politik och samhällsfrågor, medan en ung kvinna berättar att hon är medlem i en webcommunity för personer som är intresserade av folkmusik.

"Jag går in på olika forumsidor där man kan debattera... politik och samhälle... det blir väl när man har tid, någon gång i veckan kanske... på dom sidorna är det mer som inlägg [som görs via e-post], det blir någon slags dialog, man kommenterar varandras inlägg" (42:2002)

"Jag har folkmusikkontakter, träffar andra i diskussionsgrupper om folkmusik... trevligt när man har samma intresse" (19:2002)

Den till en början helt intresseorienterade kommunikationen leder ibland vidare till att man också pratar om andra, mer privata ämnen och nät-kontakterna fyller således även en social funktion för ungdomarna. Man

diskuterar ungefär samma saker som med vanliga kompisar, undantaget det riktigt vardagsnära.

Denna intresseorienterade (och renodlat virtuella) form av mellanmännsliga kontakter utgör dock, som sagt, en marginell del av den samlade datorbaserade kommunikationen i de intensivstuderade ungdomarnas vardag. Samtidigt värderas den högt av de ungdomar som använder internet till detta ändamål. Det är även ett användningsområde som ungdomarna över tid bibehåller. De använder internet på liknande sätt vid båda undersökningstillfällena, trots att man i vissa fall har bytt intresse (t.ex. från musik till samhällsfrågor).

Privata relationer som helt och hållet etableras via internet är dock kortvariga. Ingen av ungdomarna har kontakt med en och samma person sedan det första undersökningstillfället. De flesta kontakter är dessutom mycket kortvariga, man kommunicerar med varandra vid ett eller ett par tillfällen. Den längsta kontakten med en och samma person varade i drygt ett år. Att personer försvinner och nya tillkommer är således en del av internetanvändningen. Flyktigheten ses som helt naturligt och är inget man uttrycker bekymmer för.

“Det händer med jämna mellanrum att kontakter byts ut, gamla försvinner och nya kommer [Hur känns det att tappa kontakten?] Det är inte hela världen” (19:2002)

Datorn används även för lokal kommunikation

Samtidigt som internet är effektivt för kommunikation över stora geografiska avstånd används nätet även för lokal kommunikation, kompisar emellan. Knappt hälften av ungdomarna, använder sig (hösten 2002) av instant messenger. Vid båda undersökningstillfällena framgår att instant messenger nästan enbart används för att kommunicera med kompisar man redan känner (nära vänner, f.d. klasskompisar, bekanta, personer man träffat på en fest, mm.). Merparten av kommunikationen sker mellan personer som bor i närheten av varandra. Man kommunicerar alltså med kompisar i Göteborg och personer som man regelbundet träffar, inte sällan dagligen. Kommunikation via instant messenger är dessutom sällan den primära aktiviteten vid datorn. Det är något man gör parallellt med andra aktiviteter på nätet, som att söka information eller ladda hem musik eller när man också använder datorn lokalt (offline). Det gör datoranvändningen roligare, mer social och bidrar med stor sannolikhet till att den sammanlagda tiden vid datorn växer.

Vid det första undersökningstillfället var instant messenger ett för ungdomarna ganska nytt kommunikationssätt. Många tyckte det var roligt att prova och man kopplade ibland upp sig på vinst och förlust för att se om någon man kände också var uppkopplad. Det hände att man ”träffade på” varandra i samband med att man t.ex. sökte information till skolarbeten, som var en vanligt förekommande aktivitet vid denna tidpunkt. En intressant

fråga som uppstod var om ICQ, på samma sätt som webchatt, senare i livet skulle komma att förknippas med en svunnen (gymnasie-) tid, eller om det skulle leva kvar, kanske utvecklas och förstärkas, som ett nytt naturligt kommunikationssätt i ungdomarnas vardag. När jag träffar ungdomarna två år senare är bilden splittrad. Å ena sidan är det totalt färre personer som använder sig av instant messenger och många har slutat av ungefär samma skäl som man en gång upphörde med webchatt. Man har tröttnat, växt ifrån det, osv. Men man kan också se att de personer som slutat använda instant messenger är personer som överlag spenderar lite tid vid datorn. Mängden tid som ägnas åt datoranvändning verkar vara helt centralt för huruvida messenger upplevs som ett bra kommunikationssätt eller inte.

“Jag tror inte jag skulle använda det [ICQ] idag. Jag är inte uppe så länge. Dom som jag pratade med använder det inte så mycket heller. Jag tror inte att det är så populärt längre... Det känns som att man är lite för gammal för sånt” (34:2002)

Å andra sidan är det tydligt att de ungdomar som använder messenger vid andra undersökningstillfället gör det betydligt mer i jämförelse med två år tidigare. En förklaring till denna ökning är att fler ungdomar nu har fast uppkoppling, vilket skapar helt nya förutsättningar för virtuell interaktion av detta slag. De ungdomar som vid andra undersökningstillfället använder instant messenger är främst personer med fast uppkoppling som dagligen ägnar mycket tid framför datorskärmen (på fritiden eller i arbetet). För dem är instant messenger ett mycket effektivt sätt att kommunicera. Ofta har man ett socialt nätverk av vänner och bekanta som också ägnar mycket tid vid datorn. Man är helt enkelt långa perioder tillgänglig och nåbar via datorn. Det finns flera intressanta exempel på att ungdomarna med hjälp av instant messenger umgås med varandra via internet.

“Jag använder ICQ för att hålla kontakt med polare... ICQ är nästan alltid igång, man stänger av det lite då och då när man inte orkar. Det är nästan alltid någon där, alla polarna har ju bredband nu... man sitter ju och snackar och skickar över plattor till varandra. Det är ju rätt trevligt ändå [Kan man säga att ni umgås över nätet?] Ja, hur sorgligt det än låter så får man väl säga det” (8:2002)

En central del av detta sätt att kommunicera är att man parallellt kan ägna sig åt andra aktiviteter på nätet. Messengern upptar inte hela ens koncentration (som t.ex. telefonen gör).

“Med ICQ kan man göra flera saker samtidigt. Om man ringer måste man lägga ner det man håller på med, t.ex. ett arbete. När man pratar i telefonen kan man bara prata i telefon. På ICQ kan man t.ex. skriva ett arbete samtidigt, få något gjort samtidigt” (6:2002)

Kommunikationen cirkulerar ibland kring sådant man gör med dator eller på internet, men kan även handla om helt andra ämnen, t.ex. vad man ska göra i helgen, man skojar och skämtar med varandra, osv. Att chatta utgör även en form av tidsfördriv, något man gör medan man t.ex. väntar på att en låt laddas ned.

“Det är mer ett tidsfördriv än något annat. Givetvis är det ju kul att ha kontakt med kompisarna... man blir ju beroende av det... som att ta en fika, ibland skojar man och ibland är det allvarligt, allt från att idiota sig till seriösa diskussioner” (17:2002)

När internet var nytt och spännande använde ungdomarna även e-post för lokal kommunikation, man skrev brev och korta hälsningar till alla man kände (se Thulin 2002). Denna användning har nu upphört. E-post används knappast alls till att skriva personliga brev lokalt, men man använder det däremot för att skicka t.ex. textdokument vid grupparbete och mp3-filer. För kommunikation med kompisar lokalt används hellre telefon. Dessutom har andra textbaserade kommunikationssätt, som instant messenger och SMS, i viss mån kommit att ersätta användningen av e-post för lokal kommunikation. Instant messenger är en mer praktisk och snabb kommunikationsform för personer som ägnar mycket tid vid datorn. Personer som inte gör det använder SMS istället.

“Jag svarar inte på e-mail. Jag tycker det är alldeles för bökitigt med e-mail, med all reklam och sånt. Chatt är mer aktivt. Man kan inte föra någon diskussion med mail” (25:2002)

Så, trots stora möjligheter att komma i kontakt med människor världen över är det alltså mer populärt att chatta med människor man redan känner, som befinner sig lokalt och som man kanske träffar dagligen. Kommunikation med okända blir med tiden tråkig och meningslös, tycker de flesta, men det finns alltså samtidigt intressanta undantag när människor med gemensamma specialintressen träffas virtuellt.

SMS - en tredje populär textbaserad kommunikationsform

Parallellt med spridningen av internet har mobiltelefonen blivit ett än mer utbrett kommunikationsmedel i befolkningen, inte minst bland ungdomar. Ungdomarna i intensivstudien använder nästan uteslutande mobilen för kontakt med vänner och familj, och merparten av kommunikationen är lokal. Man kommunicerar mest med personer som man regelbundet träffar ansikte mot ansikte.

Mobilen, både samtal och SMS, används främst för koordinering av möten i tid och rum. SMS fyller dessutom en annan, helt och hållet social funktion. Hälften av mobilanvändarna använder SMS för att skicka små hälsningar till kompisar där man berättar vad man gör, om något roligt har hänt, att man

tycker om någon, bara för att höra av sig, för att visa att man har varandra i tankarna, för att skoja med varandra, mm.

”Jag skojar mest när jag skickar SMS. Det är korta meddelanden, typ - lycka till på provet. Det är inget som egentligen spelar någon roll” (35:2000)

”Om man inte har något att göra kan man skicka lite SMS. Det är lite utfyllnad, på bussen eller något. Det är mest på skämt, inget man kan ringa om på samma sätt. Man kan skicka smileys” (32:2000)

SMS skickas främst till kompisar lokalt, men det finns även exempel på att man skickar meddelanden till kompisar i andra länder.

”Bara korta meddelanden till kompisar i olika länder, bara för att höra av mig, som en hälsning” (9:2002)

Det är i första hand frekventa användare av mobiltelefon, de som alltid bär sin telefon med sig, som har utvecklat denna användning av SMS för att upprätthålla regelbunden social kontakt med kompisar. Jämte användningen av e-post och messenger utgör således SMS en tredje textbaserad kommunikationsform som på kort tid blivit populär i ungdomarnas vardag.

*

Sammanfattningsvis, intervjuundersökningen visar att många ungdomar använder internet för geografiskt vidsträckt mellanmänniskliga interaktion. E-post används framför allt för kontakt med personer i andra länder eller orter i Sverige. Merparten av denna långväga kommunikation sker i syfte att upprätthålla relationer där man träffats tidigare ”i verkliga” livet. Få personer i urvalet, utnyttjar internet till att virtuellt etablera nya relationer, med människor man aldrig träffat. Renodlat virtuella relationer är i regel kortvariga.

Trots stora möjligheter att via internet etablera nya kontakter med människor världen över, är det mer populärt att chatta med människor man redan känner, som befinner sig lokalt och som man träffar mer eller mindre dagligen. Kommunikation med okända blir med tiden tråkig och meningslös, tycker de flesta, men det finns samtidigt intressanta undantag.

Gör internetanvändningen att ungdomarnas kontaktnät blir mer geografiskt utsträckt? Studien visar att internet uppmuntrar till mer kommunikation över stora avstånd än vad som annars hade varit möjligt. Detta beror dock inte i första hand på att man via internet etablerar nya kontakter världen över utan snarare på att internet är ett effektivt sätt att bevara kontakter över långa avstånd. Internet ser ut att vara det perfekta komplementet till en ökande

fysisk rörlighet, som möjligen förstärker eller underlättar (men knappast i sig orsakar) en sådan trend.

7.3 Ökar virtuell social kommunikation på bekostnad av reella möten, telefonkontakt och brevskrivande?

Internet och traditionella kommunikationssätt

En förståelse för hur nya sätt att kommunicera påverkar ungdomarnas kommunikationsmönster (socialt och geografiskt) kräver att man även riktar uppmärksamheten mot traditionella kommunikationssätt. Den centrala frågan är om nya virtuella kommunikationssätt, som e-post, instant messenger och mobiltelefon, ersätter, kompletterar eller kanske t.o.m. stimulerar traditionella former för social kommunikation, som att träffas ansikte mot ansikte, ringa till varandra eller skriva brev. Som underlag för att diskutera denna fråga använder jag både tidsdagböcker och intervjuer.

Av dagboksundersökningen framgår i vilken omfattning (i tid och frekvens³) olika virtuella kommunikationssätt används för kontakt med vänner, familj och bekanta samt personer man mött på internet, under respektive dagboksvecka 2000 och 2002. Det har skett en del intressanta förändringar mellan de båda undersökningstillfällena. Användningen av nya virtuella kommunikationssätt, framför allt e-post, instant messenger och mobiltelefon (både samtal och SMS) ökar i de intensivstuderade ungdomarnas vardag. Samtidigt minskar användningen av fast telefon. Detta framgår av tabell 7.1. Vanliga brev används knappast alls, varken vid det första eller andra undersökningstillfället.

Tabell 7.1: Användning av IKT för social kommunikation per person och dygn, 2000 och 2002.

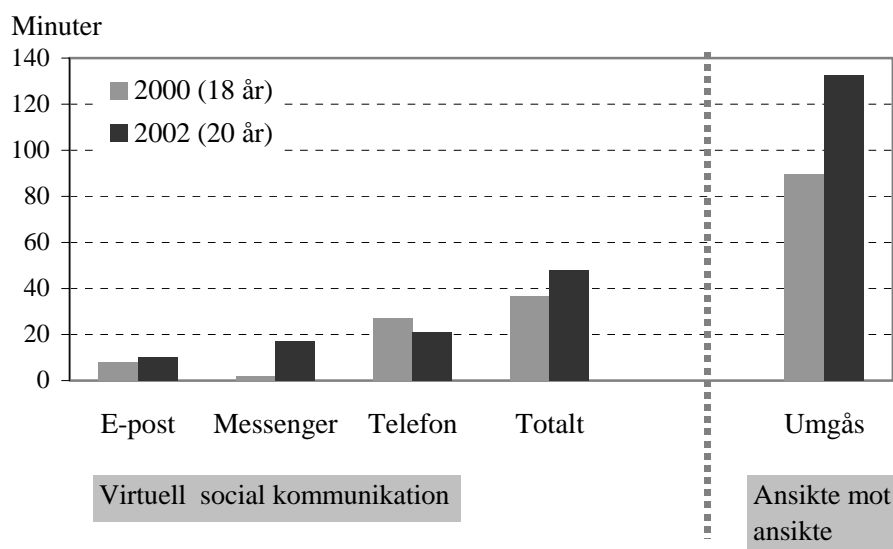
Kommunikationssätt	Minuter / dygn		Kontakter / dygn	
	2000	2002	2000	2002
E-post	8	10	0,3	0,5
Messenger (mm.)	2	17	0,3	0,4
Telefon	27	21	3,3	4,1
Mobiltelefon	..	..	1,4	2,4
Fast telefon	27	21	1,9	1,7
Totalt	37	48	3,9	5,0

(Källa: dagboksundersökning 2000 och 2002)

³ Med tid för e-post avses all tid som går åt för att skriva, läsa, skicka eller ta emot e-breven. Tid för instant messenger inkluderar även väntetider mellan svar, som ibland kan vara ganska långa. Tidsangivelsen bygger på ungdomarnas rapportering av kommunikativ tid vid datorn. E-post och messenger kontakter visar antalet tillfällen man använder det ena eller det andra kommunikationssättet (det avslöjar inte hur många mail man skickar eller tar emot per tillfälle).

En viktig iakttagelse är att nya virtuella kommunikationssätt ökar betydligt mer (i både tid och frekvens) än vad telefonanvändningen minskar. Således ökar den totala mängden virtuell social kommunikation i ungdomarnas vardag. Dagboksundersökningen visar således att dessa nya virtuella kommunikationssätt kompletterar, läggs ovanpå, redan existerande kommunikationssätt. Det hindrar inte att de i viss mån även ersätter dem.

Dagboksundersökningen visar dessutom att reella möten, dvs. umgänge ansikte mot ansikte, ökar i ungdomarnas vardag. Vid det andra undersökningstillfället ägnas totalt mer tid till olika umgängesaktiviteter som t.ex. att träffas på ett kafé eller hemma hos en vän, att gå på fest eller ut på krogen tillsammans (se figur 7.4). Dessutom ägnas (oberoende av aktivitet) totalt mer tid tillsammans med andra människor, både i och utanför hemmet. Den tid som tillbringas ensam minskar således (se tabell 1, bilaga B).

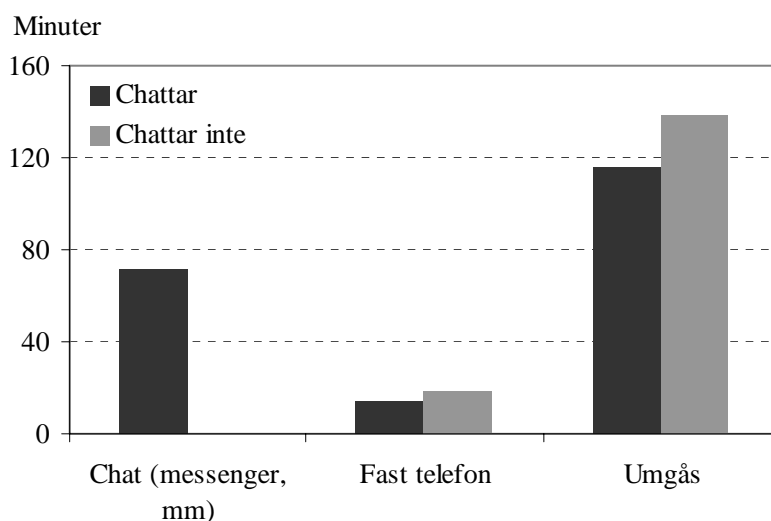
Figur 7.4: Användning av virtuella kommunikationssätt för social kommunikation, samt umgänge ansikte mot ansikte, per person och dygn. (Källa: dagboksundersökning 2000 och 2002)

Således ökar både virtuell och reell social kommunikation i ungdomarnas vardag. Detta gäller oavsett om man ser till tidsanvändning (figur 7.4) eller antal kontakter per dygn (se figur 1, bilaga B). Resultaten från dagboksundersökningen pekar på att nya virtuella kommunikationsmedel inte ger upphov till social isolering, eller reducerar vanligt umgänge mellan människor. Snarare är det vardagens icke-kommunikativa aktiviteter som blir lidande av en ökad internetanvändning.

Slutsatserna följer dock av ett något förenklat och generaliserande sätt att mäta och tolka förändring över tid. Bland annat kan man se att variationerna inom gruppen är mycket stora, både vad gäller fysisk och virtuell social kommunikation.

Då man inom den internationella forskningen utmålar internet som ett potentiellt hot mot reella mellanmännsliga möten är det framför allt olika former av chatting som åsyftas. Det är därför intressant att studera ungdomarnas användning av chatt lite närmare.

En tredjedel av ungdomarna ägnar sig under dagboksveckan åt chatting (oftast via instant messenger). Vid en jämförelse mellan de ungdomar som under dagboksveckan ägnar sig åt chatting och de som inte gör det framträder intressanta skillnader (se figur 7.5). "Chattarna" tillbringar under dagboksveckan i genomsnitt 4 minuter mindre i telefon och drygt 20 minuter mindre till att umgås med familj och vänner ansikte mot ansikte. Dessutom nyttjar chattarna sin mobiltelefon endast hälften så ofta som dem som inte chattar och använder SMS i helt marginell omfattning (framgår inte av figur 7.5). Ser man till de ungdomar som ägnar riktigt mycket tid åt chatt (över 45 minuter per vecka) blir dessa skillnader ännu tydligare.

Figur 7.5: Social kommunikation via chatt, fast telefon och reellt umgänge per person och dygn bland ungdomar som chattar och inte chattar. (Källa: dagboksundersökning 2002)

Som socialt kommunikationsmedel är e-post helt olikt instant messenger, bland annat på grund av att e-post inte kräver längre uppkopplade stunder vid datorn. Den är dessutom asynkron, den kräver inte samordning i tid av de personer som kommunicerar med varandra. Då man relaterar användningen av e-post till andra kommunikationssätt är mönstret snarare det omvända (mot vad som gäller för chatting). Totalt använder tre fjärdedelar av ungdomarna e-post under dagboksveckan. De ungdomar som använder e-post mest (tio minuter eller mer per dygn) tillbringar också mest tid till att tala i telefon och att umgås ansikte mot ansikte (se tabell 2, bilaga B).

Med stöd av både dagboksundersökning och intervjuundersökning kan man således se hur olika kommunikationsprofiler framträder. Chattare ägnar sig i något mindre omfattning än andra ungdomar åt att kommunicera med

vänner och bekanta på andra sätt. Höganvändare av e-post nyttjar tvärtom traditionella kommunikationssätt i högre grad än andra ungdomar. Detta kan tolkas som att chatting ersätter medan att e-post stimulerar telefonkontakt och möten ansikte mot ansikte. Men, det kan också betyda att chatting i högre grad anammas av personer som är socialt inåtriktade och att behovet av e-post är större för ungdomar som är socialt utåtriktade.

Relationen mellan internet, telefonkontakt och brevskrivande

Relationen mellan nya och traditionella kommunikationssätt behandlas även i intervjuundersökningen. Av intervjuer med ungdomarna framgår, inte oväntat, att användningen av e-post ersätter traditionellt brevskrivande. E-post är ett enklare, billigare och framför allt snabbare sätt att kommunicera. Vanliga brev är sällsynta vid båda undersökningstillfällena, men beskrivs samtidigt som mer personliga och något man tror kommer att leva kvar i någon mån. Ett dominerande intryck är dock att det traditionella brevskrivandet har minskat, och i många ungdomars vardag helt försvunnit, till följd av e-post.

Att e-post ersätter vanliga brev är egentligen det enda exemplet där datorn tydligt ersätter ett traditionellt socialt kommunikationssätt. När det gäller datoranvändningens relation till telefonkontakt och möten ansikte mot ansikte är bilden något mer splittrad. För kontakter med vänner och familj utomlands utgör e-post i huvudsak ett komplement till telefonkontakt. Detta framgick redan 2000 (se Thulin 2002) och detta intryck består även 2002 då utlandskontakterna ökar drastiskt. Till utlandet ringer man överhuvudtaget sällan (bara till familjemedlemmar och till mycket nära vänner). I dessa fall kan behovet av att tala med varandra i telefon inte ersättas av e-post. Man ringer till familj och vänner i den mån man har råd. E-post används för att hålla tätare kontakt mellan telefonsamtalen.

E-post verkar dessutom medföra att man kan hålla kontakt med totalt fler personer än vad som annars hade varit möjligt. När man upplever att det är för dyrt att ringa till en kompis i ett annat land, eller när det är för besvärligt (t.ex. för att man själv eller kompiserna är på resande fot) är det samtidigt mycket enkelt och billigt att skicka e-post. Ingen av ungdomarna har heller upplevt brist på internetkaféer (eller andra försvårade omständigheter för kommunikation) vid sina utlandsvistelser.

”Några var i Australien så det hade inte gått [att kommunicera på annat sätt]. De hade ingen fast adress. Jag ringde inte, det var för dyrt. Vi hade inte haft någon kontakt alls om det inte hade varit för internet” (34:2002)

Vidare förekommer många exempel på att ungdomarna har e-postkontakt med personer som man aldrig har ringt till (och heller aldrig skrivit vanliga brev till). Ofta är det personer som man inte känner så väl, exempelvis f.d.

klasskompisar eller nya bekanta som man mött under sina utlandsvistelser, personer som man "helt enkelt inte bara ringer till".

Intervjuundersökningen visar att instant messenger och telefonkontakt fyller delvis olika funktioner i ungdomarnas vardag och utgör i första hand kompletterande kommunikationsformer. Man kopplar upp sig på internet av primärt andra skäl än att chatta och dessutom vet man ofta inte på förhand vilka personer man kommer att "träffa på". Telefonkontakt tas däremot alltid med en bestämd person och intention (om så för att "bara prata" med personen i fråga). Messengern ser därmed ut att i första hand tillföra en social dimension till annars osociala internetaktiviteter (som att söka information till skolarbete eller ladda ned musik från nätet) snarare än att ersätta traditionella kommunikationssätt. De flesta användare av instant messenger upplever inte att de ringer mindre till kompisar på grund av denna datorkommunikation.

"Nej det gör det inte, det är inte så mycket information egentligen, det är mest roliga grejer, vill man något så ringer man... Det är jobbigt att ha långa konversationer, typ om man ska förklara något, då ringer man istället" (18:2002)

"Nej det är bara ett tillskott. Det har ingen påverkan på hur mycket man ringer till varandra" (40:2002)

I takt med att allt fler har fått tillgång till fast uppkoppling (mellan 2000 och 2002) har emellertid användningen av instant messenger kommit att förändras i olika avseenden. Med fast uppkoppling är många ungdomar online och därmed tillgängliga via ICQ eller MSN under betydligt längre tidsperioder. De mest intensiva användarna av instant messenger umgås med sina kompisar via Internet. Kommunikationen tycks inte längre vara särskilt oplanerad eller spontan. Tvärtom vet man mycket väl att man kan nå vissa personer där stora delar av dygnet. Messengern har även kommit att utveckla funktioner som man förut använt telefonen till, bland annat att bestämma tid och plats för möten. Några av de ungdomar som använder instant messenger mycket upplever att de använder telefonen i mindre omfattning.

"Jag har ofta på ICQ, stänger ofta inte av datorn när jag är hemma. Det blev en vana att använda ICQ... till att bestämma saker, sitter och slösnackar med någon, eller med flera personer ibland... man vet att vissa alltid har på ICQ, kan skicka iväg ett meddelande, t.ex. när börjar vi skolan imorgon" (6:2002)

"Ja, jag använder telefonen väldigt sällan, telefonen använder man bara i nödsituationer" (25:2002)

Messengern är dock, mer än något annat, ett helt nytt sätt för dessa ungdomar att kommunicera, som ser ut att skapa sitt eget kommunikationsbehov.

Ständig uppkoppling, ständig kontakt med varandra uppmuntrar till kommunikation som annars inte hade ägt rum. Tidigare osociala aktiviteter vid dator blir sociala. Upplevelser och beskrivningar av datoranvändning i sociala termer är betydligt mer vanligt förekommande 2002 än 2000.

”Det är mycket samtal som man aldrig hade haft annars, om man inte hade haft chatten, man har inget att säga men börjar chatta ändå” (12:2002)

”... eftersom den alltid står på och eftersom man går förbi där, nästan direkt så det är nästan som att man kommunicerar hela tiden. Det har absolut förändrats sedan man flyttade hemifrån. Det stör ju ingen att datorn står på hela tiden” (6:2002)

En intressant iakttagelse är att ungdomarna använder instant messenger, precis som man använder e-post, till att kommunicera med människor som de inte har någon annan medierad kontakt med (dvs. personer som man träffar ansikte mot ansikte men aldrig ringer till). Alternativet till datorbaserad kommunikation är i dessa fall ingen virtuell kommunikation alls.

Internet utgör således i någon mån en ny kommunikationsform där konventionerna för vem man kan tänka sig att kommunicera med ser annorlunda ut än när det gäller brev och telefon. Det verkar som att e-post och messenger tillåter mer ytliga kontakter. Ett e-brev kan man skicka till vem som helst, vem som helst får stå på ICQ-listan, men man ringer inte och skriver heller inte vanliga brev till vem som helst. Det ter sig som att användningen av instant messenger och e-post har inneburit att ungdomarna har virtuell kontakt med totalt fler personer, dvs. ett större kontaktnät, än vad man annars hade haft.

Ersätter internet möten ansikte mot ansikte?

I intervjuundersökningen behandlas även frågan om social isolering. Finns det fog för sådana farhågor? Sitter ungdomarna hemma framför sina datorer och umgås virtuellt (med varandra eller med människor man mött på nätet) istället för att träffas? Enligt intervjuundersökningen är svaret på denna fråga för de allra flesta ett enkelt och självklart nej. För majoriteten av ungdomarna gäller att de ägnar så pass lite tid vid datorn, till social kommunikation och till andra aktiviteter på nätet, att frågan inte är relevant. I intervjun diskuteras frågor om prioritering och också vad man tror att man skulle göra med ”datortiden” om datorn inte fanns. För de allra flesta är datorn inget som prioriteras framför att träffa kompisar. Snarare är det något man ägnar sig åt när det blir tid över, en stund efter skolan, medan man väntar på att maten blir klar, innan man går och lägger sig, osv.

För en mindre grupp ungdomar, främst bland de unga män med fast uppkoppling som ägnar förhållandevis mycket tid vid datorn, är svaret inte lika enkelt. De ägnar så pass mycket tid vid datorn att andra aktiviteter i

vardagen måste bli lidande (mer eller mindre medvetet måste väljas bort). Det är naturligtvis svårt att i en intervju besvara frågan om vad man istället hade gjort med sin tid om man inte suttit framför datorn. Några av ungdomarna menar att de förmodligen hade träffat kompisar mer om det inte vore för internet och endast en ung man hävdar att så bestämt är fallet. Han umgås helt enkelt med sina vänner via internet istället för att träffa dem ansikte mot ansikte.

”Ja det hade jag gjort, jag umgås nästan inte alls med familjen. [Träffar du dina kompisar?] Dom umgås jag med via datorn, så de vänner som inte har dator är borta. [Träffas ni inte alls?] Jo, fast mest på fester och så, men det är inte så mycket...jag har skalat bort alla onödiga kontakter. [Går det lika bra att umgås via dator som att träffas?] Svår fråga, det är inte lika intensivt, men man kan umgås med flera samtidigt... Det blir inga krystade situationer” (25:2002)

Hur är det med den omvända situationen? Händer det någonsin att internetanvändningen genererar nya möten? Träffar man någonsin de personer man mött på internet ansikte mot ansikte? Bland de undersökta ungdomarna kan man endast hitta ett sådant fall (se Thulin 2002). Ett dominerande intryck av intensivstudien är att virtuellt etablerade relationer förblir virtuella och att de ofta är kortvariga. Intentionen med att ta kontakt med nya människor på internet är sällan att man faktiskt vill träffa dem ansikte mot ansikte.

”Ibland har man hittat någon schyst som man träffat nästa dag också, men man träffas inte på riktigt. Jag har lite respekt för hela den grejen att träffas på internet” (35:2002).

Resultaten visar på betydelsen av att nyansera begreppet internetanvändare. Det finns stora variationer i användningen, många olika slags internetanvändare, och därmed många olika slags konsekvenser. De socialt negativa effekter som ofta diskuteras i internationell forskning är potentiellt relevanta att diskutera i relation till en liten grupp, hög eller extremanvändare. (Detta undersöks närmare i kapitel 9.)

I tabell 7.2 sammanfattas resultaten från intervjuundersökningen gällande relationen mellan nya och gamla sociala kommunikationssätt. Tabellen visar huvudtendenserna i (det intensiva) materialet. Parenteserna i tabellen visar underströmmar som ofta gäller ett litet antal personer i undersökningen.

Tabell 7.2: Relationen mellan nya och gamla sociala kommunikationssätt.

	Vanliga brev	Fast telefon	Fysisk rörlighet (ansikte mot ansikte)
E-post	Ersätter	Kompletterar	Kompletterar (stimulerar)
Chatting (inst.messenger)	..	Kompletterar (ersätter)	Kompletterar (ersätter)

(Källa: intervjuundersökning 2000 och 2002)

Det är viktigt att här se paralleller till mobiltelefonen, som utgör det andra mycket populära medlet för social kommunikation i ungdomarnas vardag. Min studie visar i korta drag att ökad tillgänglighet i samband med mobiltelefonen skapar ett ökat kommunikationsbehov och sammanlagt mer kommunikation i ungdomarnas vardag. Huruvida mobilanvändningen faktiskt uppmuntrar till fler reella möten är svårt att besvara med utgångspunkt i intervjuundersökningen. Den har dock förändrat ungdomarnas sätt att gå tillväga för att få dessa möten till stånd. Mobilens främsta funktion är att organiseras möten i tid och rum och att koordinera ett lokalt socialt nätverk. Den allmänna användningen av mobiltelefon medför att fasta mötestider och platser får mindre betydelse. Man kommer överens om att vara tillgänglig istället för exakt när och var man skall träffas. Många ungdomar upplever dock att mobiltelefonen, på grund av den ökade tillgängligheten till varandra, också leder till fler spontana och oplanerade möten (ungdomarnas användning av mobiltelefon studeras mer utförligt i Thulin 2002).

*

Sammanfattningsvis visar undersökningen att internet och mobiltelefon i första hand kompletterar traditionella sätt att kommunicera och umgås socialt. De uppmuntrar till tätare kontakter och läggs ovanpå telefonkommunikation och möten ansikte mot ansikte, så att den samlade kommunikationen i ungdomarnas vardag ökar.

Att e-post används istället för att skriva vanliga brev är det enda tydliga exemplet där datorn ersätter ett traditionellt kommunikationssätt. E-post kompletterar i första hand användningen av telefon för kontakt med människor långt borta. Ett dominerande intryck är att chatting (via instant messenger) inte ersätter utan kompletterar telefonsamtal och riktiga möten och snarare tillför en social dimension till annars osociala aktiviteter.

Konventioner för vem och vem man inte kommunicerar med ser annorlunda ut på nätet än för telefon och brevskrivande. På nätet kommunicerar man med personer som man känner "på riktigt" men som man inte har någon annan medierad kontakt med. Detta innebär att ungdomarna har virtuell kontakt med sammanlagt fler människor.

Den ökade tillgänglighet till människor på andra platser som e-post, instant messenger och mobiltelefon medför, ser ut att i någon mån skapa nya (eller realisera latent) kommunikationsbehov i ungdomarnas vardag. Nya kommunikationssätt fyller behov som de traditionella inte förmår göra. Detta innebär också att en större del av dygnets tjugofyra timmar ägnas åt social kommunikation med andra människor.

Det finns dock undantag från dessa dominerande intryck, som främst gäller de ungdomar i urvalet som använder dator och internet allra mest. Med stöd av både dagboksundersökningen och intervjuundersökningen kan man se hur telefonkontakt och möten ansikte mot ansikte i någon mån verkar bli lidande då datoranvändningen når stora tidsmässiga proportioner. Samtidigt är det viktigt att undvika alltför grova förenklingar av det kausala sambandet mellan datoranvändning och undanträngd tid. Denna fråga kommer därför att problematiseras ytterligare i kapitel 9.

Kapitel 8

Virtuella handlingsstrategier – ersätter IKT behovet av fysisk rörlighet?

8.1 Inledning

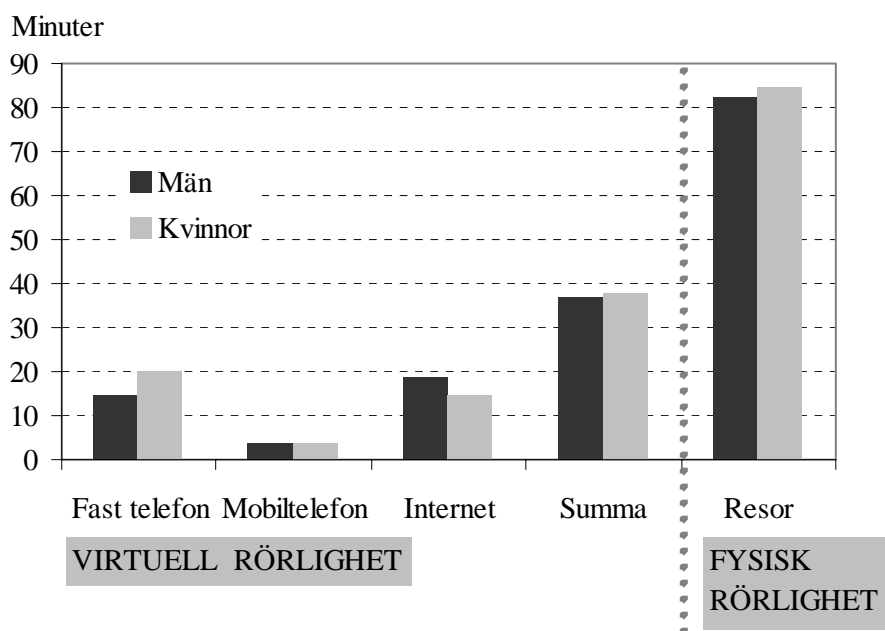
I detta kapitel behandlas studiens tredje frågeställning som berör samspelet mellan olika former av geografisk rörlighet vid genomförande av ärenden och projekt i vardagen. En dominerande hypotes har länge varit att IKT kommer att minska människors resande genom substitution. Ett systematiskt nyttjande av IKT antas kunna uppmuntra mer stationära livsstilar då virtuell rörlighet ersätter behovet av fysisk rörlighet, t.ex. när distansarbete ersätter pendling, e-handel ersätter inköpsresor, osv. Efterhand har hypotesen kombinerats med tankar om att IKT kanske snarare kompletterar resandet eller t.o.m. stimulerar till ytterligare resande (se diskussion i avsnitt 2.3).

I kapitlet studeras samspelet mellan ungdomarnas användning av fysisk och virtuell rörlighet i första hand, men även mellan olika former av virtuell rörlighet (internet - telefon) samt mellan internetanvändning och media. Utgångspunkt tas i de olika ändamål som motiverar användningen av tekniken (dvs. vardagens IKT-baserade, mediabaserade och resbaserade aktiviteter).

Med hjälp av de nationella undersökningarna och intensivstudiens tidsdagböcker studeras till att börja med ungdomars varierande rörlighet. Ser man ett samband mellan individers IKT-användning och resor? Finns en tendens till att internetanvändningen ökar på bekostnad av andra former av rörlighet? Därefter studeras ungdomarnas rörlighet i relation till olika ärenden och aktiviteter i vardagen. Var gör IKT-baserade handlingsstrategier inbrytningar bland traditionellt resbaserade (respektive media/IKT-baserade)? Kan man se tendenser över tid till att IKT-baserade handlingsstrategier ökar och att andra tillvägagångssätt minskar? Att anamma eller avvisa de IKT-baserade alternativ som internettillgången medför, beror naturligtvis på individuella avvägningar och val. Med utgångspunkt i intervjuundersökningen undersöks slutligen ungdomarnas intentioner och avsikter med att välja eller välja bort IKT-baserade alternativ i olika sammanhang, samt hur de själva bedömer att IKT-användningen påverkar aktiviteter och projekt i vardagen.

8.2 Virtuellt och fysiskt rörlighet bland ungdomar i Sverige.

Ungdomar 15-24 år i Sverige ägnar (år 2000) i genomsnitt ca. 80 minuter per dygn åt resor och fysiska förflyttningar. Knappt hälften så mycket tid, ca. 40 minuter, ägnas åt olika former av virtuell rörlighet - internet, mobiltelefon och fast telefon. Unga kvinnor talar mer i telefon och reser något mer än de unga männen som istället ägnar mer tid åt internetanvändning (se figur 8.1).

Figur 8.1: Virtuellt och fysiskt rörlighet per person och dygn bland män och kvinnor i åldersgruppen 15-24 år. (Källa: egen bearbetning av KOM 1999/2000)

Den nationella kommunikationsvaneundersökningen kan användas för att belysa förekomsten av samband mellan fysiskt resande och virtuell kommunikation i olika former (internet, telefon osv.). Det gäller t.ex. om substitution eller komplementaritet föreligger mellan ungdomarnas olika sätt att ta kontakt med omgivningen. Tabell 8.1 antyder några sådana relationer genom en korrelationsanalys av antalet kontakter och resor som enskilda ungdomar utför under mät dagen.

Tabell 8.1: Korrelationer mellan dagligt antal resor och antal virtuella kontakter i olika former, i åldersgruppen 15-24 år, Sverige 2001 (n=248). Pearsons r /signifikansnivå.

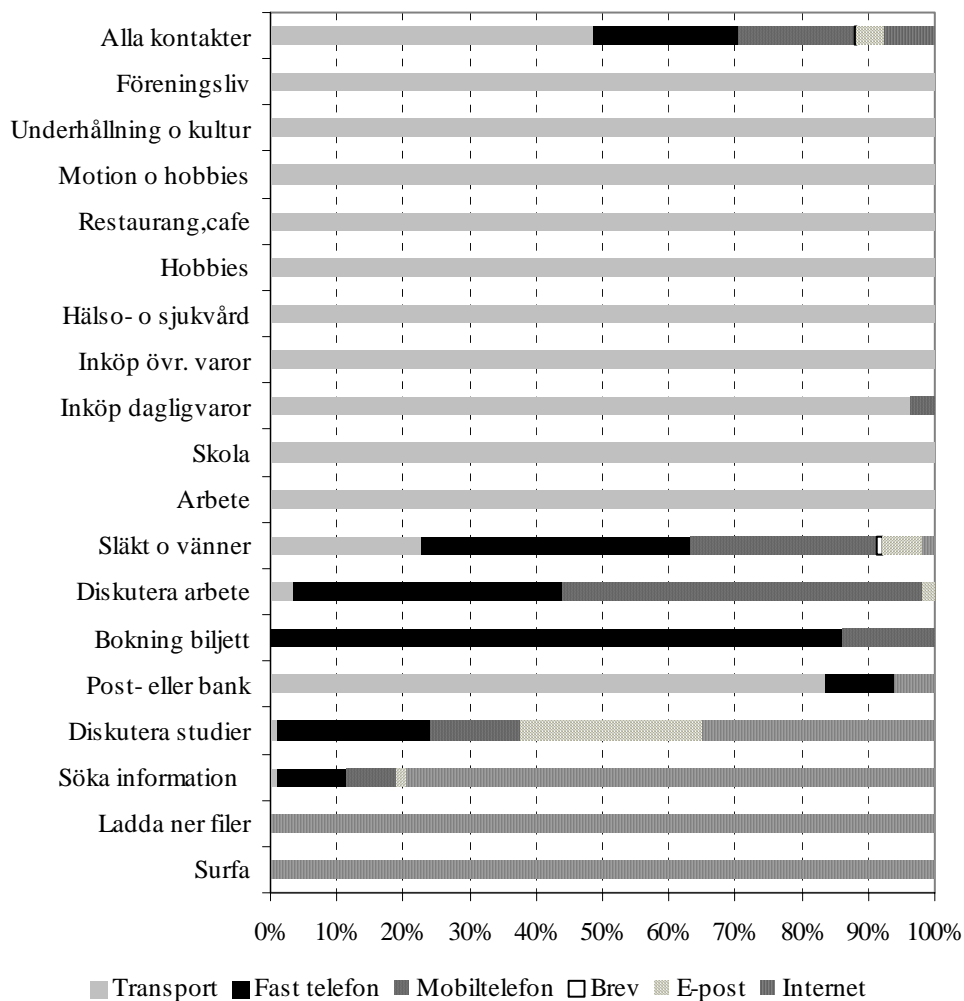
	Fysiska resor totalt	Virtuella kontakter totalt	Internet	E-post	Fast telefon	Mobil- telefon
Fysiska resor totalt	1	0,285 <.0001	0,078 0,2273	0,202 0,0015	0,186 0,0036	0,202 0,0015
Virtuella kontakter totalt		1	0,74 <.0001	0,753 <.0001	0,629 <.0001	0,38 <.0001
Internet			1	0,572 <.0001	0,222 0,0005	0,081 0,2064
E-post				1	0,261 <.0001	0,162 0,011
Fast telefon					1	0,007 0,9133
Mobiltelefon						1

(Källa: egen bearbetning av KOM 2001)

Analysen visar att det finns ett antal måttligt positiva (men statistiskt signifikanta) samband. För det första finns en positiv korrelation mellan antalet dagliga resor och antalet virtuella kontakter totalt. Tendensen är således att ju mer man kommunicerar virtuellt desto fler förflyttningar gör man utanför bostaden. Det antyder en komplementrelation mellan virtuella och reella kontakter. En andra iakttagelse är emellertid att ett sådant samband inte gäller en specifik relation, nämligen mellan internetkontakter och resor. Dock ser man, för det tredje, att internetanvändarna är något mer benägna att kommunicera med vanlig telefon (och, föga förvånande, e-post). För det fjärde finns en säkerställd tendens att flitiga mobiltelefonanvändare också reser mer under måtdagen. Det kan således ligga någonting i hypotesen om att mobiltelefonen kompletterar och kanske också driver på en rörligare livsstil bland ungdomarna.

Korrelationsanalyser har sina begränsningar och antyder i bästa fall samvariationer mellan faktorer. Analysen är dessutom gjord på tvärsnittsdata under kort mätperiod. Det är sannolikt att sambanden skulle varit än starkare om man undersökt en längre tidsperiod (t.ex. en vecka).

Rörlighetens ändamål, dvs. vilka ärenden och aktiviteter som olika kommunikationstekniker används till, kan också översiktligt studeras med hjälp av data från KOM. Figur 8.2 ger en indikation om inom vilka sfärer av vardagslivet där IKT gör inbrytningar.

Figur 8.2: Virtuellt och fysiskt rörlighet fördelat på ärenden, andel av alla kontakter, i åldersgruppen 15-24 år. (Källa: egen bearbetning av KOM 1999/2000)

Ungdomar i Sverige använder generellt internet och e-post vid 10 procent av alla kontakter som tas under ett dygn. Mobiltelefon och fast telefon används vid vardera 20 procent av alla kontakter med omgivningen, medan resor och förflyttningar svarar för 50 procent. En lång rad aktiviteter är (av uppenbara skäl) helt och hållet resbaserade, t.ex. föreningsliv, motion, kafébesök, m.fl. Datorn (internet och e-post) har gjort inbrytningar i vissa traditionellt resbaserade aktiviteter, framför allt post- och bankärenden, för att diskutera studier och arbete samt för kontakt med släkt och vänner. Internet och mobiltelefonen har gjort inbrytningar i traditionellt telefonbaserade aktiviteter som t.ex. biljettbokning.

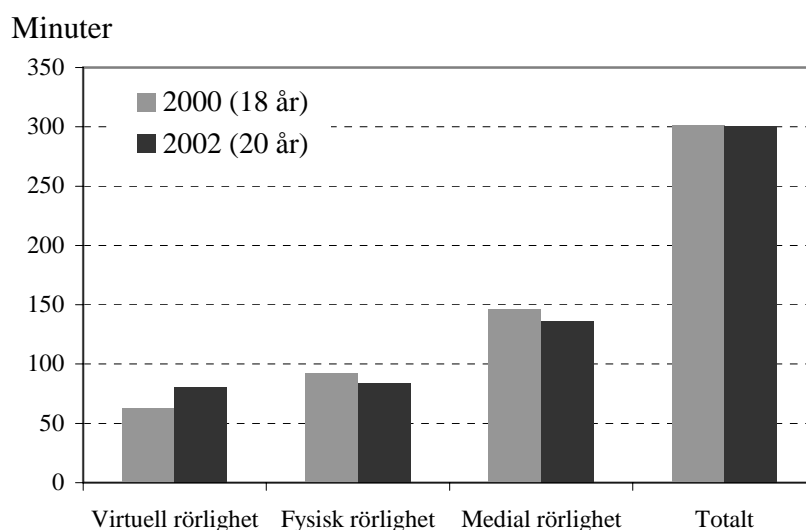
Den nationella undersökningens sätt att kategorisera aktiviteter ger också exempel på hur internetanvändningen genererar två helt nya aktiviteter i ungdomarnas vardag, nämligen att ladda ner filer och att surfa på nätet. I realiteten kan säkert även dessa aktiviteter relateras till andra sfärer av vardagslivet, som t.ex. underhållning, kultur eller hobbies.

Uppgifterna i figur 8.2 visar omfattningen av IKT-baserade respektive resbaserade handlingsstrategier för olika ärenden i vardagen, men säger egentligen inget om relationerna dem emellan. Den intensiva studien ger ett bättre underlag för att diskutera denna fråga.

8.3 Virtuellt, fysisk och medial rörlighet i de intensivstuderade ungdomarnas vardag

Vid det första undersökningstillfället, då ungdomarna är 18 år gamla, ägnas totalt i genomsnitt ca. 5 timmar per dygn åt olika former av geografisk rörlighet. Ungefär 60 minuter ägnas åt virtuell rörlighet, 90 minuter åt fysisk rörlighet och drygt 2½ timma åt användning av media i olika former. Den samlade rörligheten förblir i princip oförändrad över tid, dvs. mellan år 2000 och 2002 (se figur 8.3). Det sker däremot förändringar mellan de olika formerna av rörlighet. Den virtuella rörligheten (internet och telefon) ökar med nästan tjugo minuter per person och dygn mellan undersökningstillfällena. Samtidigt minskar den fysiska rörligheten (med transportmedel eller till fots) med nästan tio minuter och användningen av media (TV, tidningar, mm.) med drygt tio minuter. Ser man till användningen av olika former av virtuell rörlighet framgår att internet och telefonanvändningen ökar. Ökningen av telefonanvändningen gäller mobiltelefonen, medan användningen av fast telefon minskar (se tabell 1, bilaga C).

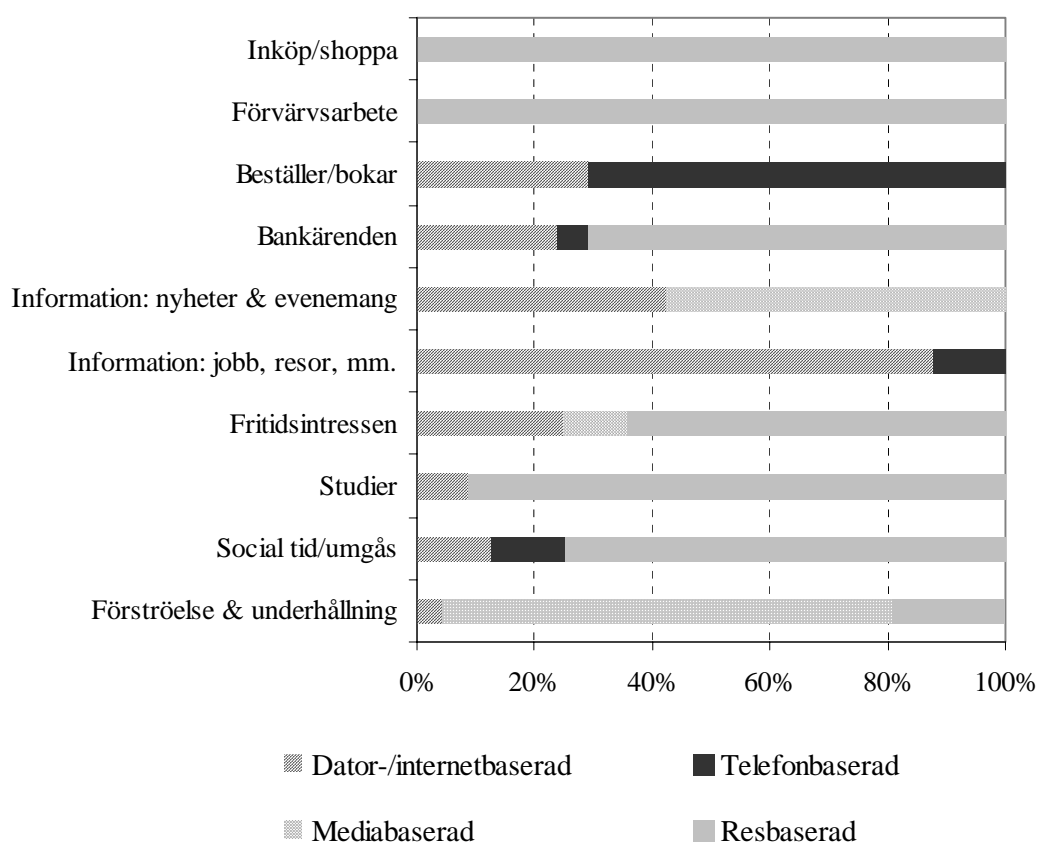

Figur 8.3: Virtuellt, fysisk och medial rörlighet per person och dygn bland ungdomarna i intensivstudien, 2000 och 2002. (Källa: dagboksundersökning 2000 och 2002)

Dagboksundersökningen visar emellertid att det finns tydliga skillnader i kvinnors och mäns geografiska rörlighet. De unga männen ägnar mer tid åt både IKT-användning och media, medan de unga kvinnorna ägnar mer tid till

att resa. Dessa skillnader mellan könen förstärks mellan undersökningstillfällena (se tabell 2, bilaga C).

Således, den allmänna tendensen bland de intensivstuderade ungdomarna är att nya former av virtuell rörlighet (internet och mobiltelefon) ökar medan traditionella kommunikationssätt (vanlig fast telefon och transporter) minskar. Som framgick av genomgången tidigare är ungdomars virtuella rörlighet fördelad på en mängd olika ärenden och aktiviteter. Med hjälp av ungdomarnas tidsdagböcker är det möjligt att se i vilken grad IKT-baserade strategier nyttjas till olika ärenden och om andelen IKT ökar över tid. Av figur 8.4 framgår i vilken omfattning ungdomar använder dator, telefon och media till att genomföra olika ärenden från bostaden, samt i vilken mån man nyttjar fysiska förflyttningar till att ägna sig åt resbaserade aktiviteter utanför bostaden.

Figur 8.4: IKT-, media och resbaserade handlingsstrategier för att utföra olika ärenden, andel av all tid, bland ungdomarna i intensivstudien, 2002. (Källa: dagboksundersökning 2002)

Internet används vid det andra undersökningstillfället (då ungdomarna är 20 år gamla) i hög grad till nyttobetonade ärenden som att söka information om lediga jobb, utbildningar och resor, att beställa eller boka biljetter, att sköta bankärenden, mm. Att göra inköp över internet eller distansarbete från bostaden är det dock ingen som ägnar sig åt.

Av de ärenden i ungdomarnas vardag som traditionellt är resbaserade är det framför allt tid för socialt umgänge med vänner och familj, bankärenden och studierelaterade ärenden som berörs av en ökad datoranvändning. Kategorin fritidsintresse omfattar en rad olika aktiviteter där ungdomarna är utövare eller åskådare. Dator och internet har fått en central plats även här. Internetanvändningen har gjort inbrytningar också i traditionellt telefonbaserade aktiviteter som bokning och beställning av biljetter och informationssökning av olika slag. Aktiviteter där massmedia har en central plats, som t.ex. förströelse och underhållning, men även nyheter och information om lokala evenemang, berörs också av en ökad dator- och internetanvändning.

Kan man se tendenser till att ungdomarna över tid i högre grad nyttjar IKT-baserade handlingsstrategier på bekostnad av andra mer traditionella? Vid en jämförelse med det första undersökningstillfället framgår inte någon tydlig sådan trend, möjligen undantaget bokning och beställning av biljetter.

I realiteten har ungdomarnas tidsanvändningen till olika ärenden i vardagen, t.ex. bankärenden, informationssökning relaterat till jobb, utbildningar och resor, mm., ökat generellt. Ökningen gäller dock inte enbart de IKT-baserade handlingsstrategierna utan även de resbaserade. Ökar gör både resbaserade och IKT-baserade aktiviteter som rör social kommunikation och umgänge, medan tiden för både resbaserade och IKT-baserade aktiviteter som rör förströelse och underhållning minskar.

Dessa förändringar över tid tyder på en komplementrelation mellan IKT-baserade och resbaserade aktiviteter, dvs. ökar behovet av det ena tillvägagångssättet så ökar också behovet av det andra, och tvärtom. Här finns dock ett viktigt undantag. En kraftig ökning av resbaserade aktiviteter som rör inköp/shopping medför inte en ökad användning av internethandel. Det kan tolkas som att vissa aktiviteter kanske inte alls lockar som IKT-baserade alternativ.

8.4 Virtuella handlingsstrategier – ungdomarnas intentioner och avvägningar

I kapitel 6 (se bl.a. tabell 6.4) förmedlas bilden av internet som ett verktyg som över tid blir allt mer integrerat i ungdomarnas vardag. Fler personer använder tekniken till allt fler ärenden och aktiviteter. Det beror dels på att allt fler ungdomar använder internet till ändamål som hör åldern till, t.ex. för söka jobb och lediga bostäder, förbereda utlandsvistelse, mm. Men ökningen beror dels också på att betydligt fler ungdomar använder internet till en rad andra ärenden, bl.a. orientera om det lokala utbudet av kultur och nöje (bio, konserter), läsa e-tidningar, boka och beställa biljetter, skaffa information om varor, dvs. aktiviteter som inte är lika starkt förknippade med livsfas. Den

ökande användningen inom så många olika områden indikerar att en ökad erfarenhet och vana att använda internet gjort att tekniken i hög grad ses som ett självklart val i olika vardagsituationer.

För att mer ingående förstå ungdomars val mellan nya IKT-baserade och traditionella handlingsstrategier (t.ex. resbaserade) diskuteras frågan i intervjuundersökningen. Intervjuerna tar fasta på ungdomarnas egna intentioner med att använda (eller avvisa) tekniken i specifika situationer och för specifika ändamål. Det gäller även hur de själva upplever att tekniken förändrat genomförandet av olika projekt i vardagen. I resten av kapitlet analyseras ungdomarnas val att använda internet i en rad konkreta sammanhang med intervjuerna som grund. Avsikten är att ge en ökad förståelse för relationen mellan nya och gamla handlingsstrategier och de IKT-baserade aktiviteternas substitutionspotential.

E-service: internethandel, internetbank och biljettbokning på nätet

En mängd varor och tjänster, allt i från dagligvaror till elektronik, kan idag köpas virtuellt, via internet. Nya möjligheter till inköpsrelaterad informationssökning, med t.ex. jämförelser av priser och modeller, ges också via nätet. Dessa virtuella alternativ kan naturligtvis komma att påverka människors konsumtionsmönster och inköpsvanor på olika sätt, inklusive i vilken omfattning man gör besök i vanliga (fysiska) butiker. Kan man se en sådan tendens?

Internethandelns utveckling går betydligt långsammare än vad många förväntat och hoppats på. Trots att ungdomarna i undersökningen blir äldre ökar inte deras intresse för internethandel nämnvärt. Det förblir en relativt marginell företeelse i ungdomarnas vardag. En tredjedel har någon erfarenhet av att handla på internet, men av dessa har flertalet bara gjort enstaka inköp. Endast ett fåtal handlar på nätet mer regelbundet.

Många ungdomar ser internethandel som ett ointressant och onödigt alternativ. De lever och rör sig i en urban miljö. Det de vill köpa finns nära till hands i lokala butiker och de ser ingen anledning att använda nätet istället. Många av ungdomarna uppskattar dessutom att shoppa eller "gå på stan". Man gör det ofta tillsammans med kompisar och det är allmänt en aktivitet i vardagen som man absolut inte önskar slippa eller byta bort. Man tycker också att det är enklare att gå ut på stan och köpa det man vill ha istället för att göra det via internet.

"Jag tycker att när man bor i centrala Göteborg är det inte så svårt att leta upp något" (24:2002)

"Nej, man tänker liksom inte så, det är lite konstigt för ibland kan det vara billigare [på nätet]. Men jag blir mer köpsugen när jag håller i grejor" (40:2002)

Internethandel upplevs som både krångligt och osäkert. Många är oroliga över att något skall gå fel, att man skall få fel varor, eller inga varor alls. Många ungdomar uttrycker också obehag över att lämna ut kontouppgifter via internet. Det finns ingen tydlig tendens till att upplevelsen av osäkerhet minskar över tid. Ett rimligt antagande hade annars varit att en ökad erfarenhet och vana vid att använda tekniken även skulle öka tilliten. Så verkar dock inte vara fallet.

Den tredjedel av ungdomar som i någon omfattning använder internet till att köpa varor av olika slag använder inte internet för att undvika butiksbesök, för att spara tid eller för att det är mindre besvärligt. Istället anges primärt två andra skäl till att engagera sig i handel över nätet. Det första är priset. Vissa varor, t.ex. CD-skivor och DVD-filmer, kan köpas mycket billigare på internet.

”Jag och några kompisar gick ihop och köpte CD-skivor på Ginza. Det är billigare, det är det enda skälet” (2:2002)

Det andra skälet är sortimentet. Internet används för att få tag på produkter som inte finns att få tag på i de lokala butikerna. Räckvidden gör det förhållandevis enkelt att t.ex. få tag på musik som bara ges ut i USA.

”Ja det har blivit ett och annat. Jag har bara köpt skivor på internet, inget annat, ca. tjugo skivor de senaste två åren. Det blir mycket att man beställer direkt av band. [Varför köper du över internet?] Ja hittar dom inte i Sverige. De mest extrema banden som jag lyssnar på finns inte här. De flesta kommer från USA. Jag beställer direkt därifrån. [Är det billigare?] Ja men det spelar ingen roll. Om de finns i Göteborg så köper jag dem här” (8:2002)

Internethandel upplevs inte primärt som ett verktyg som underlättar eller förenklar i vardagen, utan snarare som ganska besvärligt. För att få tillgång till billiga varor eller varor som lokala butiker inte kan erbjuda engagerar man sig i det extra besvär internethandel innebär. Internethandel har därmed låg potential att ersätta resbaserade butiksbesök. Den kan ersätta enskilda inköp, men medför inte att ungdomarna generellt besöker butiker i mindre omfattning. Det innebär vidare att inköpsresandet knappast påverkas.

Drygt hälften av de intensivstuderade ungdomarna nyttjar vid det andra undersökningstillfället möjligheten att sköta *bankärenden via internet*. Internet används till enklare ärenden som att betala räkningar, göra överföringar mellan konton, informera sig om saldouppgifter, mm. Alla ungdomar som använder internetbank tycker att applikationen är mycket bra. De använder internet för att slippa förflytta sig till banken, för att det är enkelt och bekvämt och för att spara tid samt för att det är möjligt att sköta sina bankärenden när

som helst på dygnet. I synnerhet mycket upptagna personer (t.ex. de som arbetar heltid) tycker att detta är en stor fördel.

”Det är bra. Jag skulle aldrig hinna gå till banken annars. Det [dvs. internetbanken] är ju öppet hela tiden” (42:2002)

”Ja jag använder det varje månad till att betala hyran och göra transaktioner. Jag går in någon gång i veckan. Det är verkligen jättebra. Jag har haft det sen jag var arton” (15:2002)

Många av de ungdomar som vistats utomlands under längre perioder har skaffat internetbank för att kunna hantera konto- och bankärenden från ett internetkafé i ett annat land. Det påverkar således möjligheten att kunna röra sig mer obehindrat i världen.

”Det är jättebra. Jag kan när som helst gå in och göra allt på mina konton, även när jag är i Spanien... när man är i Spanien och tar ut pengar får man inget kontoutdrag. Då kan det vara bra att veta hur mycket pengar man har kvar” (9:2002)

Valet att börja använda internetbank tycks även styras av en kollektiv uppfattning om att internetbank är bra. ”Alla andra har det” och man påverkas således av hur andra gör.

”Det är så himla smart att ha det. De andra i familjen hade, alla andra har det... Jag är väldigt glad att jag har det” (5:2002)

Det är få andra IKT-baserade aktiviteter som ungdomarna är så enigt positiva till som just internetbank. Alla som använder det tycker att det är bra. Merparten av de ungdomar som inte använder internetbank är ändå mycket positiva och planerar att skaffa det inom kort.

”[Har du internetbank?] Nej, men det är så himla bra, så jag skall skaffa det. Jag har inte bara orkat sätta igång” (13:2002)

Några få ungdomar tar dock bestämt avstånd från att sköta bankärenden över nätet. De menar att systemet är osäkert. Samtidigt är de bland de mest datorvana användarna i urvalet. Säkerhetsaspekten förekommer knappast alls i övriga ungdomars intervjusvar om internetbank.

”Jag vägrar använda det. Jag vet att det inte är säkert. Det är ingen tvekan. Det dröjer tio år innan det blir säkert” (25:2002)

Internetbank används i hög grad för att slippa bege sig till banken. Bankkontorens tjänster upplevs som lätta att ersätta med virtuella alternativ. IKT erbjuder ett tillvägagångssätt som underlättar och förenklar ett ärende i

vardagen som man annars tycker är ganska besvärligt. Internetbanken är det enda riktigt tydliga exemplet i undersökningen där en ny IKT-baserad aktivitet ersätter en traditionellt resbaserad. Internetbanken bidrar till att ungdomarna spar tid och resor och ökar sin flexibilitet. Samtidigt är detta inte ett ärende som utförs på daglig basis, utan kanske en eller ett par gånger per månad. Därmed handlar det inte om några omvälvande förändringar av vardagens aktivitetsmönster.

I takt med att ungdomarna blivit äldre är det också betydligt fler som använder internet till *boka eller beställa biljetter* på nätet. Nästan tre fjärdedelar av ungdomarna använder internet för att beställa biljetter till resor och över hälften använder internet till att boka biljetter till bio- och teaterföreställningar, konserter eller festivaler. Internet används framför allt för att undvika telefonköer och att man kan göra sin beställning på egen hand.

”Jag använder det mest för att det är smidigt att inte behöva sitta i telefonkö och tjafsas med folk” (35:2002)

I de flesta fall används internet enbart till att boka en biljett, för att sedan lösa ut och betala den på plats, t.ex. på tågstationen eller biografen. Det förekommer endast i enstaka fall att ungdomarna också betalar sina biljetter över internet.

De flesta ungdomarna använder således biljettbeställning över internet som ett substitut till telefonkontakt. Internet gör ärendet enklare, framför allt då man undviker telefonsamtal och köer. Men, en fjärdedel av ungdomarna vill inte boka sina biljetter på nätet. De använder hellre telefonen. Att prata med någon i telefon ger en försäkran om att allt har gått rätt till. Vidare upplever de telefonen som ett så pass enkelt alternativ att det inte finns något skäl till att byta tillvägagångssätt. Det tar längre tid att koppla upp sig och att hitta rätt på internet.

Informationssökning för stora och små projekt på olika platser

Internets roll som informationskälla är mer etablerad inom fler områden vid det andra undersökningstillfället jämfört med det första. Intervjuerna visar att samtliga ungdomar (2002) i någon mån använder internet för att söka information som rör stora och små projekt i vardagen. Att skaffa sig ett jobb eller att bege sig iväg på en längre utlandsvistelse skapar ofta behov av intensiva men tidsmässigt begränsade perioder av informationssökning och planering. Den ökade informationstillgången kan även bidra till att öka ungdomarnas fysiska rörlighet – att resa eller att flytta till andra platser.

Mellan de två undersökningstillfällena sker en kraftig ökning av antalet personer som använder internet för att söka information om *utbildningar* och *lediga jobb*, samt inför planering och förberedelser av *längre eller kortare utlandsvistelser*. Fler ungdomar använder även internet till att planera och

förbereda inrikesresor med tåg och buss samt för resor med den lokala kollektivtrafiken. Internet utgör i dessa fall i första hand ett alternativ till informationssökning per telefon och berör i mindre grad resbaserade aktiviteter. Många ungdomar berättar att de använder internet för att undvika att behöva ringa runt till flera olika ställen, då man slipper lång väntan i telefonköer. Den information man behöver finns samlad på en och samma plats. Internetinformationen upplevs som mer lättillgänglig och även som ett snabbare sätt att söka information.

”För att det finns så mycket och det är lättare än att hålla på och ringa runt, och man inte riktigt vet vad man vill” (43:2002)

”Istället för att använda telefonkatalogen. När det gäller att söka efter någonting går det mycket snabbare (med internet)” (6:2002)

En viktig egenskap hos informationssökningen på internet är upplevelsen av att man självständigt och på egen hand, oberoende av andra individer (till skillnad från t.ex. telefonsamtal) kan leta fram den information man är ute efter. Man kan i lugn och ro, när som helst på dygnet, ibland bara ”för skoj skull” se efter t.ex. vilka lediga jobb som finns att söka.

”Det är smidigt, man kan göra det när man vill, man kan göra det en sen kväll... Jag har aldrig varit på arbetsförmedlingen” (19:2002)

Ungefär tre fjärdedelar av ungdomarna har använt internet för planering och förberedelser inför utlandsvistelser. Många berättar hur de använder internet för att söka information om jobb, bostad och utbildningar utanför Sveriges gränser, men även för att ta reda på fakta om platser man vill eller skall åka till, hur det ser ut och vad man kan göra där. Några ungdomar berättar att de även besökt reseforum på internet och tagit del av tips och erfarenheter från människor som har besökt platsen.

”Så kan man kolla över hela världen på ett lätt sätt. Jag försöker mest kolla vad jag ska göra nästa vår. Jag vill helst jobba i Alperna eller någon annanstans i Frankrike” (43:2002)

”Ja, jag funderar på att studera utomlands, så där har jag kollat lite skolor” (18:2002)

Internet utgör således i många sammanhang en ersättning för telefonen. Samtidigt innebär inte detta att man helt och hållet slutar att använda telefonen eller söka information på plats. Ett allmänt intryck är att ungdomarna ofta använder internet tidigt i en informationssöknings- och beslutsprocess. I början, innan man riktigt vet vad man vill (t.ex. innan man vet vilken utbildning man vill läsa eller vilken plats i världen man vill åka till) eller inte riktigt vet var man skall vända sig med frågor och undringar.

”T.ex. när det gäller skolan. Jag visste ingenting, vad jag ville bli och så vidare, jag tänkte bara att någon gång vill jag plugga. Jag viste inte alls hur jag skulle söka eller hur allt gick till men det stod ju allt där [på internet]” (13:2000)

När man väl har bestämt sig kombineras internet med andra källor, främst för att undvika det osäkerhetsmoment som många förknippar med informationen på nätet. Man beger sig kanske till en resebyrå när man bestämt vilken land man vill åka till, ringer till SJ när man hittat det tåg man vill åka med, för att ”dubbelkolla”. Det ger en ökad trygghet att prata med någon som vet.

”Jag kollar SJ och Swebus, gör sökningar på tider... då brukar jag först kolla upp det på internet och sen ringa och dubbelkolla” (38:2002)

Det framkommer också en rad exempel där ungdomarna i olika situationer helt och hållet väljer att avstå från att söka information på internet, därför att det upplevs som krångligt.

”Jag ringer istället. Det är inte besvärligare. Jag tycker ofta att internet är ganska krångligt. Det är alltid någonstans där man inte vet om man har gjort rätt” (28:2002)

Vad gäller informationssökning generellt kan man se en tydlig förändring över tid. Fler ungdomar använder nu internet till sådant som man tidigare (vid första undersökningstillfället) upplevde vara för besvärligt eller onödigt. Internets roll som informationskälla är mer etablerad. Man kan även se att fler ungdomar nöjer sig med att enbart få information via internet och att behovet att ”dubbelkolla” minskar mellan de båda undersökningstillfällena. Informationssökning via internet respektive telefon upplevs i allt större utsträckning som utbytbara aktiviteter.

Studierelaterad internetanvändning

Vid första undersökningstillfället var det vanligt att ungdomarna använde datorn till att söka information och skriva skolarbeten. Den skolrelaterade användningen är intressant då den tydligt visar ungdomarnas varierande vilja, förmåga och intresse att använda tekniken i en konkret situation. Alla ungdomar var vid denna tidpunkt tvungna att skriva skolarbeten och hemuppgifter. Trots att nästan alla hade tillgång till internet hemma valde man mycket olika tillvägagångssätt. Internets fördelar och förtjänster, problem och brister värderades mycket olika av ungdomarna i denna situation (se Thulin 2002).

Eftersom ungdomarna vid det andra undersökningstillfället gått ur gymnasiet är informationssökning av just detta slag nästan helt försvunnen. Samtidigt har en annan skolrelaterad internetanvändning blivit aktuell för dem som efter gymnasiet valt att studera vidare vid universitet och högskolor. Internet

används ofta för kursrelaterad information, om t.ex. schema och schemaändringar, information om kurslitteratur, datum för tentamen och som ett sätt att (via e-post) kommunicera med lärare. Informationen är ofta upplagd på en för institutionen eller kursen gemensam hemsida eller kursportal.

Detta är den IKT-tillämpning där ungdomarna upplever starkast tryck från omgivningen att använda internet. De är i allmänhet positiva till att all nödvändig information finns tillgänglig på en hemsida, men upplever samtidigt ett starkt tvång att använda internet, då andra alternativ ofta saknas.

”Det fordras av en att man använder internet. Lärare kräver att man går in och kollar på nätet. Det är helt uppbyggt på internet. Alla schemaändringar finns där. Allt står på nätet” (5:2002)

”En lärare tyckte att det var jättejobbigt att jag inte hade internet hemma... Det var jobbigt att skicka informationen per post istället” (38:2002)

Flera av ungdomarna som (ännu) inte studerar vidare upplever inte på samma sätt något egentligt behov av internet, men vet att detta förändras om man börjar studera. Upplevelsen av internet som en nödvändig och socialt förväntad teknik i vardagen är således främst relaterad till studier.

Information om fritidsintressen, nyheter, lokala händelser och evenemang

Det är inte enbart de datorintresserade ungdomarna som använder datorn på fritiden utan tvärtom kan man se hur ungdomarnas internetanvändning är länkad till en mängd olika *fritidsintressen* (t.ex. fotboll, ridsport, folkmusik, popmusik, politik, bilar, actionfilm, programmering). En av de mest populära internetaktiviteterna vid båda undersökningstillfällena är att besöka websidor som relaterar till olika fritidsintressen. Här tar man del av diverse nyheter, information och skvaller. En (växande) grupp ungdomar använder även internets interaktiva egenskaper, bl.a. e-postlistor där man får önskad information skickad till sig via e-post. Några få ägnar sig åt diskussioner med människor världen över som har gemensamma intressen.

Då man via internet omedelbart kan få detaljerad information om nästan vilket ämne som helst direkt från källan, och dessutom med interaktiva möjligheter som traditionella media saknar, bör detta påverka och möjligen hota användningen av traditionella media. Intervjusamtalen rör här främst relationen mellan användningen av internet och tryckta tidningar, dels vanliga dagspress men även mer specialiserade tidningar och tidskrifter av olika slag (t.ex. data-, sport- och musiktidningar).

Av intervjuundersökningen framgår att ungdomarna använder nätet på olika sätt och med olika intentioner. Drygt hälften av ungdomarna använder internet för att aktivt och målmedvetet söka information om olika fritids-

intressen. Internet används därför att man upplever att det ger tillgång till en annan typ och ofta mer specialiserad information än vad andra media gör. Där dagspressen behandlar många områden ytligt och brett ger internet möjlighet att gå på djupet och utforska specialintressen. Dessutom blir informationssökningen mer individuellt betingad och självständig då man inte är beroende av vad massmedia för tillfället belyser. Det ger ungdomarna möjligheter att utforska sitt specialintresse för t.ex. Kungfufilmer, amerikansk fotboll, artister som inte är så kända, osv.

”Jag läser tidningar också, mest Expressen och dom tar det inte så seriöst. ...men mest internet. Det jag är intresserad av är inget dom prioriterar i pressen” (10:2000)

Viktiga skäl till att använda internet är således att det ger tillgång till mer specialiserad information, samt medger större individualitet och valfrihet i informationssökningen. Informationen på internet anses dessutom bättre uppdaterad.

”Det är min startsida, mitt favoritlag i fotboll. Jag följer det så mycket jag kan, läser nyheter och följer utvecklingen kring laget. Dom samlar in allt från andra sidor som kommer in under dagen. Informationen är mycket bättre uppdaterad på nätet” (4:2002)

För vissa ungdomar utgör möjligheten att direkt över internet kommunicera med andra människor som delar samma intresse en mycket central del av denna specialiserade informationssökning. Det ger chansen att komma över information som man inte finner någon annanstans. En ung man berättar t.ex. att han får den mest värdefulla informationen genom att skicka e-post till innehavare av olika hemsidor. Internetanvändare kan med likasinnade dela och diskutera den senaste informationen och skvallret om ett ämne, hur detaljerat det än är.

”Om jag inte haft internet så hade jag inte vetat så mycket. Jag använder hemsidorna mest för att kommunicera med dem som har sidorna. Det är det jag använder det mest till. Det är det som är nyttigt. Jag får reda på många bra saker” (42:2000)

Kan man se tecken på att ungdomarna använder internet till att informera sig om (och i viss mån även till att diskutera) fritidsintressen på bekostnad av att läsa tidningar och tidskrifter? Intervjuerna förmedlar här en splittrad bild och man kan urskilja vissa förändringar mellan de båda undersökningstillfällena. Hälften av de ungdomar som använder internet till intresserelaterad informationssökning använder även andra informationskällor, framför allt tidningar, men även TV, text-TV och radio. Flera ungdomar berättar hur de utnyttjar alla tillgängliga medel för att utforska sitt intresse. Informationskällorna kompletterar varandra och fyller delvis olika funktion. Man

använder dem i sekvens av successiv fördjupning, t.ex. internet för att hämta mer information om något man först läst om i en tidning (se Thulin 2002).

Många ungdomar håller alltså fast vid traditionella media trots en frekvent användning av internet. Många föredrar att läsa information som är tryckt på papper framför att läsa på en skärm. Det inger en trevligare känsla och är "mysigare" att läsa tidningar. Men, mycket vana internetanvändare instämmer inte i detta påstående. De anser att man vänjer sig vid att läsa på skärmen utan problem.

Vid andra undersökningstillfället använder hälften av ungdomarna internet som enda informationskälla för att utforska ett speciellt fritidsintresse, vilket är något fler än vid det första. Att man bara använder internet som informationskälla betyder inte med automatik att man har valt bort andra media. Snarare kan man se hur många ungdomar, på grund av dess lättillgänglighet, använder internet till att söka information om sådant man förut aldrig har sökt information om, och som man utan tillgång till internet helt enkelt hade struntat i. Internet ger ungdomarna direkt i hemmet tillgång till en i princip obegränsad mängd information om allt möjligt. Tillgången verkar innebära att ungdomarna upptäcker nya saker att söka information om, som man tidigare inte tänkt på, eftersom möjligheten inte fanns. Detta är ett viktigt exempel på hur tekniken genererar nya informationsbehov (och nya aktiviteter) i ungdomarnas vardag.

Samtidigt väljer en mindre grupp ungdomar aktivt bort andra media, till förmån för internet. Man kan urskilja flera samverkande faktorer bakom detta, inte minst tid och pengar. Det gäller höganvändare av internet, personer som ägnar mycket tid vid datorn, och de som tycker att t.ex. tidningar är för dyra.

"[Väljer du bort andra medier?] Ja tidningar och TV. Dels kostar tidningar pengar plus att informationen är mer aktuell på internet än i tidningar. Det är flera månader gammal information i tidningar. GP har dålig kvalitet. Internet är bra för specifik information" (25:2002)

Tre fjärdedelar av ungdomarna läser *e-tidningar* på internet. Några gör detta regelbundet, ibland dagligen, andra helt sporadiskt, kanske någon gång i månaden. E-tidningar används för att kunna ta del av nyhetsrapporteringen men även för information om lokal evenemang (kvällens bioförställningar, konserter), kvällens TV-program, mm.

En utbredd gratis nyhetsrapportering på internet kan naturligtvis komma att ersätta dyra prenumerationer eller inköp av lösnummer. Men undersökningen visar att nättidningarna i första hand kompletterar tryckta tidningar. Flera ungdomar berättar att de läser vissa tidningar på internet och andra i pappersform. Mest vanligt är att man läser kvällstidningar på nätet -

Aftonbladet, Expressen eller GT. De flesta ungdomar säger att de knappast skulle köpa dem om de inte fanns på nätet. I alla fall inte så ofta som man läser dem på där.

”Nyheter kan jag kolla ibland. Vi har GP hemma. Jag kollar andra tidningar på nätet” (24:2002)

”Jag läser Aftonbladet, GT och Expressen på jobbet... Jag läser inte dessa som papper. GP är den enda jag har i papper och den läser jag inte på nätet. [Hade du köpt dem om du inte hade haft möjlighet att läsa dem på nätet?] Inte varje dag, kanske två gånger i veckan” (12:2002)

Att läsa tidningar på nätet hänger nära samman med hur mycket tid man i övrigt sitter framför datorn. Intervjuerna visar att ungdomarna sällan går ut på nätet enbart för att läsa tidningen. Det är något man gör i förbifarten, när man kollat sin e-post, medan man laddar ned musik, då man har en stund över på sitt arbete, osv. Lättillgängligheten gör det enkelt att skumma rubrikerna och läsa vidare om något väcker intresse.

Merparten av ungdomarna bor fortfarande hemma hos sina föräldrar och behöver inte fatta beslut om man skall prenumerera på en tidning eller inte. Bland dem som har flyttat hemifrån väljer ett par att enbart läsa tidningen på internet, eftersom man inte har råd med en prenumeration. Bägge har bredband i sina nya hem.

”Jag har ingen tidningen hemma. Det hade varit ganska mysigt att ha en papperstidning, men det kostar pengar och det blir mycket papper att göra sig av med. Det hade varit trevligt men är inte värt det” (6:2002)

En för nättidningar specifik egenskap, som skiljer dem från papperstidningar, är att man lätt kan läsa dem på vilken plats man än befinner sig i världen (så länge man har tillgång till internet). Intervjuerna visar att de ungdomar som har varit eller är utomlands läser svenska dagstidningar och lokaltidningar på nätet. Det är faktiskt en av de få internetaktiviteter, vid sidan av e-post, som ungdomarna ägnar sig åt under sina utlandsvistelser. På internetkaféer i olika delar av världen läser man Aftonbladet, Expressen, GT och GP. Det är ett sätt att hålla sig uppdaterade med vad som händer hemma i Sverige eller hemma i Göteborg, och få hemmet att kännas närmare.

Nedladdning av musik och film från internet

Samtidigt som få personer ägnar sig åt att köpa varor och tjänster på internet är det många som ägnar mycket tid åt gratis nedladdning av framför allt musik och film men även spel och dataprogram. Det är en vanlig föreställning att ungdomar använder internet som ett tillfälle att gratis komma över musik och film istället för att köpa dyra CD-skivor eller DVD-filmer i butikerna. Detta är dock en förenklad bild. Ett dominerande intryck från intervju-

undersökningen är att nedladdning av musik inte i första hand används med avsikten att ersätta inköp, utan snarare utgör ett komplement.

Hälften av de ungdomar som laddar hem musik från internet är skivsamlare – personer med stort musikintresse och som därför också köper mycket musik. Det är skivsammlarna som också ägnar mest tid åt att ladda hem musik från internet. I vissa fall kan nedladdningen nå oerhörda proportioner.

”Jag har cirka tusen skivor på hårddisken... Jag har trettio filmer på hårddisken plus en hel del nedbränt. Sen har jag några säsonger av Simpsons och några säsonger av andra TV-serier” (25:2002)

Internet är för dessa ungdomar primärt ett instrument i jakten på ny musik, ett sätt att bredda och fördjupa sitt intresse och kunnande, att experimentera och att komma i kontakt med musik som man inte hört förut (Thulin 2002). De laddar hem musik i mängder, slänger det de ogillar, köper sedan det de tycker allra bäst om. De lagrar stora mängder musik (det som är ”halvbra”) på hårddisken, kanske bränner en CD eller tankar över låtar till sin mp3-spelare.

”Det är dels musik som jag bara är lite nyfiken på och sedan är det ofta så att eftersom man laddar ner musik från olika personers datorer så hittar man någon som visar sig ha ungefär samma musiksmak som man själv har. Så kanske det finns någon grupp som man inte känner igen namnet på, så då laddar man ner den musiken också” (25:2000)

Man finner liknande strategier gällande nedladdning av film. Genom nedladdning från nätet kan man dessutom se nya filmer betydligt tidigare än vad man annars hade kunnat, innan de har premiär på bioograferna.

”Jag vill se dem så snabbt som möjligt. Filmerna kommer på nätet innan biopremiären. Jag vill ha de bästa filmerna närvarande. Jag vill kolla om det är en bra film innan jag köper den. De är så dyra. Jag vill bara ha mina absoluta favoritfilmer på DVD... Jag tror att jag köper mer filmer nu än utan internet. Det ser inte så snyggt ut med hembrända och så är det bättre kvalitet” (25:2002)

Merparten av ungdomarna bedömer att nedladdningen inte påverkar deras konsumtion av musik eller film i någon negativ riktning. Internet används för att få smakprov innan man bestämmer sig för att köpa en vara. Då nedladdningen medför att man upptäcker nya artister och vidgar musiksmaken, menar några ungdomar att man till och med gör fler inköp på grund av internet.

”Jag tror jag köper mer skivor faktiskt. Det är bra att man får lyssna på det man vill höra. Man får höra mer, man får reda på flera artister” (17:2002)

”Jag skulle nästan tro att det har ökat. Det har ökat min koll och mitt allmänna intresse för musik” (24:2002)

Trots en frekvent nedladdning från internet är det således många ungdomar som fortsätter att köpa musik och film, bl.a. på grund av den bättre kvaliteten.

”Jag laddar inte ner filmer istället för att köpa. Vill jag ha en film så köper jag den. Det blir så kass kvalitet annars. Det är någon som sitter i biografen och filmar av den, men det är i alla fall så att man kan se om det är något man vill ha” (4:2002)

Flera ungdomar menar att det är helt andra faktorer, bl.a. skivpriser och hur mycket pengar man har, som styr hur mycket man köper, snarare än nedladdningen. Man fortsätter att köpa musik i den omfattning man har råd till.

Det finns dock ett viktigt undantag från denna bild som tycks hänga samman med att betydligt fler ungdomar vid det andra undersökningstillfället har tillgång till bredband. Med bredband ändras förutsättningarna för nedladdning radikalt och man kan t.ex. snabbt ladda hem hela skivor istället för enstaka låtar. Detta tycks innebära att fler ungdomar vid det andra undersökningstillfället i högre grad ”nöjer sig” med den nedladdade versionen av musik man tycker om. Dessa ungdomar byter således handlingsstrategi över tid. Det finns även en grupp ungdomar som använder nedladdad musik, som ett alternativ till att lyssna på radio. Man skapar sin egen spellista av nedladdade favoritlåtar, helt anpassad efter den egna musiksmaken, istället för att lyssna på radions musikkanaler (Thulin 2002).

*

Som framgått används IKT, inte minst internet, till ett myller av aktiviteter och ärenden. I detta kapitel har jag försökt analysera förekomsten av virtuella handlingsmönster och i vilken utsträckning olika aktiviteter i ungdomarnas vardag blir IKT-baserade. Särskilt fokuseras ungdomarnas intentioner med att välja (eller inte välja) IKT-baserade alternativ och hur det kan tänkas påverka andra former av rörlighet i termer av substitution, komplement och generering. Tabell 8.2 är ett försök att sammanfatta viktiga tendenser baserat på mina intervjuer med ungdomarna i Göteborg.

Tabell 8.2: Intentioner med att använda IKT, samt relationer till andra handlingsstrategier.

IKT-baserad aktivitet	Intention/avsikt med användning		Relation
	Varför internet?	Varför inte internet?	
Internet-handel	Billigare varor på nätet Bättre sortiment Geografisk räckvidd	Osäkert Ointressant, meningslöst Internet är krångligt Shopping i butik är roligt	E-handel och inköp i butik, inte utbytbara aktiviteter Kompletterande konsumtionsformer
Internet-bank	Enkelt och bekvämt Slippa gå till banken När som helst på dygnet Geografisk räckvidd "Alla" andra gör det	Osäkerhet Inte blivit av ännu	E-bank och bankbesök, i hög grad utbytbara aktiviteter IKT ersätter vid enklare ärenden
Beställa & boka	Enkelt och bekvämt Spar tid Slipper telefonkö Slipper prata med någon	Krångligt med internet Rädd att något blir fel Framföra spec. önskemål Enkelt med telefon	Beställa på internet och via telefon är i hög grad utbytbara aktiviteter IKT ersätter i viss mån
Info. projekt	Enkelt och bekvämt När som helst på dygnet Spara tid Slippa väntan i telefonkö Självständig info.sökning Geografisk räckvidd	Omständligt med nätet Samtal ger ökad trygghet	Info. via nätet och telefon är i viss mån utbytbara aktiviteter. Även kompletterande, kommer in i olika skeden av beslutsprocessen
Kursinfo.	Enda alternativet, krav från lärare	Saknar tillgång till teknik	Ersätter annan info.spridning
Fritidsintressen	Specialiserad information Bredare sortiment Tidsfördriv Självständig info.sökning Kostnadsfri information	Svårt att hitta Ogillar tid vid dator Svårt att läsa på skärm	Info.sök på internet & i media är i liten grad utbytbara aktiviteter Internet är i första hand ett komplement Ny möjlighet, genererar sina egna behov
Nyheter & evenemang	Lätillgängligt Tillgång till fler tidningar Förströelse vid dator Geografisk räckvidd Info. om evenemang Dyrt att prenumerera	Tryckta är trevligare Enklare att hitta i tidning Svårt att läsa på skärm	Läsa nät- och pappertidn. är ej utbytbara aktiviteter Nättidningar är i främst ett komplement.
Nedladdning film/musik	Utforska ny musik Bredda/fördjupa kunskap För att få ett smakprov Utvidga sin samling Lyssna till favorit hits Har inte råd att köpa CD Se film innan biopremiären	Långsam uppkoppling Dålig kvalitet Vill ha "den riktiga" CD:n/DVD:n Ogillar tid vid dator	Nedladdning, främst en kompletterande aktivitet. Ny möjlighet som genererar sina egna behov Byter strategi över tid, ersätter i högre grad vid tillgång till bredband

(Källa: intervjuundersökning 2000 och 2002)

Såväl intervjuer, tidsdagböcker som nationella undersökningar visar få exempel på virtuella handlingsstrategier som ersätter traditionellt resbaserade. Bilden är något mer splittrad när det gäller relationen mellan internet och vanlig telefon (respektive media). Studien visar att ungdomar snarare använder internet som en kompletterande kommunikationsform i

olika sammanhang. Det är också tydligt att internet tillför nya dimensioner till aktiviteter i vardagen, som bl.a. handlar om geografisk räckvidd och lättillgänglighet (t.ex. vad gäller information). Tillgängligheten genererar i någon mån nya behov (och nya aktiviteter) i ungdomarnas vardag.

Den longitudinella analysen visar att det under denna korta tidsperiod av två år sker förändringar i ungdomarnas IKT-användning. De utvecklar vanor i relation till tekniken. Valet att i olika situationer använda nätet, t.ex. för att betala räkningar eller boka platser på kvällens bioföreläsning blir med tiden självklart. Vidare förändras också i bland relationen mellan olika handlingsstrategier över tid, bl.a. till följd av ökad tillgång till bredband. Det gäller t.ex. nedladdningen av musik från nätet i förhållande till inköp av skivor.

Upplevelser av omgivningens tryck att använda internet, som en nödvändig och socialt förväntad teknik i vardagen, ökar i vissa sammanhang. Exempel är i relationerna till universitet och högskolor samt internetbank.

Internet generellt skapar nya möjligheter att utforska och engagera sig i specialintressen och datorn som fritidssysselsättning kan antas påverka fritiden utanför hemmet. Frågan om datoranvändningens påverkan på hur och var ungdomarna tillbringar sin fria tid studeras vidare i nästa kapitel.

Kapitel 9

Fritidens privatisering - vilka aktiviteter trängs undan av en ökad datoranvändning?

9.1 Inledning

I detta kapitel behandlas studiens fjärde frågeställning som berör datoranvändning som en tidskonsumerande aktivitet och dess konsekvenser för hur och var ungdomar tillbringar sin fria tid. Med tillgång till dator och internetuppkoppling i bostaden följer en mängd IKT-baserade sysselsättningar som ungdomar kan ägna sig åt på sin fritid. Det finns en hypotes om att detta leder till att fritiden privatiseras – dvs. blir mer hemmaorienterad (se diskussion i avsnitt 2.4). Allt mer underhållningsteknik i hemmen (först TV:n, sedan datorn och nu internet) antas medföra att ungdomar i mindre utsträckning ägnar sig åt meningsfulla aktiviteter utanför hemmet, som att umgås med kompisar eller att idrotta. Allt mer tid tillbringas istället i bostaden, i isolering och avskildhet från andra människor, med negativa konsekvenser för både individ och omgivande lokalsamhälle. En alternativ hypotes är att den tilltagande datoranvändningen i första hand sker på bekostnad av traditionella massmedia. Mer tid ägnas åt att umgås med andra människor över nätet istället för att passivt konsumera underhållning på TV.

Som framgått (se kapitel 6) upptar datoranvändningen en stor del av svenska ungdomars fria tid. En helt ny aktivitet har på kort tid lagts till ungdomars dagliga tidsbudget. Då dygnets tjugofyra timmar innebär en otänjbar restriktion i varje människas vardag måste datortiden tas från andra aktiviteter. Tiden kan omfördelas men aldrig expandera. I detta kapitel studeras datoranvändningens påverkan på hur och var ungdomar tillbringar sin fria tid. Frågor som undersöks är: Vilka andra aktiviteter i vardagen väljs bort eller trängs undan till följd av en ökad datoranvändning? Kan man se tendenser till att allt mer tid tillbringas i det egna hemmet, kanske i avskildhet från andra människor, med minskad interaktion i den lokala allmänna miljön som följd?

Analysen sker i tre steg. För det första studeras skillnader i användningen av tid och rum med utgångspunkt i de intensivstuderade ungdomarnas dagböcker. Detta sker genom en tvärsnittsanalys där tre grupper av användare (hög-, medel- och låganvändare) jämförs med varandra. För det

andra görs en longitudinell analys av hur ungdomarnas tids- och rumsanvändning förändras mellan det första och det andra undersökningstillfället. För det tredje studeras, med utgångspunkt i intervjuerna med ungdomarna, hur datoranvändningen prioriteras i relation till andra fritidssysselsättningar i vardagen, hur de själva upplever att datorn påverkar deras användning av tid och rum samt vad de tror att de hade gjort med sin tid om de inte haft tillgång till dator i bostaden.

9.2 Tillbringar datoranvändare mer tid i hemmet?

Datoranvändningens påverkan på ungdomarnas vardag är i hög grad beroende av användningens omfattning och innehåll. Frågan om undanträngning, som bottnar i datoranvändning som en tidskonsumerande aktivitet, är inte relevant för alla kategorier av användare. Den berör i första hand de nöjesanvändare som ägnar en betydande del av sin fria tid vid datorn och för vilka datorn är en fritidssysselsättning och underhållning. Många av de renodlade nyttoanvändarna ägnar så pass lite av sin fria tid åt datoranvändning att frågan om undanträngning inte är särskilt relevant att diskutera (för en diskussion om kategoriseringen i nöjesanvändare och nyttoanvändare, se avsnitt 6.4).

Ett första steg i analysen har varit att med utgångspunkt i ungdomarnas tidsdagböcker jämföra olika användargrupper med varandra för att studera eventuella skillnader i hur och var man spenderar sin tid (dvs. en tvärsnittsanalys). Ungdomarna har delats in i tre grupper med avseende på hur mycket tid per dygn de ägnar åt användning av dator (kommunikativ och icke-kommunikativ) i hemmet. Indelningen baseras på det andra undersökningstillfället. Gruppen *höganvändare* omfattar alla ungdomar som använder hemdator mer än 45 minuter per dygn. *Låganvändare* är ungdomar som använder hemdator mindre än 10 minuter per dygn. Resterande grupp, som använder hemdator mellan 10 och 45 minuter per dygn, betecknas här som *medelanvändare*. Indelningen har gjorts mot bakgrund av att andra studier visar att undanträngningseffekter av olika slag framträder då datoranvändningen överstiger fem timmar per vecka, vilket motsvarar drygt 40 minuter per dygn (Nie & Erbring 2002).

Enligt denna indelning är ungefär en tredjedel av de intensivstuderade ungdomarna höganvändare av hemdator. Den största gruppen är låganvändare som omfattar ca 40 procent av ungdomarna i urvalet. Könsfördelningen bland höganvändare och låganvändare är mycket sned. Nästan alla höganvändare är unga män och merparten av låganvändarna är unga kvinnor. Antalet undersökningsspersoner och könsfördelning i respektive grupp framgår av tabell 9.1.

Tabell 9.1: Grupper av användare med avseende på användning av hemdator per dygn, bland männen och kvinnorna i intensivstudien, 2002.

	Dator minuter / dygn	Män		Kvinnor		Totalt	
		Antal	%	Antal	%	Antal	%
Höganvändare	mer än 45	10	56%	2	11%	12	32%
Medelanvändare	10-45	4	22%	6	32%	10	27%
Låganvändare	mindre än 10	4	22%	11	58%	15	41%
Alla		18	100%	19	100%	37	100%

(Källa: dagboksundersökning 2002)

Indelningen i användargrupper visar tydligt att det finns stora variationer i datoranvändningen, vissa ungdomar använder dator väldigt mycket och andra obetydligt. En motsvarande indelning av ungdomar i allmänhet kan göras med utgångspunkt i de nationella undersökningarna. Tabell 9.2 visar hur stor andel av alla ungdomar i Sverige som är höganvändare, låganvändare och medelanvändare. Indelningen baseras på datoranvändning för privata ändamål oberoende av var den äger rum. (Det är inte möjligt att urskilja användning av enbart hemdator i KOM.)

Tabell 9.2: Grupper av användare med avseende på privat datoranvändning per dygn bland män och kvinnor i åldersgruppen 15-24 år, 2001.

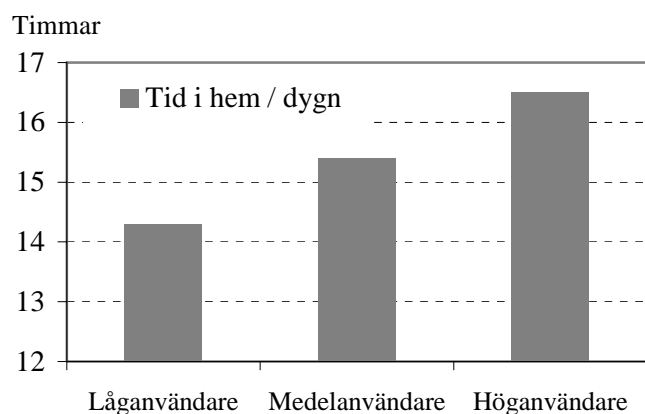
	Datoranvändning minuter / dygn	Ungdomar 15-24 år		
		Män	Kvinnor	Totalt
Höganvändare	mer än 45	41%	20%	30%
Medelanvändare	10-45	22%	20%	21%
Låganvändare	mindre än 10	38%	60%	49%
Alla		100%	100%	100%

(Källa: egen bearbetning av KOM 2001)

Totalt 30 procent av svenska ungdomar (15-24 år) är höganvändare av dator och nästan hälften är låganvändare. Endast en femtedel av ungdomarna hamnar i mellangruppen. Unga kvinnor är i hög grad låganvändare och bland unga män är hela 40 procent höganvändare. Intensivstudiens fördelning mellan grupper av användare överensstämmer i stort med den generella bilden av ungdomar i Sverige. Sett till den könsmissiga fördelningen finner man vissa avvikelser. Intensivstudiens unga män är höganvändare i större utsträckning och låganvändare i mindre utsträckning än unga män (15-24 år) i Sverige generellt. Intensivstudiens unga kvinnor är höganvändare i mindre utsträckning än unga kvinnor generellt. I övrigt överensstämmer intensivstudiens fördelning med den generella bilden av ungdomar i Sverige.

Med hjälp av de intensivstuderade ungdomarnas tidsdagböcker är det möjligt att jämföra hur hög-, medel- och låganvändare av dator i övrigt tillbringar sin

tid. Av figur 9.1 framgår den samlade mängd tid som grupperna tillbringar i hemmet vid det andra undersökningstillfället (hösten 2002).

Figur 9.1: Datoranvändning per dygn bland låg-, medel-, och höganvändare i intensivstudien. (Källa: dagboksundersökning 2002)

Höganvändare av hemdator tillbringar i genomsnitt betydligt mer tid i hemmet per dygn än vad övriga ungdomar gör (och hela 2 timmar mer än låganvändarna). Höganvändarna är således mindre aktiva utanför bostaden.

Tabell 9.3 visar hur den sammanlagda tiden i hemmet fördelas på olika aktiviteter. Här framgår bl.a. mängden vaken tid respektive tid för sömn, användning av dator, telefon (inkl. mobil) och media samt övriga aktiviteter (som inte innefattar användning av dessa teknologier). Vidare framgår hur stor del av tiden i hemmet som är fri tid respektive tid för studier eller arbete, hur mycket tid som tillbringas ensam respektive tillsammans med vänner och familj, samt den sammanlagda tiden för omsorg (tid för mat, hygien, städning, mm).

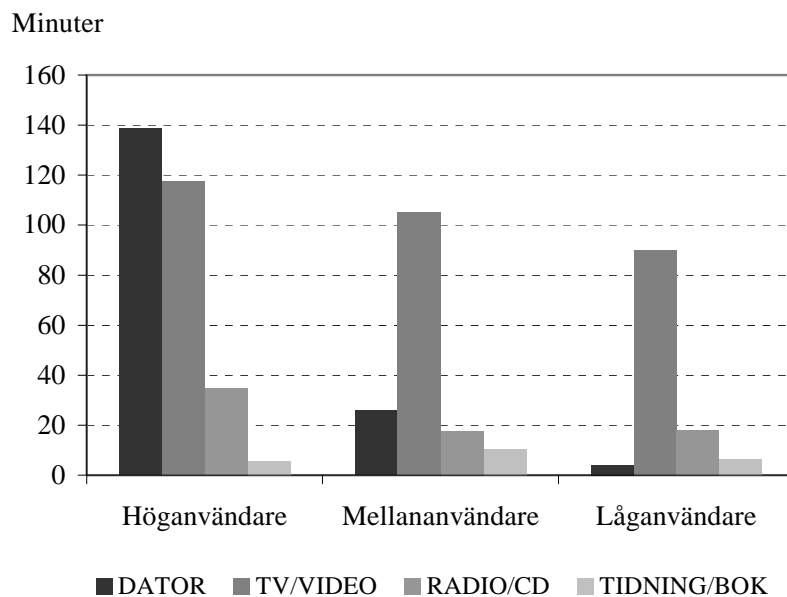
Tabell 9.3: Tidsanvändning i bostaden bland grupper av datoranvändare, 2002.

Aktivitet	(timmar / dygn)		
	Låganvändare	Medelanvändare	Höganvändare
<i>Vaken tid</i>			
Vaken tid i hem	5,7	6,2	7,3
Sömn	8,6	9,2	9,2
<i>IKT- och mediatid</i>			
Datoranvändning	0,03	0,4	1,6
Mediaanvändning	1,6	2,2	2
Telefonanvändning	0,2	0,3	0,3
Övriga aktiviteter	3,9	3,4	3,4
<i>Fri tid</i>			
Fri tid	5,4	5,4	6,8
Tid för studier/arbete	0,2	0,8	0,4
<i>Social tid</i>			
Tid ensam	2,9	4,1	5,5
Tid med familj/vän	2,8	2,2	1,8

(Källa: dagboksundersökning 2002)

Höganvändare av dator tillbringar mer tid i hemmet än övriga ungdomar. Framför allt tillbringar de betydligt mer fri tid i bostaden. En stor del av denna tid tillbringas i ensamhet och höganvändarna tillbringar sammanlagt mindre tid i hemmet tillsammans med familj eller kompisar än vad övriga ungdomar gör. De använder massmedia och telefon i ungefär samma utsträckning.

Då innehållet på internet ofta liknar innehållet i traditionella massmedier och då datoranvändning för vissa ungdomar fyller en liknande funktion som TV:n gör, i termer av bl.a. förströelse och underhållning (vilket bl.a. framgår av Thulin 2002), kan man anta att datoranvändningen ökar på bekostnad av traditionella medier. Av tabell 9.3 ovan framgår dock att höganvändare av dator inte ägnar mindre tid per dygn åt traditionella medier än vad övriga ungdomar gör. En mer finfördelad bild av gruppernas medieanvändning i olika former presenteras därför i figur 9.2.

Figur 9.2: Användning av olika typer av massmedia bland grupper av datoranvändare. (Källa: dagboksundersökning 2002)

Det visar sig till och med att höganvändare av hemdator faktiskt tittar något mer på TV per dygn än vad övriga ungdomar gör. De ägnar också mer tid åt att lyssna på radio eller CD, men något mindre tid till att läsa tidningar och böcker. Enligt denna gruppvisa jämförelse tycks således åtminstone inte elektroniska massmedia bli lidande av en hög datoranvändning. Höganvändare av dator är också höganvändare av massmedia. Motsatsen gäller för låganvändare. De ägnar sig sannolikt istället åt aktiviteter och umgänge utanför bostaden.

Sammanfattningsvis antyder dagboksundersökningen att det i första hand är aktiviteter utanför bostaden (snarare än redan hembaserade aktiviteter, som t.ex. TV-tittande) som blir lidande av en omfattande datoranvändning. En intressant fråga som följer är då vilka dessa aktiviteter är. I tabell 9.4 presenteras ungdomarnas totala användning av tid utanför bostaden och hur den fördelas på olika aktiviteter.

Tabell 9.4: Tidsanvändning utanför bostaden bland grupper av datoranvändare, 2002.

Aktivitet	(tim/pers.& dygn)		
	Höganvändare	Medelanvändare	Låganvändare
Summa utanför hem, inkl resa	7,6	8,6	9,7
Förvärvsarbete	2	2,2	4,1
Skola	1,6	1,6	0,6
Summa förvärvsarbete/skola	3,6	3,7	4,7
Fri tid	2,9	3,3	3,4
Umgänge med vän/familj	1,4	1,9	2,4
Resor min.	1	1,6	1,6
Mobilkontakter per dygn	0,8	3,1	3,8

(Källa: dagboksundersökning 2002)

Höganvändare av dator ägnar således sammanlagt mindre tid per dygn åt aktiviteter utanför bostaden. De ägnar både mindre fri tid och mindre tid för förvärvsarbete/studier utanför bostaden än vad övriga ungdomar gör. De ägnar också betydligt mindre tid till att umgås med familj och vänner, de reser mindre och de tar färre kontakter med sin mobiltelefon. Sammantaget tar således höganvändarna färre kontakter utanför bostaden än vad andra ungdomar gör. Det tycks som att de lever mer isolerade socialt och geografiskt – åtminstone utanför den virtuella världen och nätverken.

Låganvändare av dator i hemmet tillbringar istället förhållandevis mycket tid utanför hemmet och de är socialt mer aktiva (umgås mer med vänner och familj). Det är intressant att se att dessa ungdomar dessutom använder sin mobiltelefon betydligt oftare än övriga ungdomar. Resultaten indikerar olika livsstilar där mobiltelefonen används som medel för en rörlig livsstil och datorn som medel för en stationär.

Data från dagboksundersökningen visar, sammanfattningsvis, att det finns ett positivt samband (som dock inte behöver vara kausalt) mellan datoranvändning och tid spenderad i hemmet. Höganvändare av hemdator spenderar mer tid i hemmet än vad övriga ungdomar gör. En förenklad tolkning av dessa resultat kan sägas stödja privatiseringshypotesen. Med andra ord, datoranvändningen tränger undan andra aktiviteter i vardagen och ger upphov till att mer tid tillbringas i avskildhet och ensamhet i hemmet. Mindre tid ägnas åt att vistas i och samspela med andra människor i omgivningen och det lokala grannskapet.

Att höganvändare av dator ägnar mer tid i hemmet än andra ungdomar behöver dock inte betyda att datoranvändningen i sig är orsaken till detta. Man kan t.ex. tänka sig att vissa ungdomar i grunden är mer hemmaorienterade än andra. Dessa ungdomar kan tänkas vara mer benägna att ta till sig datorn som fritidssysselsättning. En rimlig men tills vidare preliminär slutsats är att datoranvändningen uppmuntrar och förstärker en hemmaorienterad livsstil.

Min undersökning visar inte hur ungdomarnas tidsanvändning hade sett ut om de inte hade haft tillgång till dator och internetuppkoppling i hemmet. Med den ger en möjlighet att gå vidare i analysen genom att titta på hur datoranvändning och övrig tidsanvändning förändras över tid.

9.3 Förändringar i tidsanvändningen, ökar datoranvändningen på bekostnad av andra aktiviteter?

Undersökningarna möjliggör en longitudinell uppföljning av hur enskilda individer förändrar sin tidsanvändning över tid. Ett andra steg i analysen är att fokusera de ungdomar i intensivstudien som tydligt ökar eller minskar sin datoranvändning mellan de båda undersökningstillfällena (oberoende av användningens nivå). En enkel undanträngningshypotes är att ökad tid framför datorn med nödvändighet innebär mindre tid till något annat, att denna tid måste tas någonstans ifrån. Samtidigt kan flera olika omständigheter simultant orsaka förändringar i individens tidsanvändning (inkl. tid för datoranvändning), som t.ex. att man under perioden börjar studera på universitetet eller blir arbetslös. Detta är också viktigt att ta i beaktande.

Tabell 9.5 visar hur ungdomar som ökar respektive minskar sin användning av hemdator (under den fria tiden) med minst 30 minuter per dygn i övrigt förändrar sin tids- och rumsanvändning mellan de båda undersökningstillfällena. Som framgår av tabellen ökar respektive minskar dessa ungdomar sin datoranvändning med i genomsnitt ca 60 minuter per dygn, vilket är mycket. Ungefär hälften av ungdomarna i urvalet inkluderas i denna definition. Bakgrundsuppgifter (angående bl.a. tekniktillgång och verksamhet) för dessa undersökningsspersoner framgår av tabell 1 i bilaga D.

Tabell 9.5: Tidsanvändningens förändring över tid bland ungdomar som ökar respektive minskar sin datoranvändning med minst 30 minuter, mellan 2000 och 2002.

Aktiviteter i och utanför hem	Förändring 2000 - 2002 (minuter / dygn)		
	Alla (n 37)	30 + (n 9)	30 - (n 8)
Sömn / dygn	20	8	6
Vaken tid i hemmet / dygn	-40	-34	-140
Dator fri tid	-30	69	-61
Dator studier	-32	-33	-47
Telefon	-8	3	-15
TV	-4	-24	-8
Media totalt	-9	-44	-10
Studier	-54	-68	-81
Fri tid	15	35	-59
Tid utanför hemmet / dygn	19	26	134
Arbetsplats	133	122	165
Skola	-139	-172	-83
Fri tid (exkl. skola/arbete)	26	76	53
Resa	-8	-2	-5

(Källa: dagboksundersökning 2000 och 2002)

Den mest tydliga förändring som ägt rum i de intensivstuderade ungdomarnas vardag är att tid för studier, både i och utanför hemmet, minskar kraftigt. Detta är en naturlig följd av att ungdomarna har slutat gymnasiet och merparten av dem vid andra undersökningstillfället inte (ännu) studerar vid universitet eller högskola. I samtliga grupper minskar också den sammanlagda (vakna) tid som tillbringas i hemmet. Minskningen är dock betydligt kraftigare för de ungdomar som över tid minskar sin användning av dator i hemmet (och minst för dem som ökar).

Det är viktigt att uppmärksamma att den longitudinella analysen leder till ett delvis annat resultat än den gruppvisa jämförelsen (tvärsnittsanalysen i föregående avsnitt). Ungdomar som kraftigt ökar sin datoranvändning tillbringar också sammanlagt mer fri tid i bostaden. Detta sker emellertid inte (som privatiseringshypotesen skulle innebära) på bekostnad av fritidsaktiviteter utanför hemmet. Tvärtom ökar också den fria tiden utanför hemmet kraftigt (76 minuter per dygn). Dessa ungdomar - som över tid ökar sin datoranvändning - har alltså vid det andra undersökningstillfället mer fri tid till förfogande i vardagen som helhet. Denna fria tid ägnas dels åt mer tid framför dataskärmen, men dels även (och i högre grad) till fritidsaktiviteter utanför hemmet. En första slutsats är att ungdomarnas levnadssituation har förändrats och i sin tur inneburit att utrymmet för fritidsaktiviteter, däribland datoranvändning, ökat.

Det visar sig vidare att användningen av traditionella massmedia minskar över tid i samtliga tre grupper. Användningen av massmedia i bostaden minskar dock betydligt mer bland de ungdomar som kraftigt ökar sin datoranvändning över tid, jämfört med övriga ungdomar. En andra slutsats är, i motsats till den preliminära slutsatsen av tvärsnittsanalysen, att datoranvändningen faktiskt ökar på bekostnad av annan mediaanvändning i hemmet. En tredje slutsats är att det således är andra hembaserade aktiviteter – snarare än aktiviteter utanför bostaden – som trängs undan när datoranvändningen ökar över tiden.

De ungdomar som över tid kraftigt minskar sin datoranvändning tillbringa sammanlagt betydligt mindre fri tid i hemmet vid det andra undersökningstillfället. Detta skiljer dem från övriga ungdomar i urvalet, där den fria tiden i hemmet faktiskt ökar. Dessa ungdomar ägnar istället betydligt mer tid åt aktiviteter utanför hemmet. Detta antyder en förändrad levnadssituation där man inte vill eller kan tillbringa lika mycket tid i hemmet som man gjorde förut. Det kan tolkas som att man överger aktiviteter i hemmet, inklusive datoranvändning, till förmån för andra fritidsaktiviteter utanför hemmet. Dessa ungdomar har emellertid totalt något mindre fri tid till förfogande vid det andra undersökningstillfället. En möjlig fjärde slutsats är att datoranvändningen är en av de aktiviteter som först får stryka på foten då den fria tiden minskar av olika skäl.

Sammanfattningsvis ger den longitudinella analysen (i motsats till den gruppvisa jämförelsen) inte något entydigt stöd för privatiseringshypotesen. Kraftigt ökad datoranvändning innebär inte att ungdomarna tillbringa mindre fri tid utanför hemmet. Datoranvändningen tycks däremot öka på bekostnad av användningen av massmedia i hemmet. Detta resultat överensstämmer i stort med resultat från intervjuundersökningen som presenteras nedan, som bl.a. handlar om hur ungdomarna prioriterar datoranvändning i relation till andra aktiviteter i vardagen.

9.4 Prioriteras datoranvändning framför andra fritidsaktiviteter?

Det finns, som ett tredje steg i analysen av undanträngning, anledning att ta reda på vad ungdomarna säger och hur de själva upplever att datoranvändningen påverkar deras vardag. Det är viktigt att inte överförenkla analysen av datoranvändningens påverkan på ungdomars tidsanvändning. Orsakssamband har ofta mer än en riktning. Tekniken dyker inte upp i ungdomarnas liv från ingenstans och påverkar vardagen på ett för alla likartat och en gång givet sätt. I tidigare kapitel har vi sett hur förändringar i ungdomarnas liv – som att vistas utomlands längre perioder eller att sluta gymnasiet – skapar nya behov i deras vardag som i sin tur driver på en ökad datoranvändning. Datoranvändningen förändras i takt med att levnadsomständigheter och livsprojekt förändras, som påverkar fördelningen mellan

fritid, arbetstid och tid för studier. Av intervjuundersökningen framgår hur olika förhållanden, framför allt tillgänglig fri tid och tillgång till bredband, driver på (eller begränsar) nöjesanvändningens omfattning.

Flera ungdomar berättar om hur den fria tid de har till sitt förfogande efter att skola och arbete är avklarad för dagen, påverkar hur mycket tid de ägnar åt datoranvändning. Det finns också exempel på hur perioder av arbetslöshet under en begränsad period kraftigt ökat en persons datoranvändning. På motsvarande sätt berättar andra ungdomar hur tidskrävande studier eller arbeten medför att man helt enkelt inte har tid att sitta framför datorn och fördriva tiden längre. Den fria tid som blir över utnyttjas hellre åt andra aktiviteter, som att träffa kompisar, idrotta, osv. Resultat från intervjuundersökningen (i likhet med dagboksundersökningen ovan) antyder att den nöjesbetonade datoranvändningen är känslig för förändringar som rör den fria tidens omfattning. Det betyder också att datoranvändningen inte är den mest högprioriterade fritidsaktiviteten i vardagen och att den tidigt prioriteras bort om den fria tiden inskränks.

Bredband påverkar förutsättningarna bedömer flera av ungdomarna. Så är t.ex. nöjesanvändningen i flera fall betydligt mer omfattande vid det andra undersökningstillfället än vid det första. En bidragande orsak är tillgången till bredband, som ökat användningens omfattning och delvis förändrat dess karaktär. Ett intryck från intervjuundersökningen är att tillgången till bredband har inneburit en mer givande (bl.a. mer socialt kommunikativ och mindre ensam) och roligare datoranvändning. Detta uttrycker dock enbart ungdomar som redan är inbitna nöjesanvändare. Det finns också många ungdomar som är helt oberörda av att ny och bättre teknik installerats i hemmet. Renodlade nyttoanvändare, som generellt ägnar mycket lite tid vid datorn, använder inte datorn mer när de får tillgång till bredband. Deras intresse för datorn som en underhållningsmaskin blir inte större på grund av förbättrade tekniska möjligheter.

Det är således möjligt att identifiera olika förhållanden eller omständigheter i ungdomarnas vardag som driver på (eller begränsar) datoranvändningen. Valet att använda datorn eller surfa på nätet innebär samtidigt, som vi sett, att någon annan aktivitet måste prioriteras bort. Hur upplever ungdomarna själva att datoranvändningen påverkar deras vardag? Vilka andra aktiviteter väljs bort till förmån för datoranvändningen? Vad hade man gjort med sin tid om man inte suttit framför datorn?

Ett första huvudintryck från intervjuundersökningen är att datoranvändningen för många ungdomar inte är en högt prioriterad fritidssysselsättning. De beskriver hur datoranvändningen fyller "tomma stunder" på dygnet, t.ex. när man just har kommit hem från skolan/jobbet, medan man väntar på att maten skall bli klar, på kvällen innan man går och lägger sig, osv. Man ägnar sig åt datorn då man upplever att man inte har något annat att göra, snarare

än att andra fritidsaktiviteter medvetet prioriteras bort till förmån för datoranvändningen.

”Nej det tror jag inte hade varit någon skillnad. Det är mest att man sätter sig när man inte har något att göra” (20:2002)

”Nej det är inget som får mig att stanna hemma. Jag låter inte bli att fika för att sitta hemma och kolla nätet” (6:2002)

På frågan om vad ungdomarna hade ägnat tiden åt istället för datoranvändning om man inte hade haft dator i bostaden, bedömer merparten att de skulle ha ägnat sig åt någon annan aktivitet i hemmet. Många tror att de hade tittat mer på TV, kanske läst en bok eller gjort något annat hemma.

”Då skulle jag nog garanterat kolla på TV. Jag gör det mest för att slappa också” (20:2002)

”Det skulle nog inte se så himla annorlunda ut faktiskt... Det är nog TV-sofftiden där som ryker lite, det är nog risk för det” (18:2002)

”Jag använder internet ofta sent på kvällen innan jag går och lägger mig. Jag tror att jag hade gjort samma saker som jag gör nu” (31:2000)

Ett andra dominerande intryck är således att de flesta ungdomar själva inte upplever att datorn (trots att man ibland ägnar den mycket tid) på något betydande sätt påverkar deras vardag. Den största skillnaden tycks vara att man sitter framför dataskärmen istället för TV-skärmen. Datoranvändningen beskrivs av många ungdomar som en ganska ”slö” aktivitet, något man ägnar sig åt då man inte har lust eller energi att göra något annat.

”Om man vill göra något som inte är allt för ansträngande så sätter man sig framför datorn... Det är ännu slappare att sitta framför TV:n” (10:2000)

”Det är ofta en ren slögrej att sitta framför datorn. Både datorn och TV:n är ofta en ren slögrej” (12:2000)

På så sätt har datoranvändningen således stora likheter med TV-tittandet. Flera ungdomar uttrycker samma slags dubbelhet inför att sitta framför datorn som till att titta på TV. Man blir sittande vid datorn, trots att man tycker att man egentligen borde ägna sig åt något annat, något ”vettigare”.

En tredje viktig iakttagelse är dock att en liten grupp intensivanvändare faktiskt upplever och bedömer att datoranvändningen på ett betydande sätt påverkar deras vardagsliv och tidsanvändning. För dessa ungdomar är datoranvändningen ofta en dominerande fritidssysselsättning. De upplever att tid

för andra fritidsintressen, umgänge med familj och vänner (vilket bl.a. framgick i kapitel 7) och sömn, väljs bort eller blir lidande.

”Jag hade varit väldigt mycket bättre på gitarr och kanske inte varit så slö eller trött. Jag sitter uppe rätt länge vid datorn – hela nätterna. Det hade nog bara varit fördelar [utan dator i hemmet]. Ibland känns det väldigt passivt när man sitter på natten, men det är ju så himla trevligt och roligt” (8:2002)

Upplever ungdomarna att de tillbringar mer fri tid i hemmet till följd av datoranvändningen? Ett par ungdomar menar att datorn, trots att den påverkar tidsanvändningen på betydande sätt, inte påverkar tiden i bostaden. Dessa ungdomar lever ett i grunden hemmaorienterat liv som, enligt dem själva, inte har med datoranvändningen att göra även om datorn kan antas uppmuntra ett sådant beteendemönster.

”Jag vet inte. Troligtvis hade det egna musicerandet fått en större plats... [Hade du ägnat dig åt andra aktiviteter utanför hemmet?] Nej det tror jag faktiskt inte. Jag trivs så bra hemma, fester är inget för mig. Jag är inte en person som tycker om att göra så mycket saker ute. Jag hade hittat på något annat hemma” (2:2002)

Andra ungdomar menar tvärtom att de troligen hade tillbringat mer tid utanför hemmet om det inte vore för datorn. Det hade inte funnits något att göra hemma om datorn inte funnits där och man hade då varit tvungen att sysselsätta sig med något annat, besökt kompisar oftare, mm.

”Jag hade varit hemma mer hos andra. Men jag har svårt att sätta mig in i den situationen. Jag har haft internet i sju år” (8:2002)

”Ja det skulle jag nog göra... Jag har svårt att tänka mig att inte ha dator hemma. Man kan ändå alltid göra något [när man har datorn]” (4:2002)

*

För att sammanfatta, i detta kapitel undersöks om datoranvändningen påverkar ungdomars användning av tid och rum i tre analyssteg. Med utgångspunkt i dessa framkommer delvis olika resultat. Den gruppvisa jämförelsen visar att ungdomar som är höganvändare av dator tillbringar betydligt mer tid i hemmet än ungdomar som är låganvändare. Datorn upptar en stor plats i deras hemmaorienterade livsstil. Resultaten stödjer privatiseringshypotesen. Det framträder även en bild av ungdomar med olika livsstilar. Dels ungdomar med en hemmaorienterad livsstil, som tillbringar mycket tid i hemmet framför dataskärmen och även till att titta på TV, dels

ungdomar med en mer mobil livsstil, som ofta träffar kompisar, sällan är hemma och som frekvent använder mobiltelefonen.

Den longitudinella analysen av hur enskilda ungdomar över tid förändrar sin tids- och rumsanvändning visar inte lika entydigt att ökad datoranvändning uppmuntrar en mer hemmaorienterad livsstil, eller att datoranvändningen tränger undan aktiviteter utanför hemmet. En rimlig sammanvägd tolkning av dessa analyser är att redan hemmaorienterade är mer benägna att ta till sig och använda dator än vad övriga ungdomar är, men att det inte är tekniken i sig som orsakar en sådan livsstil. På motsvarande sätt har kringflackande individer ett större behov av och är också mer benägna att använda mobiltelefon. Ny teknik som internet, bredband och mobiltelefon tycks underlätta och förstärka (men knappast radikalt förändra) olika beteendemönster.

Vidare visar den longitudinella analysen hur orsakssambanden går i flera riktningar. Det är tydligt hur datoranvändningen anpassas efter och varierar i enlighet med rådande livssituation, snarare än att vardagen drastiskt förändras och anpassas efter tillgången till ny teknik (som privatiseringshypotesen skulle innebära). En ökad datoranvändning tycks bl.a. vara en konsekvens av ökad fri tid. Variationer i datoranvändningen speglar livssituationer som växlar snarare än determinerar användning och konsekvenser i ungdomarnas liv. Resultatet styrks också av intervjuundersökningen som visar att datoranvändning bland flertalet av ungdomarna är en fritidsaktivitet som inte är så högt prioriterad och som tidigt får stryka på foten då t.ex. den fria tiden minskar. Merparten av ungdomarna upplever själva inte att datoranvändningen tydligt förändrar deras vardag och tidsanvändning (åtminstone inte i social eller geografisk bemärkelse). Det är dock viktigt att uppmärksamma att undantag finns.

Kapitel 10

Avslutande sammanfattning och slutsatser

10.1 IKT – en allt mer integrerad del av ungdomars vardagsliv

Syftet med denna avhandling är att ge ökad kunskap om hur en tilltagande virtuell rörlighet infogas i och också förändrar ungdomars vardagsliv, socialt och geografiskt. I ett första moment berörs mönster av innehav och användning av IKT bland ungdomar i Sverige. I ett andra moment analyseras förändringar i ungdomars dagliga liv till följd av en ökad IKT-användning. Särskilt uppmärksammas konsekvenser för ungdomars sociala liv och kontaktmönster, fysiska rörlighet och resor samt hur och var man tillbringar sin fria tid. Ur studien följer en rad viktiga resultat och slutsatser som diskuteras i detta avslutande kapitel.

Studien visar att innehav av olika former av IKT-utrustning, dvs. dator, internet och mobiltelefon ökar i befolkningen generellt och befinner sig idag på höga nivåer. Samtidigt står en stor grupp fortfarande utan tillgång. Det finns en tydlig åldersbetingad digital klyfta i Sverige, där unga människor i mycket hög grad har tillgång till den nya tekniken, medan de äldre fortfarande har mycket låg tillgång. Äldre människor står i detta perspektiv fortfarande utanför IT-samhället. Det är också viktigt att notera att den verkliga tillgången till nätet, dvs. tillgången till bredband i hushållen, ännu är på förhållandevis låga nivåer, även bland de yngre, men ökar snabbt.

Utöver innehav är det framför allt användningen av dator, internet och mobiltelefon som visar hur den nya tekniken faktiskt integreras i ungdomars vardagsliv. Erfarenheten, fattad i vid bemärkelse, av att använda IKT är generellt mycket hög bland ungdomar i Sverige. I princip alla har någon gång surfat på internet och skickat e-post. Samtidigt som tillgången och erfarenheten är hög i allmänna termer är det bara hälften av ungdomarna som använder dator under en genomsnittlig dag. Andelen frekventa användare ökar dock år från år.

År 2001 ägnar svenska ungdomar i genomsnitt en och en halv timma per dygn framför dataskärmen. Vad gäller tidsanvändningen finner man en klyfta

inte bara med avseende på ålder utan även mellan könen. Unga män använder dator i genomsnitt 2 timmar och 40 minuter per dygn, kvinnorna endast 50 minuter. En vanlig hypotes inom internationell forskning (t.ex. Horrigan 2002) är att fast uppkoppling driver på och förändrar människors datoranvändning, leder till mer tid på nätet och dessutom ökar sannolikheten att man använder internet en given dag. Min studie visar att ungdomar med tillgång till bredband i hemmet ägnar betydligt mer tid per dygn framför dataskärmen än andra ungdomar. Kön och bredbandstillgång är faktorer som på ett avgörande sätt påverkar datoranvändningen även om man samtidigt tar hänsyn till olikheter i andra avseenden (som t.ex. inkomst och ålder).

- En slutsats av studien är att användningen av dator och internet (och även mobiltelefon) ökar och upptar en tidsmässigt allt större plats i ungdomars vardag.
- Vid sidan av en hög och generellt ökande användning finns stora skillnader i användningen inom och mellan grupper. Användningen varierar beroende på ålder, kön och typ av uppkoppling.

Datoranvändning är inte en enhetlig företeelse utan omfattar tvärtom ett brett spektrum av ärenden och aktiviteter. Intensivstudien visar att ungdomarnas datoranvändning tidsmässigt domineras av tre olika aktivitetskategorier, nämligen ärenden som rör studier eller arbete, nöjesbetonad användning samt social kommunikation med vänner och familj. Internetanvändningen ökar över tid inom alla dessa kategorier. Dessutom sker en tydlig ökning av den hittills tidsmässigt begränsade användningen av e-service och nyttobetonad informationssökning (t.ex. information om varor, lediga jobb eller bostäder). Datoranvändningen blir över tid även mer komplex och omfattar fler aktiviteter.

- Studien visar att internetanvändningen ökar inom många av vardagslivets sfärer - arbete och skola, fritid och underhållning, social kommunikation och e-service - och vidgas till att omfatta allt fler aktiviteter.

IKT integreras i vardagen och blir över tid ett allt mer självklart val i en rad olika sammanhang. En viktig iakttagelse är att användningens inriktning varierar mellan och inom grupper. Unga män ägnar sig i betydlig högre utsträckning åt nöjesanvändning än vad kvinnor gör, vilket också är en viktig förklaring till de stora tidsmässiga skillnaderna i datoranvändningen mellan könen.

- En viktig slutsats när det gäller användningens inriktning är att det går att urskilja olika användarkategorier: nyttoanvändare, nöjesanvändare samt blandanvändare. Dessa grupper är i hög grad bestående över tid. Könsfördelningen är mycket sned.

En tredjedel av ungdomarna i intensivstudien är renodlade nyttoanvändare. De är låganvändare i tid räknat och gruppen består uteslutande av unga kvinnor. En tredjedel är renodlade nöjesanvändare som också är höganvändare av dator. Gruppen består till övervägande del av unga män. Resterande tredjedel hamnar någonstans mitt emellan och i denna grupp är könsfördelningen ganska jämn.

10.2 Hur vardagen förändras till följd av IKT

Internet underlättar social kommunikation på flera geografiska nivåer

I avhandlingen studeras frågan om hur en ökad datoranvändning påverkar människors sociala liv, deras sätt att umgås och kommunicera med varandra. Teoretiskt finns en förväntning om att en tilltagande internetanvändning kommer att medföra att människors sociala kontaktmönster tänjs ut i rummet, i globaliserande riktning. Det bottnar bl.a. i föreställningen om att människor, och särskilt ungdomar, allt mer engagerar sig i virtuella och rumsligt oberoende gemenskaper på internet (t.ex. Turkle 1995).

Min studie visar hur viktigt det är att nyansera begreppet internetanvändning när det utnyttjas som socialt kommunikationsmedel unga människor emellan. Ungdomarna använder en rad olika datorbaserade kommunikationssätt för sådan social kommunikation, t.ex. e-post, instant messenger, webchatt och diskussionsforum. Genom detaljerade studier av hur internet används, vem man kommunicerar med och hur långt bort, framgår att dessa kommunikationssätt används på olika sätt och med delvis olika sociala och geografiska konsekvenser.

Intensivstudien visar att renodlat virtuell interaktion, med människor man aldrig träffat på riktigt, är en kraftigt avtagande och numera marginell förekomst i dessa ungdomars vardag. Från att ha varit en populär aktivitet på högstadiet har anonym chatting med "främlingar" nästan helt och hållet upphört då ungdomarna blivit äldre. Det finns emellertid även intressanta undantag från denna huvudtendens. En lite grupp, främst unga män, ägnar sig kontinuerligt åt att chatta eller på andra sätt (t.ex. via e-post) ta kontakt med likasinnade på nätet. De använder internet som en virtuell mötesplats för att diskutera, utbyta tips och erfarenheter som rör mycket specifika intressen, t.ex. inom musik eller programmering. Dessa kontakter sker både inom och utanför Sverige.

- En slutsats av min studie är att internet inte primärt används för att knyta kontakt med nya människor eller för att engagera sig i nya virtuella och platsoberoende sociala sammanhang.

Ungdomarnas virtuella kommunikation består till övervägande del av kontakter med människor man känner i verkliga livet. I likhet med inter-

nationell empirisk forskning visar min studie att internet främst används för kontakter med "riktiga" vänner, bekanta, klasskamrater och familjemedlemmar (Hampton & Wellman 2001). Internet stärker existerande sociala band snarare än att generera nya.

Den sociala kommunikationen är dock i många fall mycket geografiskt vidsträckt. Studien visar att ungdomarnas sociala kontaktnät (över tid) tänjs ut geografiskt primärt till följd av en ökad långväga fysisk rörlighet. Detta sker då många ungdomar efter gymnasiet arbetar eller studerar utomlands eller på annan ort i Sverige. Det ökar samtidigt behovet av geografiskt vidsträckt virtuell kommunikation.

- Studien visar att internet i sig inte orsakar uttänjda sociala kontaktmönster. Däremot används tekniken till att bibehålla kontakten med ett lokalt baserat socialt nätverk då detta sprids ut geografiskt.

Framför allt e-post används här som ett effektivt komplement till en ökande långväga geografisk rörlighet och kan också underlätta en sådan trend. Då man under kortare eller längre perioder av geografisk separation kan kommunicera effektivt med hjälp av internet blir det också enklare att vara mobil.

Fokuseringen på internets globala räckvidd gör att man ofta glömmer bort att tekniken även kan användas för kommunikation lokalt (Hampton & Wellman 2003). Av intensivstudien framgår att internet också används för lokal kommunikation på platsen där man bor. Trots stora möjligheter att via nätet komma i kontakt med nya människor världen över är det faktiskt betydligt mer populärt att chatta med människor man redan känner, som bor i närheten och som man regelbundet träffar, ofta dagligen.

- En sammanfattande slutsats är att internet används som ett kompletterande socialt kommunikationsmedel på flera geografiska nivåer, lokalt, nationellt och internationellt.

Resultatet styrker hypotesen om kontaktnätens "glokalisering" (Hampton & Wellman 2001), dvs. internet uppmuntrar till både lokal och geografiskt vidsträckt kommunikation.

Virtuella möten - inget alternativ till att träffas på riktigt

Förståelsen för hur internet påverkar ungdomarnas kontaktmönster socialt och geografiskt kräver också kunskaper om hur nya virtuella kommunikationssätt samspelar med andra, mer traditionella sätt att umgås med andra människor, dvs. reella möten, telefonsamtal och brevskrivande. Inom teorin diskuteras frågan om en ökad social isolering till följd av en tilltagande virtuell rörlighet, i framför allt unga människors liv. Ett tilltagande engage-

mang på internet befaras leda människor bort ifrån lokalt deltagande och bort ifrån reella möten människor emellan (Hampton & Wellman 2003).

- En slutsats av min studie är att nya virtuella kommunikationssätt läggs till tidigare kontakter och medverkar till att den totala kommunikationen i ungdomarnas vardag ökar. Rädslan för att virtuell kommunikation ersätter reella möten är överdriven.

Studien bekräftar den bild som förmedlas av flera internationella studier, att internet snarare fyller tomma stunder i människors liv, när man inte vill eller kan träffas på det lokala kaféet eller puben, snarare än att ske på bekostnad av dessa möten (Haythornthwaite 2001). När t.ex. avstånd försvårar för telefonsamtal och reella möten så används datorbaserad kommunikation till att fylla tomrummet. Det övergripande resultatet blir alltså snarare att den totala sociala interaktionen i vardagen ökar till följd av IKT.

Farhågor om social isolering till följd av ökad datoranvändning tycks bara vara relevant för en liten grupp höganvändare. För de flesta fungerar nya virtuella kommunikationsformer som ett komplement till traditionella sätt att kommunicera. E-post kompletterar telefonkontakt med vänner och familj utomlands och används bl.a. för att hålla tätare kontakter mellan telefonsamtalen. Chatting via instant messenger kompletterar telefonsamtal och reella möten.

- En näraliggande slutsats är att nya virtuella kommunikationsformer ibland genererar sin egen användning, till följd av ungdomarnas ökade tillgänglighet till varandra.

E-post, instant messenger och mobiltelefon skapar fler tillfällen för kommunikation i vardagen. Chatting via instant messenger tillför en social dimension till annars helt ensamma aktiviteter vid datorn, SMS gör det möjligt att kommunicera med kompisar under en ensam spårvagnsfärd, osv. De nya kommunikationssätten fyller behov i vardagen som de traditionella inte förmår göra. De är bl.a. så att konventionerna för vem och vem man inte kommunicerar med ser annorlunda ut på nätet än vid t.ex. telefon- och brevkontakt. Man kan skicka e-post eller chatta med vem som helst, men ringer bara till mer nära vänner och familj. Internet tillåter kommunikation med mer ytliga bekantskaper och har inneburit att ungdomarna har virtuell kontakt med totalt fler personer. Deras sociala kontaktnät vidgas således i någon mån till att omfatta fler relationer.

- Ytterligare en slutsats är att enbart virtuell kontakt i längden inte är tillräcklig för att upprätthålla mellanmänskliga relationer.

E-post kan temporärt upprätthålla kontakt med människor på andra platser. Utan utsikter för framtida reella möten blir kommunikationen meningslös,

avatar eller upphör helt. Snarare än att virtuella kontakter utgör ett hot, antyder resultaten att regelbundna reella möten faktiskt är en nödvändig förutsättning för en meningsfull e-postkommunikation. Samma sak gäller de renodlade onlinerelationer, med människor man träffat på nätet, som förekommer i studien. Dessa är i regel helt kortvariga (som längst 1 ½ år bland de intensivstuderade ungdomarna) och förblir också virtuella. Att människor "kommer och går" på internet upplevs inte som ett bekymmer utan snarare som en naturlig del av internetanvändningen. Intentionen med virtuella möten av detta slag är sällan att man faktiskt vill träffas på riktigt. Resultatet styrker sociologisk forskning som visar att reella möten, ansikte mot ansikte, i längden är nödvändiga för att upprätthålla (starka) sociala band (Wellman 2001).

Virtuella handlingsstrategier kompletterar fysisk rörlighet

Forskningen har länge diskuterat frågan om relationen mellan IKT och fysisk rörlighet, dvs. resor och transporter. Längre dominerade hypotesen att IKT kommer att minska människors resande genom substitution. Enligt denna hypotes kommer människor att ersätta en del resor med IKT pga. de vinster, i tid, ansträngning och kostnader, som detta medför (Hanson 1998).

Min studie visar att det förekommer mycket få fall av ren substitution med avseende på virtuell och fysisk rörlighet. Ett dominerande intryck är att nya virtuella handlingsstrategier används parallellt med de resbaserade för att hantera olika ärenden i vardagen. Resultat från både den nationella och den intensiva studien styrker istället hypotesen om IKT och resor som kompletterande kommunikationsmedel (Mokhtarian & Salomon 1997).

- En slutsats av min studie är att virtuell rörlighet sällan substituerar transporter och fysiska förflyttningar bland ungdomar.

Den nationella studien visar sammantaget hur virtuella handlingsstrategier gör inbrytningar i vissa av vardagens traditionellt resbaserade aktiviteter, bl.a. för att hantera post och bankärenden, diskutera studier samt för social kommunikation med släkt och vänner. Enligt intensivstudien ökar dock inte användningen av virtuella handlingsstrategier på bekostnad av resbaserade, utan snarare kompletterar de varandra på olika sätt.

Av intensivstudien framgår att internetbank är det enda tydliga exempel där en virtuell handlingsstrategi används med avsikten att spara in en resa eller undvika att bege sig till en annan plats. Internetbanken bidrar till att ungdomarna spar tid, resor och ökar sin flexibilitet. Samtidigt är detta inte ett ärende som utförs på daglig basis, utan kanske en eller ett par gånger per månad. Därmed sker inga påtagliga förändringar av vardagens aktivitetsmönster. Dessutom finns en rad mellansteg i utvecklingen, som t.ex. telefonbank och postgiro. Sannolikt är det i hög grad användningen av dessa kommunikationsmedel, snarare än resorna, som substitueras.

Internethandel används primärt med helt andra intentioner än att spara in resor eller ersätta butiksbesök. Att shoppa i lokala butiker uppskattas tvärtom av de flesta ungdomar. Internet används för att få tillgång till billiga varor och varor som inte går att få tag på i lokala butiker. Internethandeln har därav låg potential att ersätta resbaserade butiksbesök. Den kan ersätta enskilda inköp, men medför inte att ungdomarna generellt besöker butiker i mindre omfattning. Inköpsresandet påverkas knappast.

- Studien visar att då internet tydligt används med avsikten att ersätta ett traditionellt tillvägagångssätt är det i första hand vanlig telefon och i viss mån media som berörs.

Internet substituterar bl.a. telefonsamtal vid bokning och beställning av biljetter och för viss informationssökning. Internet upplevs vara enklare, tidsbesparande och dessutom ge ökad flexibilitet avseende när på dygnet ärenden kan uträttas. Att internet substituerar telefonsamtal i dessa sammanhang blir mer framträdande över tid, i takt med att ungdomarnas erfarenhet och tillit till tekniken ökar.

Det finns många exempel där internet på olika sätt kompletterar traditionella handlingsstrategier. Internet används bl.a. som ett komplement till traditionella media, t.ex. vid informationssökning och nedladdning av musik och film. Internet och media fyller delvis olika funktioner, och används ofta i sekvens av fördjupning. Exempel är när internet används för att hämta mer information om (eller ladda ner) något man först läst om i en tidning. Ungdomarna upplever att internet ger tillgång till mer specialiserad och individuellt anpassad information. Tekniken tillför nya dimensioner till "gamla" aktiviteter i termer av geografisk räckvidd och lättillgänglighet. Lättillgängligheten medför även att man upptäcker helt nya ämnen att söka information om och tekniken i sig genererar således i någon mån nya behov och aktiviteter i ungdomarnas vardag.

Vidare händer det att ungdomarna över tid förändrar sina handlingsstrategier, inte minst till följd av ökad erfarenhet och tillgång till bredband. Exempelvis medför bredbandstillgång att nedladdning av musik från nätet substituerar inköp av CD-skivor.

Höganvändare av dator tillbringar mer tid i hemmet...

I avhandlingen studeras även frågor om den fria tidens privatisering och om IKT-användningen tränger undan andra sysslor i människors vardag. Teoretiskt finns förväntningar om att en ökad tillgång till dator- och internetutrustning kommer att medföra att allt mer tid tillbringas i bostaden (Putnam 2000, Robinson m.fl. 2003).

Intensivstudien visar till att börja med att frågan om undanträngning inte berör alla, utan i första hand de höganvändare (som också är nöjesanvändare) som ägnar en betydande del av sin fria tid vid datorn.

- En slutsats av studien är att det finns ett positivt samband mellan användning av hemdator och tid spenderad i bostaden.

Höganvändare av hemdator tillbringar betydligt mer tid i hemmet per dygn än vad övriga ungdomar gör och är således mindre aktiva utanför bostaden. De ägnar sig vidare i mindre grad än andra ungdomar åt (reellt) socialt umgänge, både i och utanför hemmet. Resultatet kan sägas bekräfta ett fåtal studier som visar att datorn undertrycker socialt umgänge då användningen når tidsmässigt stora proportioner (Nie & Erbring 2000). Höganvändare av hemdator är dessutom höganvändare av media. De ägnar mer tid till att titta på TV, lyssna på radio och CD än vad övriga ungdomar gör, men mindre tid till att läsa tidningar och böcker.

Låganvändare av hemdator tillbringar tvärtom betydligt mer tid utanför bostaden än övriga ungdomar. Dessutom använder de sin mobiltelefon betydligt oftare. Resultaten indikerar olika livsstilar där mobiltelefonen används som medel för en rörlig livsstil och datorn som medel för en stationär.

En förenklad tolkning av dessa resultat kan sägas stödja privatiseringshypotesen. Med andra ord, datoranvändningen tränger undan aktiviteter utanför hemmet och ger upphov till att mer tid tillbringas i avskildhet och ensamhet i bostaden. Mindre tid ägnas åt att vistas i och samspela med andra människor i omgivningen och det lokala grannskapet.

...men, datorn i sig orsakar inte en hemmaorienterad livsstil

En longitudinell analys av hur ungdomarnas tidsanvändning förändras över tid leder emellertid till ett delvis motsatt resultat. Ungdomar som kraftigt ökar sin datoranvändning ökar också den sammanlagda fritiden spenderad i bostaden. Detta sker emellertid inte, som privatiseringshypotesen skulle innebära, på bekostnad av fritidsaktiviteter utanför hemmet. Tvärtom ökar också den fria tiden utanför hemmet kraftigt.

När ungdomarna ökar sin datoranvändning (oberoende av nivå) sker detta istället på bekostnad av andra hembaserade aktiviteter.

- En slutsats av studien är att andra hembaserade aktiviteter, bl.a. TV-tittande, snarare än aktiviteter utanför bostaden, trängs undan när datoranvändningen ökar.

En intressant iakttagelse är att ungdomar som över tid ökar sin datoranvändning vid det andra undersökningstillfället har mer fri tid till förfogande i

vardagen som helhet. Denna tid ägnas dels framför dataskärmen, och dels (och faktiskt i högre grad) åt fritidsaktiviteter utanför hemmet.

En rimlig sammanvägd tolkning av dessa tillsynes motstridiga resultat är att redan hemmaorienterade ungdomar är mer benägna att ta till sig och använda datorn än vad övriga ungdomar är. Datorn kanske uppmuntrar till mer tid i hemmet, men det är inte tekniken i sig som orsakar en sådan livsstil. Studien visar också att datorn som fritidssysselsättning inte är särskilt högt prioriterad, utan tidigt får stryka på foten då den fria tiden minskar. Resultaten indikerar att ungdomarna inte helt anpassar sin vardag efter datorn, utan snarare tvärtom.

- En sammanfattande slutsats är att ny teknik som internet, bredband och mobiltelefon tycks underlätta och förstärka, men knappast radikalt förändra, olika beteendemönster och livsstilar bland ungdomarna.

Slutligen, vad gäller olika typer av konsekvenser av en ökad IKT-användning så kan man på ett övergripande plan säga att studiens resultat bekräftar nödvändigheten av att nyansera diskussionen. Konsekvenserna ser med andra ord mycket olika ut beroende på bl.a. vilka aktiviteter som avses, vilka användare man talar om och vilken livssituation användarna befinner sig i.

10.3 Vad som påverkar ungdomarnas IKT-användning över tid

Undersökningarna visar på både mönster och variationer i IKT-användningens omfattning och inriktning. Av intensivstudien framgår att dessa mönster och variationer delvis är individuellt betingade och beroende av enskilda individers *livsstil* och preferenser, men även styrs av andra faktorer så som kön, tillgång till bredband, teknikerfarenhet, fas i livet och livssituation. Flera av dessa faktorer är dynamiskt föränderliga.

Trots stora förändringar i ungdomarnas liv, så är användningen av tekniken tämligen bestående över tid. Hur man förhåller sig till och använder tekniken är i hög grad beroende av *kön*, om man är ung kvinna eller man. Kategoriseringen i nyttoanvändare och nöjesanvändare är nästan helt köns-segregerad.

Nöjesanvändningens omfattning påverkas också av två andra faktorer, dels *tillgång till bredband* och dels *tillgänglig fri tid*. Ungdomar med tillgång till bredband använder datorn mer än andra och enligt intensivstudien är det framför allt den nöjesbetonade användningen som ökar. Renodlade nyttoanvändare förändrar inte sin användning märkbart till följd av bredband. Nöjesanvändningens omfattning är vidare känslig för förändringar i vardagslivet som påverkar mängden fri tid. Datoranvändningen ökar eller minskar i enlighet med att den fria tiden utökas eller inskränks.

En huvudtendens i den longitudinella intensivstudien är att internet-användningen över tid vidgas till att omfatta allt fler ärenden och aktiviteter. Allt fler ungdomar använder t.ex. internet till att orientera sig om det lokala utbudet av kultur och nöje (bio, konserter), läsa e-tidningar, boka och beställa biljetter, skaffa information om varor. Den vidgade användningen indikerar att en ökad *teknikerfarenhet* och användarvana gör tekniken till ett allt mer självklart val i olika vardagssituationer.

Användningen varierar vidare i enlighet med *ålder* eller *livsfas*. Vissa aktiviteter, framför allt webchatt och communities, men även dataspel, är förknippade med yngre ungdomsår och högstadietiden. Användningen avtar eller upphör helt då ungdomarna blir lite äldre. På motsvarande sätt har ungdomarna över tid införlivat nya aktiviteter i sin IKT-användning som speglar en ny livsfas, med de nya projekt och aktiviteter som denna genererar. Nätet används t.ex. till att söka lediga jobb och bostäder, att söka information om utbildningar på universitet och högskolor i Sverige och utomlands, mm.

Ett tydligt exempel på hur en förändrad *livssituation* kan påverka behovet och användningen av internet är ungdomarnas utlandsvistelser. Dessa skapar dels behov av intensiva, men tidsmässigt begränsade perioder av informationssökning, för planering och förberedelser inför resan. Men, framför allt skapas ett ökat behov av långväga social kommunikation under själva utlandsvistelsen. Det medför även att många ungdomar skaffar internetbank och börjar läsa svenska tidningar på nätet.

En initialt frivillig teknik kan efterhand bli nödvändig, på grund av växande *förväntningar från omgivningen* eller att andra alternativ försvinner. Av min studie framgår att det främst är studerande ungdomar som upplever ett sådant tryck. De upplever att universitet och högskolor förväntar att man som student skall använda internet i olika situationer och att andra alternativ i många fall saknas. Vidare upplever många ungdomar ett starkt socialt tryck att inneha och använda mobiltelefon. Irritation uppstår bland vänner och bekanta om man inte är nåbar via mobil.

- En sammanfattande slutsats av studien är att ungdomar infogar och anpassar ny teknik efter sina egna liv som i grunden ser mycket olika ut. Variationer i användningen, mellan individer och över tid, speglar skilda livsstilar och livsomständigheter som växlar. Tekniken i sig determinerar således inte enkelriktat användningen och dess konsekvenser.

10.4 Uttänjning eller krympning?

Förväntade geografiska konsekvenser av en ökad IKT-användning ansluter ofta till föreställningen om att samhällsutvecklingen går i riktning mot en successiv upplösning av de geografiska avstånden och platsers betydelse.

Framväxten av virtuella och avståndsberoende tekniker, som internet, antas så småningom leda till geografins död. Ur individens perspektiv förväntas utvecklingen medföra en samtidig krympning och uttänjning av det dagliga handlingsrummet. Livet i hemmet får en alltmer framskjuten plats då allt fler funktioner kan utföras virtuellt från bostaden. Samtidigt nyttjas den virtuella rörligheten till att umgås och interagera med likasinnade världen över och de sociala kontaktnäten tänjs därmed ut i globaliserande riktning. Som framgått har mina undersökningar givit en mängd substantiella resultat som belyser denna problemställning på olika sätt.

Det visar sig att en ökande virtuell rörlighet i ungdomars vardag läggs till redan existerande sociala kontakter så att den totala kommunikationen i vardagen ökar. IKT intensifierar kommunikationen människor emellan snarare än att substituera traditionella sätt att umgås. Fysiska transporter och resbaserade aktiviteter påverkas inte heller signifikant av en tilltagande virtuell rörlighet. Mer tid framför dataskärmen tränger primärt undan andra aktiviteter i bostaden, särskilt TV-tittande, snarare än aktiviteter på andra platser i den lokala omgivningen. Datorn understödjer, men orsakar inte i sig, en hemmaorienterad livsstil. IKT underlättar och intensifierar social interaktion på flera geografiska nivåer, lokalt mellan kompisar i det nära grannskapet och globalt mellan personer i olika länder. Geografiskt vidsträckta virtuella kontakter används som ett komplement till en ökande långväga fysisk rörlighet i ungdomars vardag, men tekniken nyttjas däremot i ringa grad till umgänge i nya, renodlat virtuella, gemenskaper på nätet.

En övergripande slutsats är således att de geografiska konsekvenserna av en ökad virtuell rörlighet inte är så djupgående. Ungdomars vardagliga användning av tid och rum förändras inte drastiskt till följd av IKT, varken i termer av uttänjning eller krympning. Resultaten står i skarp kontrast mot tidiga hypoteser om "geografins död" och att "virtuella rum ersätter fysiska platser". Snarare är det så att tekniken underlättar och understödjer olika levnadssätt och handlingsmönster, både stationära och mobila, geografiskt vidsträckta och lokala.

Summary

The virtual mobility of young people – the use of computers, the Internet, and mobile phones from a geographical perspective

Background and aim

In the 1990s, information and communication technology (ICT) spread rapidly in Sweden. It is generally assumed that increased access to computers, the Internet, and mobile phones will have far-reaching consequences for people's ways of life and thus for the social and spatial structure of society. These consequences are important and warrant examination, not the least from a geographical point of view. However, so as fully to understand and evaluate any consequences ICT may have for society and everyday life, questions about the actual use of ICT must first be addressed and investigated.

The specific aim of this thesis is to study the actual use of ICT in young people's everyday lives, and to analyse the social and geographical dimensions of this use. Young people were chosen as the focus because they are early adopters: young people take ICT for granted – it is a natural part of their everyday lives. They have a high degree of access to ICT equipment and many of them frequently engage in ICT-based activities. They use ICT in many everyday situations, not only at school or work but also at home and other places throughout the day. It is therefore reasonable to assume that the preferences, emerging habits, and norms of young people dominate the shaping of the technology and its consequences.

The following set of research issues is addressed:

The first issue concerns evolving patterns in the access to and use of computers, the Internet, and mobile phones among young people in Sweden. Who has access? How much time do young people spend using the technology and for what purposes? Does ICT use vary between user groups?

The second issue concerns the Internet as a new means of social communication, and how it affects social and geographical patterns of interpersonal contact. Will people's contact patterns extend and become more distant, perhaps at the expense of local social interaction and involvement? Does virtual interaction with friends on-line take place at the expense of real-world face-to-face interaction?

The third issue concerns the interplay between various forms of geographical mobility: virtual, physical, and media-related mobility. Are physical transportation and travel-based activities replaced by ICT-based alternatives? To what extent are daily activity patterns affected?

The fourth issue concerns how computer use as a completely new domestic leisure activity may affect how and where young people spend their free time.

Do young people spend more time at home, using the computer and surfing on the net, resulting in less time spent on out-of-home activities in the local community?

Theoretical approach and concepts

In contrast to deterministic approaches to technological development, this study stresses the need to focus on the end users of technology, on how people actually use and integrate computers, the Internet, and mobile phones into their everyday lives. Users are viewed not just as passive receivers of technology, but as actors who are engaged in defining the technology by their purchasing decisions and actual use of the technology. Users play an important part in shaping technology and its socio-spatial consequences.

There is a need to broaden our perspective and view ICT use in the context of the complex and diverse everyday lives of individuals. ICT should thus be regarded neither as an isolated nor an entirely new aspect of people's lives. It is important to consider how on-line time and activity fits in with other aspects of everyday life.

First, ICT is viewed in the geographical context of various forms of mobility – virtual, physical, and media-related mobility – and how new means of communication interact with, affect, and are affected by traditional ones, in terms of substitution or complementing. Second, to analyse virtual mobility and its potential consequences, an activity-based perspective is applied. This perspective is based on the idea that ICT use cannot be separated from ongoing activity sequences. ICT-, travel-, and media-based strategies for conducting various daily activities are put into focus. Third, ICT use is considered in relation to changes and circumstances in the individual's own life, concerning, for example, use of time and space, life stage, and lifestyle.

Accordingly, the study is primarily focused on the geographical aspects of everyday life, captured by the concepts of *activity patterns*, *geographical mobility*, and patterns of *social (interpersonal) communication*.

Methods and data

The empirical studies contributing to the dissertation comprise both a longitudinal in-depth investigation of a group of urban youth and large-scale population surveys. Detailed insight into actual ICT use was obtained by intensively studying 43 high-school students living in Göteborg, Sweden. This study was first carried out in the autumn of 2000 when the students were 18 years old; it was repeated two years later, in the autumn of 2002. The data were collected by means of a communication and travel diary each person kept for one typical week, and through in-depth interviews that were partly structured by the content of each person's diary. The diaries include information about contacts, about contact modes, purposes, and locations, and about time use. The interviews focused on the role and routines of ICT

use in everyday life, the development of habits and perceptions, and how ICT use is considered to affect the pattern of contacts, activities, and lifestyles of the respondent.

The large-scale surveys used are the annual Swedish National Communication Use Surveys, 1997–2001, conducted by the Swedish Institute for Communication Analysis (SIKA) and Statistics Sweden (SCB), two governmental agencies. These surveys involve representative, cross-sectional samples of the total population aged 15 to 84 years, and 2,500 people are interviewed each year. These surveys capture information on a single day's communication activities by, for example, e-mail, phone, mobile phone, Internet, and fax. For each contact, information was obtained concerning the mode of communication, the purpose of the contact, and its start time, duration, and location.

Results

ICT use among youth in Sweden

Our findings indicate the existence of a digital divide in Sweden, primarily related to generational rather than socio-economic differences. Ninety percent of young people in Sweden aged 15–24 have access to computers, 80 percent have access to the Internet (only 25 percent have access to broadband), and 90 percent have personal access to mobile phones. It is only among the elderly that access to ICT is still at very low levels.

However, high levels of access do not equal high levels of use. For example, on an average day, 43 percent of all young women and 27 percent of young men do not use a computer at all. Young people in Sweden spend, on average, one and a half hour per day using their computers. This amount has more than doubled between 1999 and 2001. Apart from age-related variations, there are also major differences between young men and women in the average amount of time spent on the computer. Young men on average use computers for over two and a half hours per day, while young women use them for under one hour. In terms of time spent, computers and the Internet are now an important part of many young people's everyday activities. However, variations between groups of users are evident: young men and people with access to broadband spend much more time using computers than do other groups.

Our in-depth study of young people in Göteborg revealed that computer use, both on- and off-line, comprises three major activity categories: school and studies, leisure and entertainment, and social (interpersonal) communication. A fourth category, e-services, e-shopping, and information services, is still at a very low level in terms of time use. As the respondents aged, between 2000 and 2002, time use increased within all four categories. The use of the computer also became more complex, coming to include a broader spectrum of activities.

The in-depth study revealed different types of users. One-third of all respondents (young women only) used the computer purely for instrumental purposes, such as school work and information gathering. One-third of the respondents (young men mostly) were heavy users in terms of time spent, primarily using the computer and surfing on the net for leisure and entertainment purposes.

Internet reinforces both global and local social communication

The Internet is almost exclusively used for communication with people who are already known from real life. Respondents in the in-depth study rarely used Internet to establish contacts with new or unknown people. Visiting chat groups or communities on the net were popular activities when users were younger (in middle school). This activity gradually lost importance and meaning, and users came to describe such chatting as childish. A small group regularly communicated with people they had met on the Internet. These people, mainly young men, tend to have deep and specialised interests in such areas as politics, sports, music, and computing, and use the Internet to exchange experience and information.

Young people use the Internet for long-distance communication, to maintain contact with friends who are travelling or living abroad. After finishing high school, many young people choose to travel or live abroad for a year or two. As a result, their local networks of social relations come to be extended geographically. Virtual mobility, primarily by e-mail, is used to maintain contact with friends and family when face-to-face meetings are no longer possible and phone calls are prohibitively expensive.

Undue focus on the Internet's ability to connect people globally often results in the neglect to examine how it is used locally. However, our in-depth study showed that many respondents used the Internet for local communication as well. Mainly young men used instant messengers to interact socially while online for other purposes, such as downloading or playing games. Instant messengers were primarily used to interact with people the users already knew - close friends, classmates, people met at a party - and regularly met face-to-face. Chatting with real friends in the local community is much more popular than anonymous on-line interaction.

By and large, these results challenge the common hypothesis that ICT radically transforms people's contact behaviour, by encouraging them to seek new friends based on common interests rather than through place-bound associations and local connections. The Internet is primarily used for communication with people users already know from real life. Furthermore, young people's networks of virtual contact are both geographically far-flung and very local. The results confirm the hypothesis that virtual communications are "glocal" - reinforcing local as well as global interaction.

Face-to-face interaction is not threatened by online communication

A general conclusion is that ICT is used primarily as a complementary means of communication, influencing neither the volume of telephone calls nor the amount of face-to-face interaction. E-mail is used to intensify interaction between more important telephone calls and face-to-face meetings, both for local and distant interaction. The respondents did not see virtual communication as threatening or replacing face-to-face communication and real-world interaction. On the whole, for this group of young people the Internet added more contacts and intensified interaction rather than replacing older techniques with new ones.

The Internet and mobile telephony sometimes also generates a need for more communication among young people. It increases young people's access to each other and creates new opportunities for interaction. This confirms the findings of international studies, that Internet contact does not result in decreased contacts with people either in person or over the telephone. Internet contact adds to these means of contact, so that the more people use the Internet, the more their overall contact with friends and relatives. It is further concluded that relationships established on-line generally remain virtual – they do not generate physical or “real-life” interactions – and tend to be very short-term in duration.

ICT-based strategies complement physical mobility

The results of the study also demonstrate that virtual mobility and ICT-based behaviour strategies complement, rather than replace, physical mobility and travel-based activities. On the whole, cases where ICT-based strategies have replaced traditional travel-, phone-, or media-based ones are rarely encountered.

Data from our in-depth study revealed only one clear case of ICT being used with the intention of replacing a travel-based activity, namely tele-banking. Otherwise, there were no significant changes in young people's daily activity patterns in terms of substitution. The Internet is to some extent used as a substitute for phone calls, for example when ordering train or cinema tickets.

The Internet is above all used as a complementary means of communication. It adds new dimensions to existing activities and, to some extent, generates new kinds of activities in young people's daily lives. For example, compared to traditional media (e.g., television or newspapers) the Internet offers access to very specialised types of information. Each individual can find websites and forums that relate directly to her or his own specific needs and interests.

Heavy users spend more time at home...

The in-depth study found that respondents who are heavy users of ICT (that is, who spend over 45 minutes a day using the computer) are more home-oriented than others. They spend more time at home and less time engaged in

out-of-home activities in the local community than others do. Heavy users furthermore spend more time watching television and listening to radio and CDs. These results support the common hypothesis that home computers have advanced the trend towards domestic privacy, where home-centred communication technologies enable people to spend more and more time at home.

...yet, increased use of ICT displaces other in-home activities

However, a longitudinal analysis of changes in the amount of time spent on various activities leads to a somewhat different conclusion. Among young people who increased their computer use substantially between 2000 and 2002, there was no clear displacement of time spent on out-of-home activities. Instead, it was mainly the time used for traditional media – watching television in particular – that was displaced. Other in-home activities, rather than time spent in the local community, were thus affected.

Time spent on increased computer use is, however, dependent on the total amount of leisure time available to young people. Increased amounts of free time are generally partly spent on domestic computer use, but also, and to a larger extent, on out-of-home leisure activities.

General conclusions and discussion

Earlier space-transcending technologies such as the car radically transformed, and are still transforming, the spatial and temporal structures of everyday activities and of our material environment. So too the common and extensive use of ICT is likely to affect our everyday lives and urban environments. Contacts and activity spaces may become more extended in space, travel-based activities (e.g., banking, shopping) may be replaced by virtual activities, and older types of mobility may be replaced by newer ones. All these changes will have long-term effects on the spatial location of activities.

This study, however, generally indicates that the spatial consequences will not be so far reaching. The results indicate that even if ICT use does consume an increasing amount of time among young people, it primarily adds to existing forms of mobility and communication. Contacts between people are intensified rather than replaced. Results also show that physical transportation and travel-based activities are not significantly affected. Furthermore, the increased amount of time spent in ICT use at home largely replaces other in-home activities, rather than replacing out-of-home activities at other places. On the whole this means that the geographical consequences, for example, for urban structures and the location of people's activity patterns, of the increased virtual mobility will not be so profound. This stands in contrast to earlier speculative discourse on "the death of distance", the "end of geography", and "virtual place replacing geographical place".

Referenser

- Adams, P C (2000) Applications of a CAD-based accessibility model. I Janelle, D G & Hodge, D C (eds), *Information, place and cyberspace. Issues in accessibility*, s 217-239. Springer, New York.
- Altman, I & Low, S M (1992) *Place attachment*. Plenum Press, New York.
- Altschuler, A (1979) *The urban transportation system. Politics and policy innovation*. The MIT Press, Cambridge.
- Anderson, B & Tracey, K (2002) Digital living: The impact (or otherwise) of the Internet on everyday British life. I Wellman, B & Haythornthwaite, C (eds), *The Internet in everyday life*, s 139-163. Blackwell Publishers Ltd, Oxford.
- Arnfolk, P (1999) *Information technology in pollution prevention. Teleconferencing and telework used as tools in the reduction of work related travel*. Diss., The International Institute for Industrial Environmental Economics, Lund University, Lund.
- Axhausen, W & Gärling, T (1992) Activity-based approaches to travel analysis: Conceptual frameworks, models and research problems. *Transportation Reviews*, vol 12, nr 4, s 323-341.
- Axelsson, A-F (2002) *The same as being there together? Communication, technology, and social context in multi-user virtual environments*. Diss., Department of Technology and Society, Chalmers University of Technology, Göteborg.
- Bakardjieva, M & Smith, R (2001) The Internet in everyday life. Computer networking from the standpoint of the domestic user. *New Media and Society*, vol 3, nr 1, s 67-83.
- Bennison, D J (1988) Transport/telecommunication interactions: Empirical evidence from a videoconferencing field trial in the United Kingdom. *Transportation Research A*, vol 22, nr 4, s 291-300.
- Bergström, A (2002) *Är svensken mätt på internet? I Holmberg, S & Weibull, L (red), Det våras för politiken - trettiofyra artiklar om politik, medier och samhället*. SOM-institutet, Göteborgs universitet, rapport nr 30, Göteborg.
- Bijker, W E & Law, J (1992) *Shaping technology/Building society: A study in socio-technical change*. The MIT Press, Cambridge.
- Bijker, W, Hughes, T & Pinch, T (eds) (1987) *The social construction of technological systems*. The MIT Press, Cambridge.
- Bingham, N (1999) Unthinkable complexity? Cyberspace otherwise. I Crang, M, Crang, B & May, J (eds), *Virtual geographies - Bodies, space and relations*. Routledge, New York.
- Button, K & Maggi, R (1995) Videoconferencing and its implications for transport: An Anglo-Swiss perspective. *Transportation Reviews*, vol 15, nr 1, s 59-75.
- Cairncross, F (1997) *The death of distance: How the communication technologies revolution will change our lives*. Orion Business, London.
- Castells, M (1996) *The rise of the network society*. Blackwell, Oxford.
- Castells, M (2000) Materials for an explanatory theory of the network society. *British Journal of Sociology*, vol 51, nr 1, s 5-24.
- Castells, M (2001) *The Internet galaxy. Reflections on the Internet, business and society*. Oxford University Press, New York.
- Chen, W, Boase, J & Wellman, B (2002) The global villagers: Comparing Internet users and uses around the world. I Wellman, B & Haythornthwaite, C (eds), *Internet in everyday life*, s 74-113. Blackwell Publishing, Oxford.

- Compaine, B M (ed) (2001) *The digital divide: Facing a crisis or creating a myth*. The MIT Press, Cambridge MA.
- Crang, M (2001) Field work: Making sense of group interviews. I Limb, M & Dwyer, C (eds), *Qualitative methodologies for geographers, issues and debates*. Oxford University Press, London.
- Dahlbom, B (1999), Talk Society. 3 draft. Institutionen för Informatik, Göteborgs Universitet.
www.informatik.gu.se/~dahlbom/.
- Ellegård, K, Hägerstrand, T & Lenntorp, B (1977) Activity organization and the generation of daily travel: Two future alternatives. *Economic Geography*, vol 53, nr 2, s 126-152.
- Ellegård, K (1990) Tidsgeografiska aspekter på samhällsförändringar, *Occasional Papers 1990:3*, Kulturgeografiska institutionen, Göteborgs universitet, Göteborg.
- Ellegård, K (1993) Olikadant: Aspekter på tidsanvändningens mångfald. *Occasional Papers 1993:4*, Kulturgeografiska institutionen, Göteborgs universitet, Göteborg.
- Ellegård, K & Nordell, K (1997) Att byta vanmakt mot egenmakt. Självreflektion och förändringsarbete i rehabiliteringsprocesser. En metodbok. Jonsson & Skyttmo, Stockholm.
- Ellegård, K & Wihlborg, E (2001) *Fånga vardagen: Ett tvärvetenskapligt perspektiv*. Studentlitteratur, Lund.
- Ellegård, K (2003) Att använda varor och tjänster i vardagens projekt – om konsumtionens vidd och mening. I Ellegård, K & Stureson, L (red), *Konsumenterna och makten, att använda och bevara resurser*. Carlssons förlag, Stockholm.
- Engström, M & Johansson, R (1995) IT-utvecklingen och verksamhetens organisation – mer, mindre eller annat resande? Nordiska institutet för samhällsplanering, *Meddelande 1995:5*, Stockholm.
- Engström, M & Johansson, R (1996) IT-utvecklingens effekter på framtida res- och transportstrukturer. *Naturvårdsverket 1996:1*, Stockholm.
- Engström, M & Johansson, R (1997) Med IT mot nya organisations- och arbetsformer: flexibilitet i tid, rum och organisation. KFB-rapport 1997:28, Kommunikationsforskningsberedningen, Stockholm.
- Engström, M & Johansson, R (2000) Flexiblare arbetsformer i tid och rum med IT som symbiotisk funktion. KFB-rapport 2000:67, Kommunikationsforskningsberedningen, Stockholm.
- Eneroth, Bo (1984) *Hur mäter man "vackert"?* Grundbok i kvalitativ metod. Natur och Kultur, Stockholm.
- Felsenstein, D & Taylor, M (eds) (2001) *Promoting local growth: Process practice and policy*. Ashgate Publishing Company, Burlington.
- Feldman, R (1996) Constancy and change in attachment to types of settlements. *Environment & Behavior*, vol 28, nr 4, s 416-446.
- Findahl, O (2004) Internet i världen. En internationell jämförelse av internettillgång och användning mellan länder inom World Internet Project. World Internet Institute, January 2004, version 2.0, Stockholm.
- Fox, M (1995) Transport planning and the human activity approach. *Journal of Transport Geography*, vol 3, nr 2, s 105-116.
- Fischer, C S (1992) *America calling. A social history of the telephone to 1940*. University of California Press, Berkeley.
- Friberg, T (1998) Förflyttningar, en sammanhållande länk i vardagens organisation. KFB-rapport 1998:23, Kommunikationsforskningsberedningen, Stockholm.

- Frändberg, L & Vilhelmson, B (2003) Personal mobility: A corporeal dimension of transnationalisation. The case of long-distance travel from Sweden. *Environment and Planning A*, vol 35, nr 10, s 1751-1768.
- Garvill, J, Malmberg, G & Westin, K (2000) Värdet av att flytta och att stanna - om flyttningsbeslut, platsanknytning och livsvärden. I SOU 2000:36, Regionalpolitiska utredningen, Rapport 2. Näringsdepartementet, Stockholm.
- Gould, J & Golob, T F (1997) Shopping without travel or travel without shopping? An investigation of electronic homeshopping. *Transport Reviews*, 1997, vol 17, nr 4, s 355-376.
- Graham, S (2000) The end of geography or the explosion of place? Conceptualizing space, place and information technology. I Wilson, M I & Corey, K E (eds), *Information tectonics - space, place and technology*, s 9-28. Wiley, New York.
- Graham, S (2002) Bridging urban digital divides? Urban polarisation and information and communication technologies (ICTs). *Urban Studies*, vol 39, nr 1, s 33-56.
- Gershuny, J (2002) Social leisure and home IT: A panel time-diary approach. *IT & Society*, vol 1, nr 1, pp 54-72.
<http://www.ITandSociety.org>.
- Hamer, R & Kroes, E & van Ooststroom, H (1991) Teleworking in the Netherlands: An evaluation of change in travel behaviour - further results. *Transportation Research Record*, s 1357-1366.
- Hampton, K & Wellman, B (2001) Long distance community in the Network Society. Contact and support beyond Netville. *American Behavioral Scientist*, vol 45, nr 3, s 476-495.
- Hampton, K & Wellman, B (2003) Neighbouring in Netville: How the Internet supports community and social capital in a wired suburb. *City & Community*, vol 2, nr 4, s 277-231.
- Hanson, W & Hanson, P (1993) The geography of everyday life. I Gärling, T & Golledge, R (eds), *Behaviour and environment: Psychological and geographical approaches*, s 249-269. Elsevier Scientific Publishers, London.
- Hanson, S (1998) Off the road? Reflections on transportation geography in the information age. *Journal of Transportation Geography*, vol 6, nr 4, s 241-249.
- Hanson, S (2000) Reconceptualising accessibility. I Janelle, D G & Hodge, D C (eds), *Information, place and cyberspace: Issues in accessibility*, s 267-278. Springer, New York.
- Harvey, D (1989) *The condition of post modernity: An enquiry into the origins of cultural change*. Blackwell, Oxford.
- Haythornthwaite, C (2001) Introduction, the Internet in everyday life. *American Behavioral Scientist*, vol 45, nr 3, s 363-382.
- Haythornthwaite, C (2002) Strong, weak and latent ties and the impact of new media. *Information Society*, vol 18, nr 5, s 385-372.
- Hendersen, D K, Koenig, B E & Mokhtarian, P (1996) The travel emission impacts of telecommuting for the state of California telecommuting pilot project. *Transportation Research C*, vol 4, nr 1, s 13-23.
- Hickford L (1998) The nature and scale of teleworkings travel demand: Insights from a UK trial. Paper presented at the Third International Workshop on Telework, September 1998, Abo.
- Holloway, S & Valentine, G (2001) Children at home in the wired world: Reshaping and rethinking home in urban geography. *Urban Geography*, vol 22, nr 6, s 562-583.
- Holme, I M & Solvang, K S (1991) *Forskningsmetodik, om kvalitativa och kvantitativa metoder*. Studentlitteratur, Lund.

- Horrigan, J (2002) The impact of broadband at home. Paper presented at Internet Research 3.0: Net/Work/Theory, Maastricht, The Netherlands, October 13-16, 2002.
- Howard, P N, Rainie, L & Jones, S (2001) Days and nights on the Internet: The impact of a diffusing technology. *American Behavioral Scientist*, vol 45, nr 3, s 383-404.
- Hägerstrand, T (1970) What about people in regional science? I Carlestam, G & Solbe, B (red) (1991), *Om tidens vidd och tingens ordning*, s 143-154. Byggnadsnämnden, Stockholm.
- Hägerstrand, T (1987) Human interaction and spatial mobility: Retrospect and prospect. I Nijkamp, P & Reichman, S (eds), *Transportation planning in a changing world*, s 11-28. Gower Publishing, Aldershot.
- Höjer, M (1998) Ökad tillgänglighet och minskat resande? En framtidsstudie om bebyggelsestruktur och IT för minskad pendling. Diss., KTH, Trite-IP, FR 98:45, Stockholm.
- Homer, M (2002) Sustainable development, the information society and the future of the city: a literature study. Fms-rapport, 2001:172, Stockholms universitet, Stockholm
- Ingelstam, L (2002) System - att tänka över samhälle och teknik. Energimyndigheten, Eskilstuna.
- Ingelstam, L (2003) Styrman eller galärslav? Konsumenten i systemteoretisk belysning. I Ellegård, K & Stureson, L (red), *Konsumenterna och makten, att använda och bevara resurser*, s 139-164. Carlssons förlag, Stockholm.
- Jackson, P (2001) Making sense of qualitative data. I Limb, M & Dwyer, C (eds), *Qualitative methodologies for geographers, issues and debates*. Oxford University Press, London.
- Jacobs, J (1961) *The death and life of great American cities*. Randhome House, New York.
- Jones, P, Koppleman, F & Orfeuil, J-P (1990) Activity analysis: State-of-the-art and future directions. I Jones, P (ed), *Developments and dynamics and activity-based approaches to travel-analysis*. Aldershot, Avebury.
- Jones, P & Salomon, I (1993) Technological and social developments and their implications for in-home/out-of-home interactions. I Nijkamp, P (ed), *Europe on the move. Recent developments in European communication and transport activity research*. Springer, New York.
- Jonsson, G (2003) Rotad, rotlös, rastlös - ung mobilitet i tid och rum. Diss., GERUM 2003:3, Kulturgeografiska institutionen, Umeå universitet, Umeå.
- Jordan, T (1996) Recent German research on space-related attachments and regional identities. *Geografiska Annaler*, vol 78B, nr 2, s 99-112.
- Katz, J & Rice, R (2002) *Social consequences of the internet use: Access, involvement and interaction*. MIT Press, Cambridge.
- Kitchin, R M (1998) Towards geographies of cyberspace. *Progress in Human Geography*, vol 22, nr 3, s 385-406.
- Kestnbaum, M, Robinson, J P, Neustadtl, A & Alvarez, A (2002) Information technology and social time displacement. *IT & Society*, vol 1, nr 1, s 21-37. <http://www.ITandSociety.org>.
- Kitamura, R, Nilles, J H, Conroy, P & Fleming, D M (1990) Telecommuting as a transport planning measure: Initial results of California pilot project. *Transport Research Record*, 1285, s 98-104.
- Kopomaa, T (2000) *The city in your pocket. Birth of the mobile information society*. Gaudemaus, Helsinki.

- Latour, B (1987) *Science in action: how to follow scientists and engineers through society*. Harvard University Press, Cambridge.
- Lenntorp, B (1976) *Paths in time-space environments. A time-geographic study of movement possibilities of individuals*. Meddelanden från Lunds universitets Geografiska institutioner, Avhandlingar LXXVII, Lund.
- Lenntorp, B (2003) *The drama of real-life in a time-geographic disguise*. Paper presented at the Sixth Theo Quant Meeting, Besancon, 2003.
- Lie, M & Sörensen, K H (1996) *Making technology our own. Domesticating technology into everyday life*. Scandinavian University Press, Oslo.
- Livingstone, S (2002) *Young people and new media*. SAGE Publications, London.
- Ling, R & Yttri, B (2002) *Hyper-coordination via mobile phones in Norway*. I Katz, J & Aekhus, M (eds), *Perceptual contact: Mobile communication, private talk and public performance*, s 139-169. Cambridge University Press, London.
- Loader, B D (ed) (1998) *Cyberspace divide: Equality, agency and policy in the information society*. Routledge, New York.
- Martin, S P (2003) *Is the digital divide really closing? A critique of inequality measurement in a nation online*. *IT & Society*, vol 1, nr 4, s 1-13.
<http://www.ITandSociety.org>
- Marvin, C (1988) *When old technologies were new: Thinking about communication in late nineteenth century*. Oxford University Press, New York.
- Meyrowitz, J (1985) *No sense of place. The impact of electronic media on social behavior*. Oxford University Press, New York.
- Mitchell, W J (1995) *City of bits: Space, place and the Infobahn*. The MIT Press, Cambridge.
- Mokhtarian, P (1988) *An empirical evaluation of travel impacts of teleconferencing*. *Transportation Research A*, vol 22, nr 4, s 283-289.
- Mokhtarian, P (1996) *The information highway: Just because we're doing it doesn't mean we know where we're going*. *World Transport Policy & Practice*, vol 2, nr 1, s 24-28.
- Mokhtarian, P & Salomon, I (1997) *Modeling the desire to telecommute: The importance of attitudinal factors in behavioral models*. *Transportation Research A*, vol 31, nr 1, s 35-50.
- Mokhtarian, P & Varma, K V (1998) *The trade of between trips and distance travels in analyzing the emission impact of center-based telecommuting*. *Transportation Research D*, vol 3, nr 6, s 419-428.
- Mumford, L (1984) *Teknik och civilisation*. Vinga Press, Göteborg.
- Mårtensson, S (1979) *On the formation of biographies in space-time environments*, Meddelande från Lunds universitets Geografiska institutioner, Avhandlingar LXXXIV, Lund.
- Neustadtl, A (2003) *An expanding digital divide? Panel dynamics in the general survey*. *IT & Society*, vol 1, nr 4, s 14-26.
<http://www.ITandSociety.org>
- Nie, N (2001) *Sociability, interpersonal relations and the Internet: Reconciling conflicting findings*. *American Behavioral Scientist*, vol 45, nr 3, s 425-441.
- Nie, N & Erbring, L (2000) *Internet and society: a preliminary report*. Stanford Institute for the Quantitative Study of Society (SIQSS).
http://www.stanford.edu/group/siqss/Press_Realease/Preliminary_Report.pdf
- Nie, N & Hillygus, S (2002) *Where does internet-time come from? A reconnaissance*. *IT & Society*, vol 1, nr 2, s 1-20.
<http://www.ITandSociety.org>

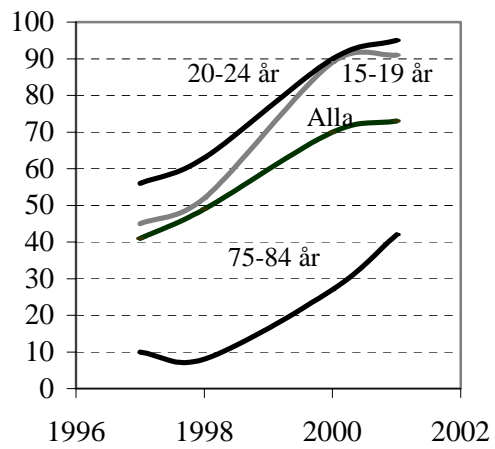
- Nie, N & Hillygus, S (2002) The impact of Internet use on sociability: Time diary findings. *IT & Society*, vol 1, nr 1, s 1-20.
<http://www.ITandSociety.org>.
- Nie, N & Erbring, L (2002) Internet and society: A preliminary report. *IT & Society*, vol 1, nr 1, s 275-283.
<http://www.ITandSociety.org>.
- Nie, N & Robinson, J P (2002) Introduction. *IT & Society*, vol 1, nr 1, s i-xi.
<http://www.ITandSociety.org>.
- Nilles, J M (1991) Telecommuting and urban sprawl: mitigator or inciter. *Transportation. Special issue: Telecommunications and travel behavior*, vol 18, nr 4.
- Nilles, J M (1996), What does telework really do to us? *World Transport Policy & Practice*, vol 2, nr 1-2, s 15-23.
- Nordell, K (2002) Kvinnors hälsa - en frågan om medvetenhet, möjligheter och makt. Att öka förståelsen för människors livssammanhang genom tidsgeografisk analys. Diss., Meddelanden från Göteborgs universitets Geografiska institutioner, Serie B, nr 101, Göteborg.
- Oldenburg, R (1989) *The great good place: Cafés, coffee shops, community centres, beauty parlors, general stores, bars, hangouts and how they get you through the day*. Paragon House. New York.
- Pas, E (1990) Is travel demand analysis and modelling in the doldrums? I Jones, P (ed), *Developments and dynamics and activity-based approaches to travel-analysis*. Aldershot, Avebury.
- Putnam, R D (1992) *Making democracy work: Civic traditions in modern Italy*. Princeton University Press, Princeton.
- Putnam, R D (2000) *Bowling alone: The collapse and revival of American community*. Simon & Schuster, New York.
- Rapp, B & Skåmedal, J (1996) *Telekommunikationens implikationer på resande*, KFB-rapport 1996: 2, Kommunikationsforskningsberedningen, Stockholm.
- Repstad, P (1988) *Närhet och distans. Kvalitativa metoder i samhällsvetenskap*. Studentlitteratur, Lund.
- Robinson, J P & Godbey, G. (1997) *Time for life: The surprising way Americans use their time*. Pennsylvania State University Press, University Park.
- Robinson, J P, Kestnbaum, M, Neustadt, A & Alvarez, A (2002) Information technology and functional time displacement. *IT & Society*, vol 1, nr 2, s 21-36.
<http://www.ITandSociety.org>.
- Robinson, J P, Dimaggio, P, Hargittai, E (2003) New social survey perspectives on the digital divide. *IT & Society*, vol 1, nr 5, pp 1-22.
<http://www.ITandSociety.org>.
- Richards, T J & Richards, L (1988) Using computers in qualitative research. I Eyles, J & Smith, D M (eds), *Qualitative methods in Human geography*. Polity Press, Cambridge.
- Rognes, J (1999) *Telecommuting: Organisational impact of home-based telecommuting*. Diss., The Economic Research Institute, Handelshögskolan, Stockholm.
- Schwartz Cowan, R (1983) *More work for mother. The ironies of household technology from the open hearth to the microwave*. Basic Books, New York.
- Sayer, A (1992) *Method in social science: A realist approach*. 2nd edition. Routledge, London.
- Sayer, A (2000) *Realism and Social Science*. SAGE Publications, London.
- Salomon, I (1998) Technological change and social forecasting: The case of telecommuting as a travel substitute. *Transportation Research C*, vol 6, nr 1-2, s 17-45.

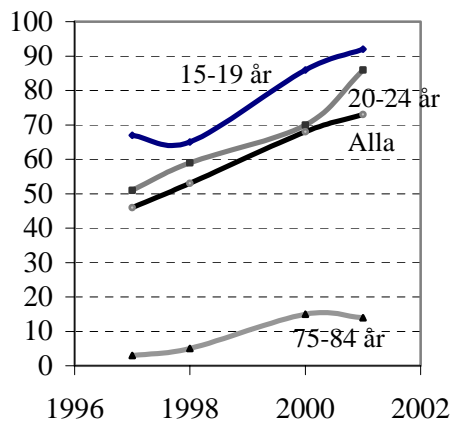
- SCB (2004) Privatpersoners användning av internet 2003, Statistiska centralbyrån, Örebro.
- Selg, H (2003) Livsform, livscykel, livsstil. Om drivkrafterna bakom användningen av internet. En översikt av kunskapsläget utifrån ett antal aktuella svenska forskarrapporter. IT-kommissionen, Näringsdepartementet, Stockholm.
- Silverstone, R & Hirsch, E (1992) *Consuming technologies: Media and information in domestic spaces*. Routledge, London.
- SIKA (1997) Teknisk rapport till kommunikationsvaneundersökningen 1997. Stencil, Statens Institut för Kommunikationsanalys, Stockholm.
- SIKA (1998) Teknisk rapport till kommunikationsvaneundersökningen 1998. Stencil, Statens Institut för Kommunikationsanalys, Stockholm.
- SIKA (1999) Teknisk rapport till kommunikationsvaneundersökningen 1999. Stencil, Statens Institut för Kommunikationsanalys, Stockholm.
- SIKA (2000) Teknisk rapport till kommunikationsvaneundersökningen 2000. Stencil, Statens Institut för Kommunikationsanalys, Stockholm.
- Smith, S (2001), *Doing qualitative research: From interpretation to action*. I Limb, M & Dwyer, C (eds), *Qualitative methodologies for geographers, issues and debates*. Oxford University Press, London.
- Stenbacka, S (2001) Landsbygdsboende i inflyttarnas perspektiv. Intention och handling i lokalsamhället. Geografiska Regionstudier nr 42, Kulturgeografiska institutionen, Uppsala universitet, Uppsala.
- Sturesson, L (2000), *Distansarbete. Teknik, retorik, praktik*. Carlssons, Stockholm.
- Sveningsson, M (2001) *Creating a sense of community. Experiences from a Swedish web chat*. Linköping Studies in Art and Science, Nr 233, Department of Communication Studies, Linköpings universitet, Linköping.
- Sveningsson, M, Lövheim, M & Bergquist, M (2003) *Att fånga nätet. Kvalitativa metoder för internetforskning*. Studentlitteratur, Lund.
- Svensson, P-G & Starrin, B (red) (1996) *Kvalitativa studier i teori och praktik*. Studentlitteratur, Lund.
- Sverrisson, A (2002) *Tingens sociala liv: Teknik, ekonomi och samhälle*. I Ahrne, G & Swedberg, R (red), *Ekonomi i samhället - ekonomisociologiska perspektiv*, s 73-102. Studentlitteratur, Lund.
- Tacken, M (1990) *Effects of teleshopping on the use of time and space*, *Transportation Research Record*, 1285.
- Thrift, N (1996) *New urban eras and old technological fears: Reconfiguring the goodwill of electronic things*. *Urban Studies*, vol 33, nr 8, s 1463-1493.
- Thulin, E (1999) *IT, rörlighet och resande. En kunskapsöversikt*. *Occasional Papers 1999:10*, Kulturgeografiska institutionen, Göteborgs universitet, Göteborg.
- Thulin, E & Vilhelmson, B (2000) *ICT, work-related activities and travel*, *NETCOM*, vol 14, nr 1-2, s 5-24.
- Thulin, E (2002) *Ungdomars användning av dator, internet och mobiltelefon. Konsekvenser för vardagslivets geografiska dimensioner*. Diss., CHOROS 2002:2, Kulturgeografiska institutionen, Göteborgs universitet, Göteborg.
- Thulin, E & Vilhelmson, B (2004, under publ.) *The virtual mobility of urban young people: Patterns of ICT-use in Sweden*. Insänd för publicering i *Tijdschrift voor Economische en Sociale Geografie*.
- Turkle, S (1995) *Life on the screen: Identity in the age of the Internet*. Simon & Schuster, New York.
- Törnqvist, G (1998) *Renässans för regioner - om tekniken och den sociala kommunikationens villkor*. SNS Förlag, Stockholm.

- Valentine, G & Holloway, S (2002) Childrens identities and social networks in online and offline worlds. *Annals of the Association of American Geographers*, vol 92, nr 2, s 302-319.
- Vilhelmson, B (1992) Att fånga förändring. Om longitudinella undersökningar inom resvaneområdet. TFB-rapport 92:23, Transportforskningsberedningen, Stockholm.
- Vilhelmson, B (1997) Tidsanvändning och resor. Att analysera befolkningens rörlighet med hjälp av en tidsanvändningsundersökning. KFB-rapport 1997:12, Kommunikationsforskningsberedningen, Stockholm.
- Vilhelmson, B (1999) Daily mobility and the use of time for different activities. *GeoJournal*, vol 48, s 178-185.
- Vilhelmson, B & Thulin, E (2001) Is regular work at fixed places fading away? The development of ICT-based and travel-based modes of work in Sweden. *Environment and Planning A*, vol 33, s 1015-1029.
- Vilhelmson, B (2002) Rörlighet och förankring. Geografiska aspekter på människors välfärd. CHOROS 2002:1, Kulturgeografiska institutionen, Göteborgs universitet, Göteborg.
- Vilhelmson, B & Thulin, E (2004, under publ.) The end of regular work at fixed places? Recent development of telework in Sweden. I Columbus. F (ed) *Politics and Economics of Europe*. Nova Science Publishers, New York.
- Weilenmann, A (2003) Doing mobility. Diss., Gothenburg Studies in Informatics 28, Göteborgs universitet, Göteborg.
- Wellman, B (1996) Computer networks as social networks. Collaborative work, telework and virtual community. *Annual Review of Sociology*, vol 22, nr 1, s 213-238.
- Wellman, B (ed) (1999) *Networks in the global village. Life in contemporary communities*. Westview Press, Boulder, Colorado.
- Wellman, B & Gulia, M (1999) Netsurfers don't ride alone: Virtual communities as communities. I Wellman, B (ed), *Networks in the global village. Life in contemporary communities*, s 331-366. Westview Press, Boulder, Colorado.
- Wellman, B (2001) Physical place and cyberplace: The rise of personalized networking. *International Journal of Urban and Regional Research*, vol 25, nr 2, s 227-252.
- Wellman, B & Haythornthwaite, C (eds) (2002) *Internet in everyday life*. Blackwell Publishing, Oxford.
- Westermarck, Å (2003) Informal livelihoods: Women's biographies and reflections about everyday life. A time-geographic analysis in urban Colombia. Diss., Publications edited by the Departments of Geography, Series B, nr 102. University of Göteborg, Göteborg.
- WII (2002) *Svenskarna och Internet 2002*. World Internet Institute, Gävle. <http://www.worldinternetinstitute.org>.
- Widerberg, K (2002) *Kvalitativ forskning i praktiken*. Studentlitteratur, Lund.
- Ås D (1978) Studies of time-use: Problems and prospects, *Acta Sociologica*, vol 21, nr 2, s 125-141.

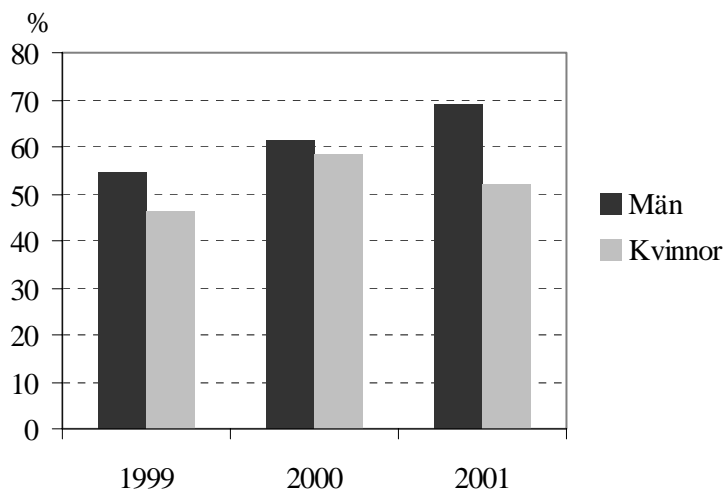
Bilaga A

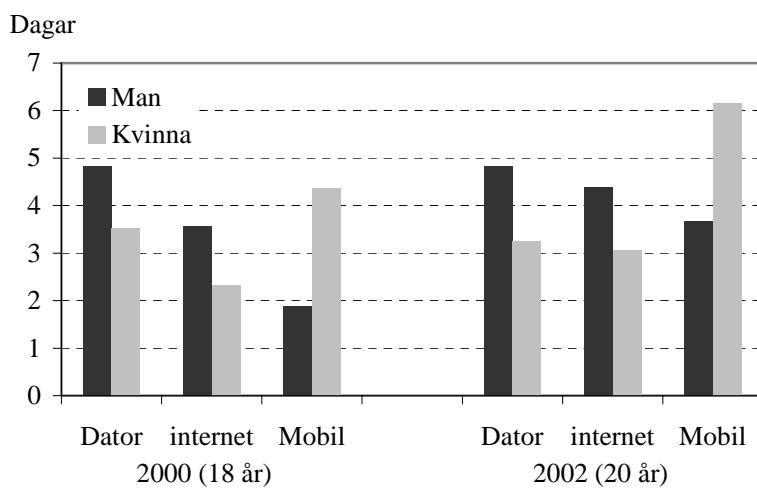
Figur 1: Personlig tillgång till mobiltelefon i olika åldersgrupper, 1997 – 2001.
(Källa: egen bearbetning av KOM 97-01)

Figur 2: Tillgång till dator i bostaden i olika åldersgrupper, 1997 – 2001.
(Källa: egen bearbetning av KOM 97-01)

Figur 3: Använder dator mättdagen, andel män och kvinnor i åldersgruppen 15-24 år, 1999 – 2001. (Källa: egen bearbetning av KOM 99-01)

Figur 4: IKT-dagar per vecka, bland männen och kvinnorna i intensivstudien, 2000 och 2002. (Källa: dagboksundersökningen 2000 och 2002)

Tabell 1: IKT-användning per person och dygn, bland männen och kvinnorna i intensivstudien, 2000 och 2002.

	2000 (18 år) (minuter/dygn)			2002 (18 år) (minuter/dygn)		
	Kvinna	Man	Totalt	Kvinna	Man	Totalt
Dator (totalt)	53	127	89	40	117	78
Internet	19	50	34	26	85	55
Fast telefon	31	19	25	27	15	21
	(kontakter/dygn)			(kontakter/dygn)		
Mobil	2,2	0,7	1,5	3,5	1,7	2,6
Fast telefon	2,4	1,5	2	2,3	1,3	1,8

(Källa: Dagboksundersökning 2000 och 2002)

Tabell 2: IKT-dagar per vecka kopplat till typ av internetuppkoppling i bostaden, bland ungdomarna i intensivstudien, 2002.

	Dator	Internet	Internet i hem
Bredband	5,00	4,59	3,94
Modem	3,33	3,22	2,33

(Källa: dagboksundersökning 2002)

Tabell 3: År av internetinnehav kopplat till användning per person och dygn, intensivstudien, 2002.

År av tillgång	Min/person & dygn 2002		
	Antal pers	Internet tot.	Heminternet
2	2	222	49
3	2	34	34
4	4	39	15
5	7	76	26
6	4	78	46
7	5	58	53
8	2	31	30
drop-outs	11	16	0

(Källa: intensivstudien)

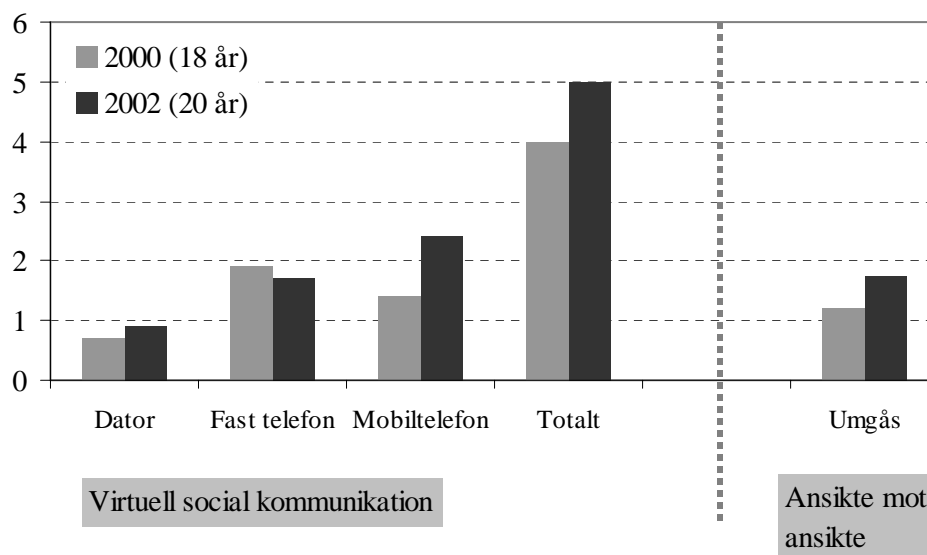
Bilaga B

Tabell 1: Tid ensam, tid tillsammans med andra människor samt tid för umgänge per person och dygn.

Tid ensam eller tillsammans	Minuter per dygn	
	2000	2002
Umgås	90	132
Tid tillsammans i bostad	128	137
Tid tillsammans utanför bostad	179	189
Tid tillsammans totalt	536	545
Tid ensam	387	358

(Källa: dagboksundersökning 2000 och 2002)

Kontakter

Figur 1: Användning av virtuella kommunikationssätt för social kommunikation och umgänge ansikte mot ansikte, kontakter per person och dygn. (Källa: dagboksundersökning 2000 och 2002)

Tabell 2: Användning av olika sociala kommunikationssätt per person och dygn, bland hög- medel- och låganvändare av e-post.

	Över 10 minuter	1-10 minuter	0 minuter
E-post	36	4	0
Fast telefon	20	16	16
Umgås	149	131	121

(Källa dagboksundersökning 2002)

Bilaga C

Tabell 1: Användning av olika former av virtuell rörlighet per person och dygn bland männen och kvinnorna i intensivstudien.

	2000 (18 år)			2002 (20 år)		
	Kvinnor	Män	Totalt	Kvinnor	Män	Totalt
Internet	19	50	34	26	85	55
Fast telefon	31	19	25	27	15	21
Mobiltelefon	4	2	3	5	3	4
Totalt	55	72	63	59	104	81

(Källa: dagboksundersökning 2000 och 2002.)

Tabell 2: Virtuell, fysisk och medial rörlighet per person och dygn bland männen och kvinnorna i intensivstudien, minuter per dygn.

Rörlighet	2000 (18 år)			2002 (20 år)		
	Kvinnor	Män	Samtliga	Kvinnor	Män	Samtliga
Virtuell rörlighet	55	72	63	59	104	81
Fysisk rörlighet	101	82	92	97	70	84
Medial rörlighet	136	158	147	123	150	136
Totalt	292	312	302	279	324	301

(Källa: dagboksundersökning 2000 och 2002.)

Bilaga D

Tabell 1: Bakgrundsuppgifter för ungdomar i intensivstudien som ökar respektive minskar sin datoranvändning med minst 30 minuter mellan 2000 och 2002

UP: bakgrunds- uppgifter (2002)	30 +	30 -
Totalt (n)	9	8
Kön:		
Kvinnor	2	3
Män	7	5
Internettillgång:		
Bredband	7	4
Modem	3	1
Nej	0	3
Boende:		
Eget boende	2	3
Med föräldrar	7	5
Verksamhet:		
Jobbar	4	3
Studerar	5	4
Arbetslös	0	1

(Källa: dagboksundersökning 2000 och 2002)

Av de ungdomar som ökar datoranvändningen har sju med bredband fått tillgång till detta under perioden 2000 till 2002. Bland dem som minskar datoranvändningen har tre som helt saknar internet förlorat tillgång till detta under tidsperioden.

Bilaga E

Intervjuguide till första intervjutillfället, 2000

Bakgrundsfrågor:

Kön

Ålder

Vilken skolklass/utbildning

Arbete

Familj/Hushåll

Bil och körkort

Omgivningförhållanden (Adresser till bostad, arbetsplats)

1. Varför använder du dig av IT. Orsaker till att använda IT till aktivitet X och orsaker till att inte använda IT till aktivitet Y.

(Bygger på det som direkt kan utläsas i dagboken)

- Aktivitetens betydelse: Effektivare, bättre, roligare, mer spännande, sämre, osv.
- Platsens betydelse: Du använder IT på vissa platser. Har platsen som sådan någon betydelse, för att välja att använda IT i situation X och för att inte välja att använda IT i situation Y.
- Resans betydelse: Har resandet någon betydelse för att välja att använda IT för att utföra aktivitet X.

2. Dynamiska aspekter

(Bygger på sådant som inte direkt kan utläsas i dagboken, dvs en slags utvidgning)

- Hur har du gjort tidigare i olika situationer, innan IT?
- Hur tror att du gör resp. hur vill du göra i framtiden?
- Hur brukar du göra:

Dagboken visar att du använder IT i följande situationer...sammanfatta.... Är detta en rättvis bild av din IT-användning. Vad bör tonas ned eller läggas till? Om något nytt viktigt tillkommer bör frågan varför ställas på samma sätt som ovan.

3. Värderingar/attityder

(Bygger på olika föreställningar som relateras till dagboken)

Vad är dåligt/bra med sättet att använda IT i olika situationer?

Vad är det största problemet/fördelen med IT?

Hur kan det bli bättre/vad krävs mer?

Skulle du vilja använda IT mer, varför och i vilka sammanhang?

4. Allmänna frågor, attityder och föreställningar om IT-användningen i den egna vardagen

Vilken slags IT använder du dig av?

Vad använder du den till mest?

Är det bra/dåligt att använda IT, underlättar/försvårar allmänt, ge exempel

På vilka platser använder du IT?

Skulle du vilja använda IT mer? Varför/varför inte gör du det?

Skulle du klara dig utan?

Allmän bild av IT:s betydelse i samhället nu och i framtiden?

Bild av IT:s betydelse i det egna livet?

Har ditt liv förändrats på ett allmänt plan?

5. Beroende eller vana att använda IT

I vilka situationer, i samband med vilka aktiviteter, skulle det vara svårt att klara sig utan IT? I vilka sammanhang känns IT mest nödvändigt? Varför?

Vad kan du klara dig utan? Varför?

Känner du krav på dig (från dig själv eller andra) att använda IT?

6. Information om utrustning

Vad för utrustning har du tillgång till, på vilka platser?

Vem har införskaffat tekniken?

Vems förtjänst, vem har det största intresset i familjen, osv?

Vem sköter det hela om fel uppstår?

Restriktioner i användandet (från föräldrar, t.ex. ekonomi, att de själva behöver den)?

Intervjuguide till andra intervjutillfället, 2002

Följande uppgifter finns till hands vid det andra intervjutillfället med ungdomarna:

- Bakgrundsuppgifter från första tillfället.
- Sammanställning av vissa uppgifter från undersökningspersonens (up:s) två dagböcker.
- Lista över vilka IKT-baserade aktiviteter up ägnade sig åt för två år sedan.

- Lista över nya IKT-baserade aktiviteter som förekommer i den andra dagboken.
- Lista över vilka personer up kommunicerar med via dator, telefon och mobil.
- Allmän lista över IKT-baserade aktiviteter, att ta ställning till för up.

Utifrån dessa uppgifter görs sedan en personlig anpassad intervjuguide till varje intervjusituation. Följande frågor eller teman behandlas:

1. Bakgrundsfrågor

- a) Kortfattad berättelse om livet sedan man slutade gymnasiet. Betoning på var man befunnit sig, vad man har gjort (typ utbildning/arbete/resor) samt tillgången till IKT. (Användningen av IKT, om denna under någon särskild period varit exceptionellt annorlunda mot vad den är nu).
- b) Hur ser vardagen ut nu, i jämförelse med för två år sedan i fråga om:
- Boende, var och med vem.
  - Försörjning, egen eller föräldrar (ekonomi).
  - Huvudsysselsättning, skola/arbete.
  - Körkort, bilinnehav, biltillgång.
  - IKT-innehav. Har något försvunnit/tillkommit.

Varför, är det ett frivilligt, eget beslut eller styrt av omgivnings restriktioner eller krav (ex jobb som kräver / ekonomi som ej tillåter)?

2. Förändring i hur mycket och hur ofta man använder olika IKT-medel mellan 1:a och 2.a dagboksundersökningen

- a) Egen upplevelse/bedömning. Använder du mer eller mindre nu i jämförelse med i trean på gymnasiet?
- b) Konfrontera up med tidsåtgång och frekvens ur första dagboken, jämför med hur det ser ut nu. Stämmer detta? Vad beror förändringen på.

Viktigt att relatera till förändringar i livsomständigheter och vardag i övrigt,

- Ex. förändringar i:
- Tekniktillgång/teknikutveckling (ex fått bredband/sämare tillgång, nya applikationer).
  - Nya behov (nya verksamheter och sysselsättningar väcker nya behov, t.ex. studera på universitet, resor som genererar kontaktbehov).
  - Intressen/Kunskap (Nya intressen där ex internet är mer/mindre lämpat att använda, större förmåga att använda).
  - Krav/restriktioner (ekonomi/tidsbrist).
  - Tidsrumsliga vinster (spar tid, slippa resa, mindre möda).
  - (Fri vilja kontra omgivningens krav).

3. Användningens inriktning, till vad och hur används tekniken

- a) De "gamla" aktiviteterna. Lever dessa kvar i ungdomarnas vardag? Utgå från en för varje up individuell lista över vad –vilka IKT-baserade aktiviteter som användes vid första undersökningstillfället och även hur man använder IKT i relation till alternativa tillvägagångssätt (dvs. handlingsstrategier).

-Ägnar du dig åt denna aktivitet i dag?

Om ja: *Bibehållen användning.*

Ägnar du dig åt den i mer eller mindre omfattning?

Varför används IKT (ex: Tidsrumsliga vinster, aktiviteten/tekniken förändrats, mm, se ovan)?

Använder du (fortfarande) andra motsvarande tillvägagångssätt, förändring i hur man gör/handlingsstrategi?

Om nej: *Avtagande användning.* Varför har man slutat att ägna sig åt denna IKT-baserade aktivitet (ex: se ovan)?

Hur gör du istället, alternativa handlingsstrategier?

- b) De "nya" aktiviteterna. Infogas nya IKT-baserade aktiviteter, nya användnings-områden i up:s IKT-användning? Utgå från varje up:s. dagböcker och en allmän lista över olika IKT-baserade aktiviteter. Diskutera standardfrågorna.

4. Fokus, datorbaserad social kommunikation (överblickar delvis 2-3)

- a) Förändringar i användningen av olika kommunikationssätt, jämfört med första undersökningen. Gäller e-mail/ICQ/chatt/disk.grupper/communities, mm

- -Har något tillkommit/ökat eller försvunnit/avtagit (ex ICQ)
- -Varför?

- b) Kontaktnäten: Vilka personer kommunicerar man med via de olika datorbaserade kommunikationssätt som man använder.

- -Har man lärt känna dem på nätet eller i "verkligheten"?

- -Var befinner de sig? (Göteborg, Sverige, utomlands)
  - -Typ av relation? (ex familj/intresse)
  - -Vilken/vilka personer kommunicerar man mest frekvent med.
- c) Kommunicerar man med dessa personer även på andra sätt (brev, telefon, fysiskt).
- -Hur hade man gjort utan tillgången till internet (telefon,brev,fysiskt, eller inte alls)?
  - -*Kommunikationssättens olika funktioner*. Olika syften/intentioner/ skäl till att använda det ena eller andra sättet.
  - -Omdömesfråga: Tror du att din internetanvändning påverkar hur mycket tid du spenderar tillsammans med andra människor, hur mycket du talar i telefon. Upplever du att människor i din omgivning använder internet på ett sätt så att umgänget blir lidande. Fråga om prioriteringar (möjligen fråga som skall komma i slutet).
- d) Virtuellt etablerade relationer: Bibehålls konkreta relationer (ex. i jämförelse med första undersökningstillfället) eller själva flödet. Vilken är dess funktion, betydelse i vardagen. Genereras off-line eller telefonkontakt?
- e) Fysiskt etablerade relationer. Mobila ungdomar. Används internet för att bibehålla kontakten med människor som befinner sig långt borta? Hur hade du gjort utan tillgången till internet?

5. Mobiltelefonen (överlappar delvis 2:an)

- a) Reflektera över förändring i individuell användningen, ökning respektive minskning, vad beror denna på.
- b) Förändring av SMS användande (ex. börjar/slutar. Rel till gymnasietid?)
- c) Använder du mobilen till något annat än samtal och SMS, skulle du vilja?
- d) Förändringar i förhållningssättet till mobilen, betydelse, beroende.
- Saknas/Viktig/Nödvändig del av vardagen ?
  - Hur skulle vardagen se annorlunda ut utan mobiltelefon?
  - Baksidor/framsidor med mobilanvändning

6. Övriga frågor

- a) Kan du säga att du har sidor som du på rutin/regelbundet besöker?
- Vilka är dessa /syfte?
  - Hur ofta ungefär?
  - Hur utan?
  - Förändras detta över tid?
  -
- b) Vad styr ditt surfande, vad styr vilka sidor du väljer att gå in på. Hur får du reda på dem?
- Är det ditt intresse /informationsbehov som styr?
  - Media, typ reklam och annat?
  - Tips från kompisar?
  - Rutin?
- c) Ge en sammanfattande bild av UP:s IKT-användning vid U1, m.a.p dess inriktning och omfattning. Hur skulle du säga att din användning har förändrats nu? Huvudsaklig funktion i vardagen?
- i termer av nöje/nytta?
  - mer/mindre kommunikation?
  - fler olika slags aktiviteter/mer enkelspårig?
- d) Teknikens betydelse?
- Är det en viktig/nödvändig del av vardagen?
  - Vad är det viktigaste med dator och internet?
  - Vad skulle du sakna/svårt att klara dig utan/nödvändighet?
  - Krav och förväntningar från omgivning, i vilka avseenden?
- e) Tidsanvändning/undantränging
- Hur hade vardagen sett annorlunda ut utan dator och internet?
  - Vad hade du gjort istället med all tid/påverkar mängd tid i hemmet?
  - Jämförbara aktiviteter?
- f) Icke-användning:
- Är de som är ointresserade av att använda internet också ointresserade av andra media? Mer-ger-mer princip?
  - Är det så att de ungdomar som inte använder internet till att kommunicera också kommunicerar i liten utsträckning med hjälp av andra kommunikationsmedel?
  - Behandlas främst i relation till den allmänna listan

Allmän lista över IKT-baserade aktiviteter

Datoranvändning - online

Informationssökning:

- Hobbyinformation
- Nyhetsinformation
- Underhållningsinformation
- Reseinformation
- Produktinformation
- Jobb- /utbildnings-/myndighet-/företagsinformation
- Bostadsinformation
- Uppslagsverk

Tjänsten

Studier

Post & bank

Inköp

Bokning/beställning av biljetter och tider

Social kommunikation:

E-mail:

- Nyhetsgrupper/e-maillistor
- Instant messaging/ICQ
- Chatting
- Communities
- Internet-SMS

Nedladdning:

- Program
- Filer, musik, bilder, film mm

Surfa utan ärenden/nöje:

- Nätkonsert/Nätradio
- Surfa runt på roliga hemsidor
- On-line spel
- Egen hemsida

Datoranvändning - offline

Studier

Tjänsten

Ordbehandling

Skriva brev (som skickas e- eller vanligt)

Hobby/Nöje

- Off-line spel
- Lyssnar på mp3/CD i datorn
- Komponera musik
- Egen hemsida/programmering
- Grejar med datorn

MEDDELANDEN FRÅN GÖTEBORGS UNIVERSITETS GEOGRAFISKA INSTITUTIONER, SERIE B.

Doktorsavhandlingar från kulturgeografiska institutionen, Göteborgs universitet

- Nr 1 *Olof Wärneryd*: Interdependence in urban systems. 1968
- Nr 17 *Lennart Andersson*: Rumsliga effekter av organisationsförändringar. Studier i lokalisering med exempel från skolväsendet. 1970
- Nr 23 *Lars Nordström*: Rumsliga förändringar och ekonomisk utveckling. 1971
- Nr 43 *Kenneth Asp*: Interregionala godstransporter i ett rumsligt system. 1975
- Nr 44 *Jan Lundqvist*: Local and central impulses for change and development. A case study of Morogoro District, Tanzania. 1975
- Nr 56 *Staffan Öhrling*: Rural change and spatial reorganization in Sri Lanka. Barriers against development of traditional Sinhalese local communities. 1977
- Nr 57 *Ulf Halloff*: Inköpsresor i ett rumsligt system. Metodstudier på grundval av empiriskt material från några stadsdelar i Göteborg. 1977
- Nr 59 *Lage Wahlström*: Naturvården i regional och lokal planering. Geografiska studier med exempel från Göteborgsregionen och övriga delar av de västsvenska länen. 1977
- Nr 60 *Kent Persson*: Sysselsättningen i centrum. Sysselsättningsförändringar i stadscentrum, deras orsaker och verkan - med exempel från Göteborg. 1977.
- Nr 63 *Claes Göran Alvstam*: Utrikeshandel och rumslig dynamik. En studie av den västeuropeiska interna utrikeshandelns ländersammansättning 1955-1975. 1979
- Nr 64 *Sten Lorentzon*: Ortsstruktur, arbetsresor och energiförbrukning. Förändringar i byggelsestrukturen och energikonsumtionen vid arbetsresor belysta med exempel från västra Sverige. 1979
- Nr 65 *Bengt Holmgren*: Transportförändringar och rumslig utveckling. Geografiska studier av järnvägsnedläggningars effekter med exempel från två västsvenska kommuner. 1980
- Nr 66 *Rolf Pettersson*: Omlokalisering av statlig verksamhet. Effekter på arbetsmarknaden i mottagande orter. 1980.
- Nr 69 *Åke Forsström*: Commuting accidents. A study of commuting accidents and casualties in some swedish regions during 1971. 1982.
- Nr 71 *Christina Nordin*: Marchés, commerçants, clientèle. le commerce non sédentaire de la région Parisienne - Etude de géographie humaine. 1983
- Nr 72 *Kajsa Ellegård*: Människa - produktion. Tidsbilder av ett produktionssystem. 1983
- Nr 73 *Kjell Gustafsson*: Tekoindustrin och förändringarna i den internationella arbetsfördelningen. Konsekvenser för lokalisering och sysselsättning i Sverige. 1983
- Nr 74 *Ingrid Johansson*: Arbetsplatslokalisering i staden: dåtid-nutid-framtid. Exempel från några stadsdelar i Göteborg. 1984.
- Nr 75 *Magnus Torell*: Fisheries in Thailand. Geographical studies about the utilization of resources in semi-enclosed seas. 1984
- Nr 77 *Bertil Vilhelmson*: Resurser och resor. Äldres aktivitet och handikapp i trafiken. 1985
- Nr 78 *Gerhard Gustafsson*: Etik och lokala utvecklingsstrategier. Bevaring eller förändring av människans livsvillkor. 1986.
- Nr 79 *Lars Aronsson*: Turism och lokal utveckling. En turism-geografisk studie. 1989
- Nr 80 *Peter de Souza*: Territorial production complexes in the Soviet Union - with special focus on Siberia. 1989
- Nr 81 *Bertil Lundberg*: Industriella beroenden. Rumslig och strukturell förändring i ett värmlandsperspektiv. 1991
- Nr 82 *Thomas Jordan*: Flows of pumps: Structure and Change in the International Division of Labour. 1992
- Nr 84 *Joel Yrlid*: Mission och kommunikation. Den kristna missionen och transportnätets utveckling i Belgiska Kongo/Zaire 1878-1991. 1993

- Nr 85 *Martin Gren*: Earth writing: Exploring Representation and Social Geography In-Between Meaning/Matter. 1994
- Nr 86 *Sören Eriksson*: Global shift in the aircraft industry. A study of airframe manufacturing with special reference to the Asian NIEs. 1995
- Nr 87 *Gabriel Bladh*: Finnskogens landskap och människor under fyra sekler. En studie av natur och samhälle i förändring. 1995
- Nr 88 *Anders Närman*: Education and nation building in Kenya. Perspectives on modernization, global dependency and local development alternatives. 1995
- Nr 89 *Thomas Blom*: Perspektiv på kunskap och utveckling. Om högskoleutbildningens betydelse i perifera regioner. 1996
- Nr 90 *Inge Ivarsson*: Integrated international production. A study of foreign transnational corporations in Sweden. 1996.
- Nr 91 *Sang Chul Park*: The technopolis plan in Japanese industrial policy. 1997
- Nr 92 *Johan Dahl*: A cry for water. Perceptions of development in Binga district, Zimbabwe. 1997
- Nr 94 *Margareta Espling*: Women's livelihood strategies in processes of change. Cases from urban Mozambique. 1999
- Nr 95 *Lars-Gunnar Krantz*: Rörlighetens mångfald och förändring. Befolkningens dagliga resande i Sverige 1978 och 1996. 1999
- Nr 96 *Per Assmo*: Livelihood strategies and land degradation. Perceptions among small-scale farmers in Ng'iresi Village, Tanzania. 1999
- Nr 97 *Anders Larsson*: Proximity matters? Geographical aspects of changing strategies in automotive subcontracting relationships: the case of domestic suppliers to Volvo Torslanda assembly plant. 1999
- Nr 98 *Mikael Jonasson*: The creation of places in traffic through performative action. 2000
- Nr 99 *Matilde Mordt*: Livelihoods and sustainability at the agrarian frontier. The evolution of the frontier in Southeastern Nicaragua. 2001
- Nr 101 *Kersti Nordell*: Kvinnors hälsa - en fråga om medvetenhet, möjlighet och makt. Att öka förståelsen för människors livssammanhang genom tidsgeografisk analys. 2002
- Nr 102 *Åsa Westermarck*: Informal livelihoods: Woman's biographies and reflections about everyday life. A time-geographic analysis in urban Colombia. 2003
- Nr 103 *Bodil Jansund och Ulrika Blom-Mondlane*: Geografi-didaktik-praktik. Interaktiva studier av förloppslandskapet. 2003
- Nr 104 *Alf Brodin*: Baltic Sea ports and Russian foreign trade. Studies in the economic and political geography of transition. 2003
- Nr 105 *Eva Thulin*: Ungdomars virtuella rörlighet. Användningen av dator, internet och mobiltelefon i ett geografiskt perspektiv. 2004